

С. Корр
Ж 641

СУРАНЧЫ ЖЕТИМИШОВ

АЛАЙДАН БЕРЛИНГЕ

Формуляр книги

С.к.пр.	473908
к 64	металішов с.
відан	
ч 22	
	80с

Кр

С.карр.
Ж 64

СУРАНЧЫ ЖЕТИМИШОВ

АЛАЙДАН БЕРЛИНГЕ

Токтогул Сатылганов атындагы
Ош облустук китепкана
МЕКЕН ТААНУУ
БОРБОРУ

ТОКТОГУЛ САТЫЛГАНОВ
АТЫНДАГЫ
ОШ ОБЛУСТУК КИТЕПКАНА

Токтогул Сатылганов
Ош облустук китепкана
Ош, 2016
ИНВ № 473908

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-4
Ж 64

Ж 64 Жетимишов С.
Алайдан Берлинге, Ош; 2015 204-б.

ISBN 978-9967-18-143-4

Улуу Ата Мекендик согушта гитлердик баскынчыларга каршы салгылашууларга катышып, эр жүрөктүүлүгү менен канчалаган азап-тозоктун жолун басып жоокердик сапарын Берлинде аяктаган, күжүрмөндүүлүгү үчүн орден-медалдар менен сыйланууга татыктуу болгон, кыргыз уулунун тагдыры сүрөттөлөт.

Карапайым жоокердин эли- жери, Мекенге ак кызмат кылуудагы эрдиги даназаланат.

Ж 4702300100-15

ISBN 978-9967-18-143-4

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-4
© Жетимишов С.
2015

Абдылдаев Турду

*Улуу Ата Мекендик согушка катышып, атуулдук
намысын жана милдетин так аткарган кыргыз уулдарына
арналат*

Батышта согуш оту улам алоолонуп күйүп, өлкөнүн тагдыры күндөн күнгө татаалданды. Фашисттик баскынчылар Москвага–мекенибиздин жүрөгүнө карай бардык күчү менен жылып келе жатты. Кызыл Армия душманга канчалык катуу тоскоолдуктарды көрсөтсө да тажаалданган душман улам жаны күч менен илгерилей берди. Москва алдындагы оор салгылаштардагы советтик жоокерлердин эрдиктери жердешибиз генерал И.В.Панфилов командалык кылган 316-аткычтар дивизиясынын жоокерлеринин кайталангыс жалтанбастыгы ар бир адамды сүйүндүрдү. Айрыкча политрук В.Г.Ключковтун «Россия кен, бирок чегине турган жер жок, артыбызда Москва» деген сөзү ар бир жоокерди эрдикке үндөдү. 28 баатырдын баатырдыгын уккан айылдагылар кубанычтан көздөрүнө жаш алышкан. 28 жоокер ажал бүрккөн 50 танкты жок кылгандыгы, эрдиктери бүткүл дүйнөгө дүңк этип, көбүн таң калтырды.

28 азамат ата-бабалардын кайталангыс эрдигин жасап, Кызыл Армияны жоокерлери мекен үчүн ар кандай кыйынчылыкка чыдаарын далилдеди. Ал батырлар туурасында түркүн-түркүн кабарлар, макалалар жарыяланып, атайын арналаган акындардын ырлары көпчүлүктүн оозунан түшпөдү. 28 баатырдын арасында кыргызстандык Дүйшөнкул Шопоков, Николай Ананьев, Григорий Конкин жана башкалардын болушу кыргыз элин сыймыктандырды.

1941-жылдын 22-июнунан тартып 5-декабрынан чейин токтолбой, жүрүп отурган фашисттик баскынчылардын 5 айлан кийин Москванын алдында катуу каршылыкка туш келип, кыйроого учурашы, андагы

Кызыл Армияны чаабуулу бүткүл элдин келечек жениши жөнүндөгү үмүтүнүн ордуна чыгарына ишендирди. Кан күйгөн согуштун апаатын алыстан угуп, кабактары калын түшүп, түктөйүшкөн эл ичи жанданып, эрдикке шыктанган көңүлдөрү көтөрүлдү.

Ушуну менен фашисттерди дыргаяктата артка кубалап, чыккан жерине алып барып, тез эле жеңишти камсыз кылаар Советтик Армиянын эрдигине бардыгы ынанышты. Кечээ жакында эле армиянын катарына чакырылгандар, мына бүгүн-эртең болбосо да, жакынкы күндөрү кучагы толо жеңиш менен кирип келээрин күткөн элдин үмүтү улам-улам жол каратты. Ата-эне уулун, кыз-келиндер сүйгөн жарлары менен жигиттерин, жаш балдар ата, агаларын жакынкы күндөрдө көрүшөрүнө, сагынычтары кубанычка айланарына ишеништи. Ошол күндүн тез эле келишин эңсешти. Бирок, шаардан шаарга өтүп, барган жерлерин күлгө айландырган фашисттердин укмуштай мыкаачылыгы уккандардын кыжырын келтирди. Алыскы аймактагы кыргызстандыктар гана эмес, көп улуттуу бир тууган совет эли, немецтик фашисттерди жек көрүшүп, аларга каршы күрөш үчүн курал алууга умтулушту. Басып алынган шаар, айыл-кыштактардын ак жүрөк элдеринин улуу-кичүү муундары жабыла каршылык көрсөтүшүп, партизандык отряддарды, ыктыярдуу кошундарды түзүшүп, Кызыл Армиянын күрөшүнө кол кабыш кылышты. Бардык жерде инфорбюронун, гезиттердин, жада калса жаңылык айткан агитаторлордун маалыматтарына жабыла кулак түрүштү.

Душманды жалан гана ок менен эмес, жалындуу аракет, ак эмгек, мандай тер менен жеңсбиз-деген демилге колго алынып, оруктагы кары-картаң кемпир-чалдардан кыз-келин, жаш балдарга чейин талаада күн-түн тыным албай, уйкудан кечишип, жер айдап, үрөн сээп, суу сугарып, орок оруп, эгин жанчып, жоокерлерге алдарынын жетишинче кол кабыш кылыш-

ты. Абал күндөн-күнгө оорлошуп, белдүү азаматтар батышка биринин артынан бири аттанып жатышты. Эл башына оор түн түштү.

Таңдан кечке жумуш менен алек болгон элдин самаганы жениш. Батышка кеткендердин аман-эсен келиши. «Ач карын тоюнат, жырткы кийим бүтөлөт. Жакшы күн да келет» деген карыялардын насааты жаштарды чыйралтты. Иш аларды алаксытты. «Жениш үчүн эч нерсе аябайбыз» дешкен эл, душанга каршы куралдарды танк, самолетторду жасоого, жеп отурушкан акыркы нандарынан бери беришти. Ар бир адамдын жасаган жакшылыктары эл оозунда болуп, гезит беттеринде жарыяланып, маалыматтар элди шыктандырды.

Ошол жылдары Турду армияга чакыруу жашынын өткөндүгүнө байланыштуу колхоздун койлорун бакчу. Тоют камдоого кол күчү жетпей, эптеп кыз-келин, кары-картандар даярдаган азын-оолок тоют колхоздун кош айдап, араба, чийне тарткан күч аттарына берилет. Кыш оор мезгилде аларга да тоют жетпейт, арыган аттар талаада оттотулат. Жем-дан аттарга тургай, ач калган колхозчуларга да берилбейт. Бардык эгин эсепке алынып, мамлекеттик планга төгүлүп, азын-оолак үрөн үчүн гана кампада сакталат.

Колдо тоют болбогон соң, колхоздун коюн жайыт которуп, улам эгиздеп жүргөн Турду, анча-мынча жаңылыктарды кокустан барып калгандардан гана укпаса, таңдан-кечке кой артында. Кыш айында кыр жондоп, шамал ачкан төштөргө айдайт. Күнгөйдөгү кары тайыз, бодур таштардын арасына жайып, ит-куштан сактайт. Ишеничтүү бирөөлөр болсо, койлорду таштап, өөнгө барып, эч болбосо жаңылыктарды угуп, айылдыктар менен кобурашкысы келет. Көптөн бери жакага түшө да элек. Келинчеги үч баласы менен

үйдө. Эртели-кеч гана койлорду имерип түгөлдөшкө кол-кабыш кылышпаса, көпчүлүк учурда балдарынан бошобойт. Анын үстүнө колхоздун берген эски үйүнүн сөөгү жетишпей, баш пааналоо үчүн алачык тигишкен. Эптеп, түндүктөн түтүн булатып, тиричилик өткөрүшөт. Көчүп-конуп, кышка камдаган отун-көндөрү да жок. Турду күн сайын койдун артынан жүрүп куурай терип, же табылгы-караган топтоп, кечкиге ала келет. Анча-мынча кысыр калган, же байый элек койлорду саашып, кайнак сууга сүт кошуп, ак суу кылып ичишет. Ашып калса айран уютушат. Кээ-кээде койгон тузагына кекилик чил илеше калса ал чоң олжо.

Батыштагы согуштун кабары, эл катары анын да көңүлүн дүпөйүл кылды. Улам эр азаматтар бир-бирден кетип жатат. Эч кимиси кайта элек. Угушуна караганда согуш али-бери бүтпөөчүдөй. Өзүнө да бир күн болбосо да, бир күн чакыруу кагазы келээрин күтүп жүрдү. Ал оюн келинчегине билдире элек. Билдиргенде эмне, бары бир, бир күнү чакырылат. Анда чиедей үч баласы менен келинчегин кантет? Койлорду ага тапшырабы? Жалгыз бой, элгенчиси жок, ал кантип бага алат?

Чакыруу кагазы келээри менен келинчегин өзүнүн кайын агасы Маматкеримдин үйүнө жеткирбесе болбойт. Өзүнүн балдарына күйөөр, бир туугандары жок. Бир тууганы болсо да, ар ким өзү менен өзү болуп жатпайбы. Кимдин эле боору бүтүн, үй-бүлө бакканга шайы болсун. Өз үй бүлөсүн араң жан багып жатканда, башка бирөөлөрдүн башын салып келиши азап. Эмнесин берет? Кой, келинчегин балдары менен башкаларга түрткүнчүк болбосу үчүн төркүнүнө эле жеткиргени он. Кыр жондогу терең ой, узун санаага баткан Турдунун көзүнө тээ-төмөндө келе жаткан атчандын карааны, капылет чалдыга калды. Аны атайлап бирөө издеп келбейт эле. «Болду болбоду, сельсоветтин катчысы окшойт»– деп, көз токтотуп, дааналай карады. Миңген аты тааныш. Катчынын өзү экен. Ал да койчуга алыстан

эле кыйкырып, колундагы кагазды булгалап, бир нерселерди айтып жатты. Сөздөрү угулбаган экөө тең бирин-бири утурлай жөнөштү. Катчы алыстан эле саламга келбей жатып:

–Военкоматтан эртеңкиге чакыруу келди. Кечикпей бар.

–Аны колхоздун башкармасына айт.

Кокустан барбасан, «дезертир» деп сотко берет. Түнү менен болсо да, районго жет. Мына сага, маалында тапшырдым. Менде күнөө жок. Кокустан сураса «Колуна бергем» дейм. Алганыңды танып жүрбө?

–Алдым, алдым. Койлорду кимге таштайм?

–Аны өзүң бил. Мен бердим. Кутулдум–деп атын моюнга бир чаап, тескери бурулду.

Катчынын чакыруу катты Турдунун колуна кармата берип, тескери бурула, кашаң атынын абалына карабай онду–солду камчылана, жакынкы дөңдү аша шашып кеткенинин да себеби бар болчу. Согуш башталгандан кийинки жылы Сталинград фронтундагы кырдаалдын татаалдашына байланыштуу, армиянын катарына уландар менен катар улгайган адамдар да алына баштаган. Турдудан жашы төмөн башкарманын селсоветтин төрагасынын айрым ага–инилери, жакынкы туугандары, «оорукка керектүү адамдар катары» «брон» берилип, же «оору» делингендер, да бар эле. Ал эми жоош–момун, үч ымыркай баласы бар «колдоочусу жок» Турдунун жашы кырдан ашып калса да, башкарма менен төраганын макулдашуусу менен военкомго маалымат берилгенин катчы жакшы билчү.

Турду анын аркасынап анкая карап, эмне кылаарын билбей, көпкө турду да, төбөдөгү күндү карады. Күн кыңкайып тоо башына батып баратыптыр. Койчу кайра өйдөлөп чыгып барып, чачылып оттоп жүргөн койлорду имере тосуп, көнгөн журтту көздөй айдалы. Койлордун дүбүртүнөн улам эшикке чыккан келинчеги суроолу тиктеди.

–Аскерге чакыруу кагазы келиптир,-деп суроосуна жооп бергендей бурк этти.

Келинчеги үн-сөзсүз туруп калды да, бир аздан соң гана чочуй:

–Качанкыга?

–Эртеңкиге келсин дептир.

–Эмне согушка жөнөтөбү? деп селдейе араң сүйлөдү.

–Билбейм. Бара көрөбүз.

–Биз, кантип күн көрөбүз? деп бышактап ыйлай баштады.

–Кантет? Азыр эле жөнөп жатканым жокко.

–Көргөнү чакырбайт. Баары бир, согушка жөнөтөт. Ый аралаш сүйлөдү.

–Аркы койлорду тос! Талаада калбады бекен? Түгөлдөйлү.

Кой санак менен алек болгон келинчеги, бир азга болсо да ыйын унутуп койду.

–Тандан калбай эртен районго барып келейин. Сен койлорду энкүүлөтүп, мен келгиче тосуп тур, деп, Турду алачыкты көздөй басты.

Тан эрте менен келген Турду райондогу аскер комиссариатынын имаратына келээри менен анын сатымына карабай

–Атандын аты ким? деди, сырттан кирип келген Турдуга кайрылган тартайган арык, аскер кийимчен адам.

–Абдылда.

–Өзүңдүн атынчы? Көз айнегинин үстүнөн тиктей.

–Турду.

–Абдылдаев Турду 1905-жылы туулган. 38 ге чактыңбы?

–Турду унчуккан жок себеби 1905-жылы туулган деген жазуу военкоматтын чакыруу катында белгизген

эле. Ушул күнгө чейин паспрот алган эмес болчу, Өзү теңдүүлөр 1896-жылдар аралыгында туулгандар эле.

- Мм да. Корулда сенен башка жаш адамдар калбаптырбы же качып жүрүшөбү? Эмне иш кыласың?

-Колхоздун коюн багам.

-Үй-бүлөң барбы?

-Үч балам бар.

-Трудовой батальонго...-деп өзүнчө сүйлөндү да, алдындагы кагазга чиймелей, башын көтөрүп -Аскерге барасыңбы? деп сынайт тиктеди.

-Аскерге -деп чакырыпсыз го?

-Ооба. Аскерге.

-Койлорду кимге тапшырам?

-Аны башкарма менен сольсоветке айт. Менин милдетим согушка аскер жөнөтүш. Канча күндө тапшыра аласың?

-Койчу табылса эле, тапшырам.

-Анда сага, эки күн убакыт. Койлорду тапшырып, бүрсүгүнү таң эрте менен ушул жерде бол! Аскерге кетип жаткандарга кошулуп жөнөйсүн.

Турду бурулуп жөнөй бергенде, аскер кийимчен адам;

-Абдылдаев токто! Муну башкармага бер. Токтоосуз санап, койлорду өткөрүп алсын. Ал элдин малы. Акты менен өткөрүп бер!

Колуна чакыруу кагазды алган Турду шашыла, эч жака бурулбай, жыйырма чакырым аралыкты жөө басып, райондон түз эле башкармага келди. Ал бир жактан келип, жаңы гана аттан түшүп, конторуна киргени жатыптыр. Турдунун аскерге кетип жатканын билеби, башкарма анын ал-абалын сурабай туруп.

-Койлорду өткөргөнгө сольсоветтин катчысы катышат -деди.

-Кимге өткөзүп берем?

-Адам жок. Азырынча келинчегин карап турсун!

-Ал жаш балдары менен карай албайт.

–Сен мага акыл үйрөтпө. Ага кайнага, кайнилерин жардамдашып турат–деп бурула, конторуна кирип кетти.

Өр тарткан жолдо, күндүн ызгаарына карабай, шыпылдай басып булоолоно тердеген Турду үйүнүн маңдайындагы борчукту айлана бергенде, тээ бийиктеги күнгөйдөгү жайык бетти карады. Койлор жайылып жүрөт. Кайтарган караан көрүнбөдү.

–Жаш балдарын эң таштап кете албай, бирде сыртка чыгып, бирде үйгө кирип, уясынан алыс кете албаган балалуу кекиликтей, чыйпычыктап, бушайманга түшүп отургандыр, байкушум–деп келинчегин ойлоп кадамын ылдамдатты.

–Койлордун алдын имере өтөйүн–деген ойдо, алачыгына кайрылбай, түз эле жайытты көздөй жөнөдү. Кыранга чыга берип, чүргөдөгү эң кичинесин кучактап, ортончусун жонуна танып, чонун тамтаңдата жетелеп, жүдөп–какап жайылган койлордун алдын карай кетип бараткан келинчегин көрө кала, ичинен түтөп кетти.

–Онбогон кана согуш. Мен кетсем, күндө ушундай абалда болушабы? Карындары ачса, ким тамак даярдап берет. Тамактанууга азыкты кайдан алышат? Мейли, азыр жер кара. Кар жааган аязда кантишет? Ала шалбыт жамгырда көргөн күндөрү не болот? Тамагына бир нерсе тыгылгандай, аптыга көзүн ирмеп–ирмеп алды. Өзү барда үйдө чымчым талканы жок эле. Эртең кетсе, буларга ким карайт. Анча–мынча эрте тууган, же кысыр калган койлорду эртели кеч саай коюшуп, ак татышчу эле. Сүт чыга турган саан койлорду билген бар, билбеген бар. Кармалып, эзели көгөнгө байланбаган, жапайыдай болгон үркүнчөк койлорду, ким таанып, ким тутуп келет. Көп койлордун арасынан кармап, ким саап берет?

Түркүн ойлор башына келген Турду, балдарын үйүнө жеткирип коюп, өөнгө кайра бармак болду. Өйдөдө күйүккөнүнө карабай, шыпылдай барып, келинчегин утурлай басты. Бирин кучактап, бирин көтөрүп, бирин сүйрөй жетелеген келинчеги караган–

бутага чалынган жаш балдары менен жүдөп, булоолоно тердеп, алдынан утурлай чыккан күйөөсүн байкабады. Апасынын жетегинде, сүйрөлө ээрчип бараткан чоң кызы Буажар мүдүрүлө жыгылып кетип, кайра тура кала, башын көтөрө атасынын караанын тааный калды да:

–Ата-а!-деп бакыра ары чарчап, жүдөп кыйналган ызаасын ыйга чыгарды.

–Ата. Уу-у-деп өңгүрөгөн кызын, жонундагы таңылуу уулун жалгыз таштап кете албай, баятан бери ергө жабыша эңкейе келе жаткан келин, бир азга болсо да дем алайын деген таризде, токтой кала, башын көтөрө берди, Төмөн тараптан өзүнө жакындап келе жаткан күйөөсүн көрө кала эреркедиби же, жаны ачыштыбы чоң кызына кошулуп, ал да бышактай кетти.

–Ка-кан-тип, уш-ун-дай жашай-алабыз? Кой-лор, бал-дар-дан кым-кым-бат беле? Ка-я-гы-на ба-сам? Уу-уу,-деп кучагындагы бөбөгү Бурканбегинин ороосуна башын катып, зөнгүрөдү.

Апасынын ыйлаганынан чочудубу, жонунда танылуу жүргөн Артилбеги да ыйлап, бакыра баштады.

–Аа-а! Уу-у!-Үү-ү-ү-деген үндөрдөн улам жакын жайда как куурай, кургак чөп арасынан бейкам жем издеп жүргөн чымчыктар чочуп, «пыр-р» эте уча качышты.

Өзүн көрүп эркеп, кыйналгандарын ыйга чыгарган келинчеги менен балдарына бору ооруп, томсоро тиктеген Турду, ээрдин кырча тиштеп, өзүн-өзү араң колго алды.

–Ай-ай. Койлорду үркүтөсүңөр. Эмне эле аска-зоону жаңырта кыйкырасыңар? Кыйналбай эле үйдө отуруп турбайсыңарбы? Балдар го, балдар, сага эмне болду?-деп аларга кайрат айтканча, ар бирин өпкүлөп, тамашага жооткотту.

Ар кыл кыжалат ойлор менен эртеден бери эчен санаага баткан келинчеги күйөөсүн көрүп, эркегенине

уяла, көз жашын көкүрөгүндөгү баласынын чүргөсүнө аарчый:

–Койлор чачылып кетпесин, топтоп коелу деп... энтиккенин баса албай кызара жер карады

–Убара тартаарынарды билип, үлгүрүп, келип калдым. Балдарын менен үйгө баса бергиле. Мен койлорду имергенче, арканардан барам.

–Ата, мен да сиз менен кой тосушайын? –деди алты жашар Буажары, элпек сүйлөп, атасынын колунан тарткылай.

–Кой, алтын кызым. Сен чарчап каласын. Мен заматта келем.

–Ии ата, чарчабайм, апам менен тен келдим го?

–Сен төмөнгө, апана жеткирбей барып, койлорду чакыр, макулбу?

–Мен чакырганда, койлор тез келет э?

–Сенин үнүңдү койлордун баары билет? Кана чакырчы?

–Кур–рей, кур–рей!

Азыр эле шолоктоп ыйлаган кызы, жаз күнүндөй шарт ачыла, кубанычтуу койлорду чакыра баштады. Жайыттагы койлор да, дайыма туз бергенде чакыруучу кыздын тааныш үнүн угушуп, баштарын көтөрүштү.

–Кайт, короого! Түшө, түшө!–деп кыйкыра баскан Турду тээ тик беттеги бийикте, чачыла оттоп жаткан койлорду көздөй жөнөдү.

Ээн талаада чүрпөсүн кучагына алып, бирисин жонуна көтөрүп, бирөөсүн жетелеп жүдөп–какап, тик бетге сыйгалана баскан келинчеги көз алдынан кетпей койду. Мен жокто ушунтип кой кайтарышабы? Көп койду кантип имере тосуп, кантип короого айдап келишет? Ит–куш тийсе кантишет? Ач карышкыр, сук кузгун буларды тоготушабы? Кайра өздөрүнө кол салып, талап кетпесине ким кепил болот? Башкармага айтайын. Бөлөк, бирөөлөргө өткөр дейин. Ылайыктуу ким бар? Айылдагыларды көз алдынан кыдрата өткөрдүү. Бириси

кары, эптей албайт. Бириси оору баса албайт. Тигилчи? Ал кетсе ким барскан чаап, орок-кетменди ким чыңайт? Баарынын эле шарты келишпейт. Деги ким ылайыктуу. Башкарма туура айтыптыр. Келинчеги Ырысбү өзү менен бирге жүрүп, кой багуунун ыгына көнүккөндөй болду. Бирок, анын балдарын ким карайт? Отун-суусунан кантет? Ким көчүрүп, туут малында ким кол кабыш кылат? Аяздуу кышта, нөшөрлөгөн жамгырда ким каралашат? Колхоздун коюн чыгымга учуратпай, төлүн асырап, жүнүн коротпой, күнү-түнкү түйшүгүнө ким чыдаар экен?...

Ойлоп көрсө, келинчеги Ырысбүдөн өтөөр эч ким жок. Төл маалында, ар бир козуну баласындай асырап, маалында эмизип, суукка калтырбай, жылуу күпкөгө киргизип, уузга тойгозуп, муздакка жаткырбай күн тынымын, түн уйкусунан кечкен мал сактыгына эч ким жетпейт. Эсепке да так. Кой-козуларды өң-түсүнөн таанып, жогун жоктоп турат. Элдин мүлкүнө кара санабайт. Байытса байытат, кемишине жол бербейт. Кой жаныбардын кыял-жоругун түгөл билет. Бул да болсо чарбадар ата-энесинен жуккан өнөр.

Илгертен эле ата-бабалар «жандыктардын ичинен бараандуусу да, берекелүүсү да кой» дешип, кой жаныбарга астейдил мамиле кылыпкан. «Жашоодогу үч байлык. Биринчиси ден-соолук. Экинчиси ак-жөөлук. Үчүнчүсү он соолук» дешип, өзгөчө кадырлашкан. Айткандай эле, койдун эти, сүтү, жүнү турмушка зарыл, дайыма керектелет. Ошол үчүн элде «койду кадырласан той, тойдо каалашынча сой» дешет. Заман тейи минтип турганда, Кудай элди койдон ажыратбасын. Дан, нан табылбаса да, койдун агы бар. Башкаларга жетпеген данды, буларга, кимдер эле бере коймок! Ак ичкен адам, ач калбайт. Айраны азык, сүтү дары. «Балдардын тагдырын ойлоп, койдон ажыраба. Түмөн түйшүгүнө мен кайрылып келгиче, чыда» дейин.

Турду койлорду короого айдап келип, босогодо илинип турган жипти алды да, журттан өйдөрөөк чыгып барды. Ар-ар жерде топтошкон табылгы, карагандарды жулка, түбү менен оморуп топтоп жипке таңды. Бир артым отунду алачыктын алдына сүйрөп келип, таңуусун чечти. Наар албай, карды ачканына карабай, колхоздун канторуна түшүп келди. Кеч кирип, башкарма баш болгон кантордогулар үйлөрүнө кеткен экен. Башкарманын үйүнө келди.

Башкарма Турдунун эмгегин бааладыбы, же талканы жок анын бүлөөсүн аядыбы «Үрөнгө делген дандын тазалана элегинен, бир жаңкап (үч кг) тартып бер!» деп кампачыга кат жазып берди. Кампачы кара чыракты жандырып, башкарманын айтканындай «бир жаңкап» данды сузуп берсе, экөө тең салганга ийдиш табышпады. Акыры айла кеткенде, көйнөгүн чече сала, ага түйүп алды. Кайынатасынын үйүнө барса, карангы үйдө кайненеси балдары очок боюнда отурушкан экен. Аскерге кетип жатканын айтты.

–Койлорунду кимге таштамак болдун? деди кайын энеси ал-жайды сурашкан соң.

–Башкарма сидди балдарыңыз менен баш-көз болсун деди.

–Колхоздун күнү мага түшсө, болгон экен Маматкерим кайнагана да бүгүн эртең колуна чакыруу берип, фронтко жөнөтүп жибереби деп коркуп отурам-деп кемпир кейий, күрс-күрс жөтөлдү.

–Мына бу данды, башкарманын кагазы менен кампачы берди. Жайлоодо кууруганга кызыңыздын чолосу тийбейт. Анын үстүнө жаргылчак да жок. Өзүнүз эгтээрсиз– деп кайненесине сунду.

–Тазаланбаса да керек. Эми эмне кылам? Буга көзүм да жетпейт. Эптеп талкан тартып, Аширбайдан берип жиберейин. Өзүң качан жөнөйсүң?

–Эртең кетип жатам.

–Ак кокуй! Ырысбү чисдей балдары менен кантет? Карай турган эч ким жок. Карышкыр жеп кетпейби? Кой, түндө коркуп калышпасын. Эртерээк жет. Алдагы түйүндү, бул жака кой.

–Түйүн таппай, көйнөгүмө орой келдим эле.

–Алда балакет. Ме–деп кемпир дандын этегине күүп сала, көйнөгүн бошотуп берди.

–Сага оозанта турган да, эч нерсе жок. Кур ооз кетесинби? деп сүйлөнө казан–аягын калдыратты. –Эчкини саап, сүтүн эми эле уютум эле. Күйөө баласынын колуна кара кесени карматты.

Турду табы кайта элек, ылымта сүтгү ууртай ооз тиеринде:

–Ачка болсоң керек ичип жибер. Даяр ырыскы колуна тийди. Аман барып, сак кел. Ушул кеседен кайра келип, даам тат–деп кайненеси ырым кылды.

Жолуң ачылсын–деп бата берди.

1942–жылдын 26–октябрь күнү таң эрте менен үй–бүлөсү менен коштошкон Турду райондун борборун карай жөө жөнөдү. Койнундагы чакан түйүндө бир кочуш талкан, беш–алтыдай куруту бар. Козунун терисинен жасалган кол башындай тулуптагы болгон талканды –«Жолдо жейсин»–деп келинчегинин эңшере төгүп, түйүп бергенине көнбөдү.

–Колхоз дан бергенге чейин, балдарга сакта. «Бөрү азыгы жолдо» дейт. Мен көпчүлүк менен баратам. Ач калбайм. Жалаң ак ичкен балдардын ичтери, жаландабасын. Андан көрө, курут алайын деп, үч–төрт курут алса, келинчеги болбой жатып, кочуш талканга курут кошуп, түйүп берген.

Таң дык сала берип, койлордун алды мекирене жөткүрүп, тура баштаганда, уктап жаткан балдарынын чекелерин сылап, беттеринен өөп, ойготпой шарт бурула эшикке чыга берди.

–Аман барып, аман кел!–деп астананы аттай, ээрчий чыккан келинчегинин коштошконуна көңүл бурбай төмөн чуркады.

Тээ энкүүдөгү борчукка келе бергенде, артына аяр, кылчая караса Ырысбү алачыгынын астанасын таяна, бир колу менен жоолугунун бир учун кармана, жаштуу жүзүн сүртүп жатканы байкалды. Күйөсүнүн ар бир кыймылын астейдил тиктеп, заматта эле жалгыз сырай түшкөн жубайы, колун көтөрө, бирдемелерди сүйлөгөн болду. Ага жооп кылбаган Турду энкүүдөгү бурчукка далдоолоно, сыйгаланганына карабай чуркап жөнөдү.

Күндүн таңкы нуру тоо башынан төмөндөй баштаган чакта жыйырма чакырым аралыктагы Гүлчөгө кирип келди. Аскер комиссариатынын чакан имаратынын алды көпчүлүккө толуп калган экен. Аскер комиссарынын жардамчысы колуна кагаз кармап, имараттын эшигине чыга келе, орусчалап кыйкырды.

–А нука, стуройца!

Кодолошкон көпчүлүккө аралаш турган жигиттер, заматта алардын бөлүнө калышып, катарга тизиле башташты. Аскер кийимчен арык жигит тизмени окуп, жоктой баштады. Катардагылардын ар бири атасынын аты аталганда «мен»–деп, алдыга бир кадам шилтеп, бөлүнө туруп калып жатышты. Алардын ар биринин жүрөгүндө не бир опурталдуу ойлор, күдүктөнгөн санаалар бар экендиги байкаган адамга сезилет эле. Сыртынан токто көрүнүшкөнү менен ичтеринде бушайманданган сары санаа бардыгы, жүздөрүнөн байкалып турду. Анткен, кырчындай болгон жигиттер ыр менен күлкү жанырган той-тамашага баратышкан жок да. Алар өмүр менен өлүмдүн таймашына, адилеттик менен арамзалыктын, зомбулук менен эркиндиктин чексиз күрөшүнө, тикелси эл-жердин калың абыуут чокко баратышкан.

Ар бир киндик каны тамган туулган жерин таштап, жана жан-жакындарын, бир туугандарын кылап, аларды

ТОКТОГУЛ САТЫЛГАНОВ
АТЫНДАГЫ
ОШ ОБЛУСТУК КИТЕПКАНА

МЕКЕН ТААНЫК
БОРБОК
Ош облустук китепкана
ИНБ № 473908

кайрылып көрөр— көрбөсүнө күмөндөр болуп, ак сүтүн берген энелеринин, ак сакалдуу аталарынын жүзүнөн сүйүп, кучагын кенен жая, кучакташып көрүшөр күндөрдүн болооруна шек санап, андайдын болооруна бир ишенип, бир ишенбей олку—солку абалда эле. Бирок, аларды намыс ардантып, Мекен, эл ишеними чыйралткан тайманбастык, сезимдерин курчуткан. Алган жарынын, сүйгөн кызынын, тамтун баскан уул—кыздарынын көз жаштарын төгүп узатканына каңырыктары түтөп, тынч жаткан элге бүлүк салган душманга каргыш айтып, жакындарынын көз жаштарынын күйүт менен сагынычтарынын өчүн алуу үчүн баратышкан. Ошол оор милдет ар бирин кайраттанттып, кайра тартпас шердике үндөп турган.

Аскер жигит келгендерди жоктогон соң, кайра таркатып, имаратка кирип кетти.

Турду канчалык өзүн кармаса да, көз жаштарын көлдөтүп, жакындарын сапарга узатууга көөндөрү кыйбай, моюнунан кучактап, бетинен сүйүп, жалооруй тиктеген ата—эне, тууган—уруктарга аралаша туруп, өзүнө моюн бербеген, ички дүйнөсүндөгү бир өксүк көкүрөгүнөн буулуга, алкымына келип, аргасыз ээрдин тиштетти. Анысы бир демде, терең дем алуусу менен кайра тарай кетти. Көрсө, ата—эненин, бир туугандын калдыры ушундайда сезилет тура.

Ана, мандайдагы ак сакалдуу карыя кер мурут болгон баласын аяп тиктеп, бир нерселерди айтып, шердендирип жаткандай. Анын жанындагы ак чач эне уурутуна эми гана түк чыгып келе жаткан, сары ооз балапандай болгон баласына үйрүлө түшүп, эчен курдай кайра—кайра бетинен өөп, жанынан карыш чыгаргысы келбей, көзүнүн жашын көрсөтпөй, жолугунун учу менен сүртүп турат. Бирде ата—энесин, бирде жакын абаларын карап момурая турган жигиттин жаш жубайы, жарынан бөлүнүүгө көзү кыйбай, көзүнүн жашын мөлт эттире, аны кайра жашырып сүйгөнүн жал—жал тиктеп,

жароокер бою менен жанашып, кумарлуу кучакташып, кайра-кайра өбүшүүдөн кайын ата-энесинен, кайнагаларынан айбыга жер карап, өзүнөн өзү алаксымыш болот. Маңдайындагы жигитти эже- карындашы улам колдоруна, жаактарынын сылай жалооруй тиктешет.

Алган жубайы, жаш аялмет балдарынан чыга албастыгын, коомдун койлорун кароосуз калтырууну эп көрбөгөн Турду канчалык жубайы ээрчип, эч болбосо районго чейин келип, узатууну ойлогон пикирине ынабады. Келгенде эмне, балдарын кимге таштайт, короо кою чачылып, жоголуп кетпейби?

–Ушул жерде кал! Жетимдин жаны бышык болот. Балдарымдын бактысына, аман кайрылып келемин. Кантип эле Кудай баарын жетим калтыра берсин. Атам жетим, атаман калган мен жетим. Балдарымды да жетим калтырбастыр. Кудайдын да боору ооруса керек. Билип турам. Көптүн арасында өксүп, калбасын деп жатасын. Өксүп жүрүп эмне таптым. Ата-энелүүлөр эле, эмне болуп жатат. Ата-энени эч ким пешенеге жазып бербейт. «Атадан алтоо болсо да, бир жалгыздык башта»–дейт. Жалгыздын жаны бышык. Менин көңүлүм, түбөлүк жарым–десең, балдарды жакшы кара. Ач, жылаңач калтырба. Жетимдиктин азабын, жетерлик тарттым. Көзүм тирүү турганда, балдарга жетимдин тонун кийгизбейм. Жетимдин ашын ичирбейм. Желкеме көтөрүп жүрүп, ак мээнетим менен багам–деп, жубайын чыйралткан.

Жалгыз четте турган жигитти көргөн аркы тараптагы карыя жанына басып келип, улуу башы менен салам берди.

–Амансыңбы уулум.

–Шүгүрчүлүк карыя.

–Кетип жатасыңбы?

–Барыш баарыбыздын эле милдетибиз.

–Көп менен көргөн улуу той. Баргыла. Биздин жаш өтүп кеткен экен. Болбосо «бир койлук алыбыз бар»–

демекчи, өмүр бою мерген болуп, мылтыкты колдон түшүрбөдүм. Военкомуна келсем конторунан кууп чыкты «Сага окшогондорго өкмөт мукурай элек, колундан келсе ушул жерден жардам бер», дейт. Макул болбоско чара жок.

–Карыя, уулуңузду узатып жүрөсүзбү?

–Ээ, кайдан... Уулум болгондо кана? деп муңкая күрсүнүп алды да, суроо узатты –Ие, сенин ата–энен келбедиби?

–Ата–энем болгондо кана?... –деп аны туурай тамашага жооткотту.

–Ээ, сен да сыңар, мен сыңар.

Экөөбүздөн не сыр чыгар!... деп дудаланды да. –Мени атандай сез. Батамы берейин–деп алаканын жайды.

–Уулум, кан күйгөн согушка баратасын. Аман барып, аман кел. Адам башына нелер келбеген да, нелер өтпөгөн. Аман болсоң баарын көрөсүн. Асти алдастап, пашпа, жалтайлап качпа. Шашкан шайтандын иши. Жалтайлаган өлүмдүк киши. Башың таштан болсун! Кайрылып келип, Алайындын абасынан дем алып, суусунан тат. Балдарындын убайын көргүн. Жараткандан сага жаш сурабайын, амандыгыңды сураайын. Бактылуу байбиче болсун жубайын! Омийин!

Карыя келип кучактап, мойнунан жыттады. Турдунун жүрөгү эзилип, көзүнө жаш келе түштү. Муундары титиреп, быш–быш эте, мурдун тартты. Карыянын көкүрөгүнө башын коюп, «Ата»–деп айткысы келди.

Ата касиети кандай улук! Унчукпай уулун кучактаганда эле, анын жүрөгүнө не деген асыл ойлор, акыл–насаат, уулду шерденткен, намысын курчуткан, атуулдук милдетти өтөөдөгү жоопкерчилик, муюбас эрк, жалтанбаган шердик агылып –төгүлгөнсүйт.

Ойлон уулум! Капылеттен каптаган жоо эл–жеринди аябайт. Жоо аяган жаралуу. Ага тикенден туруп,

бетме-бет чык. Жалтанбаганын жеңиш. Эрдик ата-бабалардан калган мурас. Аны ыйык сакта. Эрдиктин мөмөсү эркиндик. Эркиндик жашоо. Жар сүйүп, балдарды тарбиялоо, келечекке кам көрүп, тукум улоо. Сенин жалтанбастыгын, эртеңки ачык асман, жаркыган күн. Ата-журтундун ажары. Аны көздүн карагендей сактоо милдет экендигин туйдура эскерткендей.

—Ыраазымын ата!

«Ата» деп кантип айтканын өзү да, туйбай калды.

—Кош уулум, жолун шыдыр болсун! —деген карыянын боюна да кубат киргендей, жүзү албырып чыкты. Жылдыздары топ келген экөө ата-баладай айкаша кучакташып, актилек, жакшы ой менен коштошушту.

—Сравная. Смирно!—деген аскер адамынын үнү шанк этти. Райондун ар айылынан келген саны элүүгө жетпеген эр азаматтар, жол азыктарын артынган бойлорун түз кармап, зынкыя туруп калышты.

—Жигиттер! Силер бүгүндөн баштап жоокерсинер. Ар бирин аскердик эрежени бек сактап, мекен алдында ак кызмат кылууга милдеттүүсүнөр. Бир нече убакыттан сон эл, жерди коргоого аттанасынар. Азыртадан баштап буйрук берилмейинче катардан чыгып, өз алдынарча басып кетүүгө уруксат жок. Түшүнүктүүбү? Суроо барбы? Жок. На-права. Ша-го-ом марш!

Катары менен жөө жолго чыккан азаматтардын артынан кол булгалаша кыйкырышкан көпчүлүк, ызы-чуу боло артта кала беришти.

Алайлык жигиттер жөө жүрүшүп кеч киргенде жолго түнөшүп, эртеси Кара-Сууга келишти. Облустун райондорунан келгендердин бардыгын топ-тоштуруп, поездге жайгаштырышты. Ар бир вагондо бирден командир. Поезд дөңгөлөктөрүн такылдата, бирде гудогун созо, бирде үн катпай зыпылдап жүрүп баратты. Кара-Суудан чыккандан көбү ойлуу тартып, бушайман

болуп баратса, жол узаган сайын бака- шака сөз чыгып, ырдагандардын үндөрү созолоно баштады. Күүлөнгөн поезд улам жаны станцияларды артка таштап кетип баратты.

Чыгыштан-батышка, батыштан-чыгышка карай жүк жүктөлгөн ондогон эшалондор өтө берди. Аларда толо замбирек, танктар, согуштук курал-жарак, жабууланган ар түрдүү жүктөрдүн санын алууга үлгүртпөйт, каршы-терши эшалондор зуулдап өтө берди. Кайдан, кай тарапка кетип жатканы жаныдан бараткандарга табышмак эле. Батыштан эвакуацияланган заводдор чыгыштагы шаарларга жайгаштырылып, андагы жумушчу аялдар менен жаш балдар, анча-мынча кубаты бар карыялар күнү-түнү эс алууну унутушуп, фронтко карай курал-жарактарды жасашып, жүздөгөн вагондор менен тынымсыз жөнөтүп жатышкан болчу. Баш аягы үзүлбөгөн бул кыймылга танданышкан кыргызстандык жигиттер улам фронтко жакындан келе жатышты. Алардын көпчүлүгүн Казакстандын аймагындагы аскердик лагерлерге алып жөнөштү.

Кубарган ээн талаадагы имараттын алды, темир эшик менен тосмолонгон. Анын эки тарабын да жоокер бойлоруна карай тизилип, катар басып келишкен чакыруучуларды утурлай темир эшикти ача беришти. Жаны келгендер чон эшиктен кире беришип, дубал бетинде илинүү сүрөттөрдү көрүшө таныркашат. Аларды станцияда кабыл алып, лагерге чейин тобу менен алып келген аскер жигит, топтогуларды токтотуп коюп, бир эшикке кирип кетти. Жаны келгендер айланадагыларга таңыркай көз жүгүртүп жатышты. Мандайдагы сүрөттү көрүшүп, баары жабыла тиктеп калышты.

Дубал бетинде найзалары соройгон сандаган мылтыктардын үстү тарабында он колунда барак кармап, сол колуна өйдө көтөрө манжаларын жайып,

душман тарапты көрсөткөнсүп турган, жүзүнөн сүрдүү көз караш таамай байкалган аялдын элеси, көргөн адамдын ар бирине өзгөчө сезим туудурар эле. Аны көргөн мейли кары, мейли жаш болсун, сүрөт алдына токтоло калып, мойнунда эмне милдет бардыгын көз ирмемде туюп, ушул сүрөт өзүнө суроо берип, ал тургай талап кылгандай. Мекенди элестеткен бул аял эне ыйык милдетти аткаруу ар бир уулдун ыйык парзы экенин эске салып, колго курал алып, душманга каршы токтоосуз аттанууну талап кылгандай. Намысты козгоп, жүрөктү селт эттире тиктеп турду.

Элестеги ушул үндөө эл алдындагы, мекен алдындагы олуттуу жоопкерчиликти сездирген туюм, качан жана кай жерде болбосун элдин ишин, Ата Журттун милдетин абийирдүү аткарууга сүрөгөн кайрат, жеңишке умтулган кубат экенин бары сезип турушту.

Офицерлер жаны келгендерди тизме боюнча бир-бирден чакырып кабыл алышып топ-топко бөлүштүрүштү. Адегенде жеке-жеке, звенолорго, отделениелерге, взводдорго, роталарга бөлүп, окута башташты. Сабактын сонунда көргөзмөлүү жалпы машыктыруу өткөрүштү. Сабак күн сайын тан эртеден баштап, түн ортосуна чейин кенейтилген түрдө үйрөтүүлөр өткөрүлсө, кийинки күндөрү кыска программалардын негизинде жүргүзүлүп зарылдыкты туудурган саясий кырдаал түшүндүрүлө баштады.

Машыгуучуларда уруша билүүнүн ар кыл жолдору үйрөтүлдү. Тандан кечке окуу, практикалык иш, көнүгүү. Дубал беттеринде ар түрдүү плакаттар, ураандар. Жоокерлерди эрдикке аскердик татаал эрежелерди, окторду тез арада үйрөнүүгө, курал-жарактарды бат өздөштүрүүгө, согуштук техникалардын сырын терең жана тез билүүгө көнүктүрүү күч алды. Тан эртеден кечке чейин тыным алдырбай мылтык, племот жана башка куралдардын түзүлүштөрүн кайра-кайра жат кылып, он, он бештен, жыйырма чакырымга чейин бастырып,

чуркатып машыктырды, андан сон күн сайын согуштун жүрүшүнөн кабар берген саясий маалымат берүү. Ар бир жоокердин аң-сезимин, түшүнүгүн, куралды пайдалануунун көзөмөлдөдөн өткөрүү тездетилди. Аз эле убакытка жетпей аскердик ант берүү аземи менен катарга кабыл алынды.

1943-жылдын алгачкы айынын башында үч айлык аскердик даярдыктан өткөн Турду кызмат кылган топ, Сталинград фронтуна жакын бир станцияга келишти. Алар резервтик 10 армиянын аткычтар дивизиясына толуктоого кабыл алынып, Турду минемот полкунда кызмат кылып калды.

Жаны келгендерге тамеки тарттыртпай, үн чыгарып, бири бири менен сүйлөөгө уруксат бербей, катуу талаптарды коюп жатышты. Башта канчалык машыгуулардан өтүп, көптү үйрөнүшсө да, чыныгы фронттун турмушу башка эле. Кандайдыр жүрөксүткөн, түпөйүл коопсуздук, жашоонун, жарыкчылыктын кымбаттыгын сездирип турду. Душман тараптан ракеталар атылып, көккө жарыгын төгүп келип, кайрадан өчүп, бирде мылтыктар тарс эте атылганы угулса, бирде ышкырган ок окоптогулардын төбөсүнөн кайып өтүп, дайынсыз кетип жатты. Мылтыктын үнүн, ажал издеген октун чубулдап учушун алгач уккандардын кооптонгондору сезилгени менен өндөрү бозоргону карангыда көрүнбөйт эле. Киши бою казылган траншеяда энкейип басып, өбөктөп кыймылдап жүрүштү.

Бул тарапта дайыма эле суук катуу болобу, же ошол мезгил катаалдыгына алдыбы аяз чектен чыга өчөшкөндөй денени калтыратып, каарып жатты. Караандай ызгаар сөөккө жетип, колу-бутту кымтууга жай бербей турду. Муздаган куралды кармаганда, кол чап жабышат. Жаны келгендер согуштун эмне экендигин туюна башташты. Алдыда мындан да татаал, мындан да оор кыйынчылыктар бар экендигине айласыз ынанууга

туура келди. Мезгилдин суугу улам күчөп, караандай ызгарга карабай душман аткылап, күндүр-түндүр мылтык үнү басылбайт. Күн өткөн сайын октун зуулдап учканы көнүмүшкө айлана баштады. Согуш өз турмушуна көнүктүрө берди. Траншеяда энкейип басып, ары-бери кыймылдап, суука алдырбоонун аракетинде денени жазышат. Сууктун күчүнөн тамактанууга алып келинген бөлкө нандар тонуп, таштай катып калат. Аны окоп казган бел күрөк менен бөлө чаап, аран сындырышат.

Көпчүлүк жоокерлер фронтту угушканы менен али көрө элек. Атүгүл взводдордун командирлери да жаныдан, кыска тездетилген мөөнөттөгү аскер окуу жайларын бүтүргөндөр. Алардын көбү 18-20 жаштагы офицерлер. Батереядагы улуу адамдар жетекчи Жигарев менен Ватутин эле. Аларга жаш жоокерлер устав боюнча мамиле кылып, кайрылышат. Жетекчилер да жаш жоокерлерди «мальчики» же, бирден жоолуканын «сынок» деп атап, эркелеткендей, же тенине албагандай мамиле кылышат. Ал эми Турдууни көбү «старик» деп чакырышчу болду. Тез эле бары ынак болуп кетишти. Жетекчилер жаштарга катуу суукта дененин кандай кармоого, кантип сактоого, аз уктоого көнүүгө, ардайым сергек, сак болууга, сарамжалдуу, чыйрак жүрүүгө үйрөтүп да, талап кылып да жүрүштү. Полктогу 120 миллиметрлик миномоттук дивизион, батереядагылардын жоокерлери бир-бирин таанышып мамилелелери күн өткөн сайын чыңала берди.

Согуш талаасындагы кыштын ызгардуу суугуна чыдоого, ага көнүүгө Николай Федерович, Павел Вороновичдер себепкер болушту. Ырайымсыз согушта жоокерлердин ынтымактуулугу, мээримдүүлүгү бири үчүн бири, керек болсо жанын берүүгө болгон аракеттери советтик жоокерлердин бирден бир кармаган салты, карманган эрежеси эле. Аны согуш өзү далилдеди.

Мүмкүнчүлүк боло калган учурда Жигарев окопто миномоттун жанында отуруп, ар бир жоокердин эли-

жерин сурап, чын көңүлүнөн маектеше турган. Адаттагыдай эле бир күнү «старикке» келип, ой бөлүштү.

–Кана Абдылдаев, экөөбүз жашташ көрүнөбүз.

Эли-жерин тууралуу айтып берчи?

–Улутум кыргыз. Кыргызстандык болом.

–Үй-бүлөн бардыр?

–Келинчегим экөөбүз үч балалуу болгонбуз.

–Кат келип турабы?

–Көптөн бери, кат алыша элекпиз.

–Эй старик, жолдош Абдылдаев. Бул эмне дегенин.

Сен жаш бала эмессин да. Үйүнө кат жаздынбы?

–Жо-ок деп мукактанды старик.

–Эмнеге?

–Тамганы аран тааныйм. Эми гана үйрөнүп калдым-деди ал өзүн ыңгайсыз сезе.

–А сен, бүт куралдардын атын жатка билесин го?

–Бир көрүп, бир укканымды эстен чыгарбайм.

–Кана, бул куралды эмне дейт? Салмагы канча? Узундугучу? Бул окчу? Булчу?-деп айланада турган согуштук куралдарды ок-дары, өлчөгүчтөрдү, көзүнө көрүнгөндүн баарын сурады.

Ал жанылбай, ар биринин аталышын, салмагын, жада калса көлөм, узун-кыскалыгын жатка шатырата айтып берди.

–Сени кара «старик». Сенде иш бар. Эмне үчүн тамганы тааныбайсың? Жаны үйрөндүм дейсиң? Ай Абдылдаев, Абдылдаев-деп башын чайкап, кабагын бүркөдү.

–Товариш Жигарев, товариш командир.

–Абдылдаев, мени досум деп эле айтчы?

–Сен начальниксин. Мен кол алдындагы адаммын.

–Тфу. Кайдагы начальник. Экөөбүз тентуш болуп отурбайбызбы?

–Аскердик эреже, мени ушундай үйрөткөн

–А нука рядовой Абдылдаев, Стант! деп, буйрук бере кетти.

–Есть, товариш командир. Турду тура кала, колун чекесине алды.

–Азаматсын «старик». Отур. Сөзүбүздү уланталы. Эмне окуган эмесинби?

–Бизди латын арибинде окутушкан. Анан орус алпавитине үйрөтүшкөн. Ал учурда мен колхоздун койлорун багып, жайлоодо, тээ алыста жүргөм. Согушка чакырылып, келгенимден сон орус алпавитин үйрөнө баштадым. Кат жазууга көнүккөнчө согушка катышып баратам.

–Мунун жаман старик. Деги, үйүндөн кат аласынбы? Качандан бери кат келе элек?

–Келинчегим тоодо. Кат жазууга убактылары жок. Кечке койлорду жайып талаада.

–Өзүндөн кабар берип кат жаз. Биз жардам беребиз–деп эки тарабын карап, аркы тарапта эс алып отурган жоокерге кайрылды?

–Старшина Егоров.

–Угуп жатам, жолдош командир.

–Сен старикти, өз көзөмөлүнө аласын. Күн сайын эки сааттан окутасын. Үйүнө кат жазууга жардам бересин. Районундагы аскер комиссариатына кат аркылуу байланышып үйүнөн кабар алдырасын.

–Жарайт, жолдош командир.

–Дарегинди толук айтып бер.

–Кана, старшина келип жазып ал.

–Кыргызстандын Ош облусунун Гүлчө районундагы Корул айылында турабыз.

Ошол күндөн баштап Егоров «старик» менен күн сайын сабак өтүп, женил сөздөрдү жаздырчу болду. Аракетчил Турду да жаны барган гезиттерди, маалыматтык баракчаларды эжелеп окуп, тез эле тамгаларды жатка билип, кат жазууга көнүгүп кетти.

Жигаровдун өзүнүн баяндаганына караганда Ыраакы Чыгыштагы чакан шаарчада темир жолчунун үйүндө төрөлүпгүр. Атасы менен апасы баласы

акыл-эсине кире электе эле, ачарчылыктан оорушуп, каза болушуптур. Жаш Павел бала кезинен жумуш жасап, башталгыч гана мектепти бүтүп, ошол бойдон билим алууга шарты келбептир. Билимин уланта албаганына аябай эле өкүнгөнүн билдирип, оор үшкүрүндү. Кийин үйлүү-жайлуу болуп, эки балалуу болгондо согуш башталып кетет. Армиянын катарына чакырылып, кыска убакыт ичинде аскердик билим алат. Согушка катышып, кезектеги жоокерден, батальондун командирлигине чейин көтөрүлөт. Өзүнүн полктоштору менен бир нече жолу согуш майданында болуп женилип, женип, көп окуяларды башынан өткөрөт. Үй бүлөсү менен тынбай кат алышып турарын айтып берди.

Ошол күндөн баштап эки «стариктин» мамилелери тыгыз болуп, ысык достордон болуп калышты. Батальондун комиссары Николай Федерович да көңүлү ачык тамашакөй жетекчи. Бардыгы менен тентуштай мамиледе. Фронттун алдынкы чегинде турган жоокерлерге катуу талаптарды коюп, согуштук эрежелерди так аткарчу. Себеби мээримсиз согуш фронттогу адамдарды өзүнүн мыйзамдарына баш ийдирип, темирдей катуу режимге көндүргөн. Ал режимдер-душман менен беттешүүгө дайым даяр туруу, кармашууда керек болсо канды да, жанды да аябоо, душман менен беттешүү кансыз, өлүмсүз болбосун дайыма эстен чыгарбо. Оор абалда командирлердин, комиссарлардын аңгемелери, мамилелери жоокерлерге кымбат сезилип, кайрат берип, алардын көңүлүн көтөрөт. Жырткыч фашисттер өлкөнүн көп жерин басып алса да, совет эли баш ийбесин, каарман Кызыл Армия акыры душманды талкалаарына ишенген жоокерлер, улам өлкөдөгү жана согуштун жүрүшүндөгү жанылыктарды уккулары келет.

Жоокерлерге тамак эрте менен тан сүрө электе, кечинде күүгүм киргенде берилет. Кателокторго куюлган тамак жоокерлерге жеткиче муздап калат. Кыштын суутунда муздак тамак ичүүгө, мүмкүнчүлүктөн

пайдаланып, үй бүлөгө кат жаза коюга көнүп калышкан. Үйдөн келген каттар да сейрек болот. Себеби, даректер тез-тез өзгөрүлүп, дивизиялар дайыма алмашылып тураары көбүнө маалым болчу.

Фронттун темирдей катуу режими жоокерлерди курчутуп, жалтанбас, өткүр, коркпос кылат. Душманга каршы чечкиндүү сокку урууга белсентет. Комиссар Ватутин миномоттук расценка келип, жоокерлер менен ангемелешип калганда, анын сөзүнө кызыгып, жапырт тыншап калышчу. Ал 1941—жылы Смоленск багытындагы согушка катышыптыр. Ошол кездеги өлкөнүн абалын, согуштагы советтик жоокерлердин эбегейсиз эмгегин, эрдигин ыйык Мекенди фашизмден кандай гана болбосун сактап калууга бүт аракетин жасаган элдик демилгени айтып, жоокерлерди сыймыктандырчу.

1941—жылы жайында жана күзүндө советтик аскерлер тарабынан жүргүзүлгөн коргонуу согуштарынан Смоленскидеги салгылашуу өзгөчө орунду ээлеген. Луга районундагы душманга көрсөтүлгөн катуу каршылык жана советтик аскерлердин түштүк-батыш багыттагы баатырдык күрөшү совет элине каршы ачылган «чагылгандай тез согушту» токтотуунун башталышы эле. Каргашалуу «Барбаросс» пландарына өзгөртүүлөрдү киргизүүгө душманды мажбур кылды.

Смоленскидеги салгылашуу эки айга созулуп, эки тарап тен алмак-салмак ийгиликке ээ болуп турган, бир катар салгылашуучуларды кучагына алды. Катуу салгылашуулар советтик жоокерлер менен командирлер үчүн согуштук чеберчиликти үйрөнүүнүн, абдан кымбатка турса да, эн мыкты мектеби болду. Бөтөнчө 61-корпустун командири генерал Ф.А Бакунин башында турган 13-армиянын бирикмелеринин бөлүгүнүн Могилев шаарында курчоодо калып, эки жума бою 2-немецтик танкалык группанын 46-жана

24-моторлоштурулган корпустарынын аскерлери менен ийгиликтүү күрөшкөнү генерал М.В. Лукиндин 16-армиясынын Смоленск шаарынын өзү үчүн баатырларча салгылашканы баарынын эсинен чыкпайт.

Мурда душман танк, самолет жагынан үстөмдүк кылганын, айрыкча алардын самолеттору, танктары басып алган жерлердеги адамдарды кубалап, аткылап, бомбалап тыным бербегенин айтканда уккан жоокерлердин тиштери кычырап, кыжырлары келди. Ал Москва алдындагы согушта болуп, чабуулга өткөнү, айылдан айылды, шаардан шаарды бошотууга катышып, суукка тонгон немиштердин колго түшкөнүн айтып берди. Ошол согуштардын биринде катуу жаралар болуп, Сибирдин бир госпиталында дарыланганын, андан ушул 489-армиялык минемот полкуна келгенин айтты. Анын ар бир ангемеси жоокерлердин согуш шартына үйрөтүп, такшалта берди.

Командирлер күн сайын минемотторду туура орнотушту, кординатты мээлөөнүн тууралыгын, алардын ар түрдүү механизмдерин, расчёттогу жоокерлердин ар биринин өз милдетин так билишин текшерип, кенештерин беришчү. 120 миллиметрлик минемоттордун ар бирөөндө командир, мээлегич, мина салгыч, мина алып берүүчү жана мина даярдагыч болуп, ар бири бир топ милдеттерди аткарышчу. Турду алгач мина алып берүүчү кызматты аткарчу. Ар бир минанын салмагы он алты килограмм. Ар күнү араба менен жыгач ящиктерде салынып, ташылып келинет. Аны минемоттон алыс жайда, атайын ан казып, траншеяда сакталат. Күн сайын кеминде ар бир миномотко жүздөн кем эмес миналар топтолуп, атууга даярдалып турат.

—Батерея согушка! деген команда угулду. Жоокерлер кычыраган суукта, муздак окопто, чала-була уктап, үшүгөндөн кайра туруп, тонуп калбастын

аракетинде кыймылдап жүрүшкөн. Кыштын узак түнүндө, муздак оокто кыймылдабай бир жерде туруш өтө оопурталдуу эле. Заматта ар кими тийиштүү оорундарды ээледі. Түн али карангы. Асмандагы жылдыздар анда-санда көрүнүп, айлананы тумандай болуп, бубак баскан. Убакыт канча болгону белгисиз. Ангыча замбиректер атылып, залпы асманды жапыртып, коркунучтуу дооштор дүнгүрөдү. Үстүдөн зуулдап өткөн миндеген снаряддар душман тарапка уча баштады. Чагылган жарк эткендей, айлана жарык боло калып турду. Полктун батареясы да аларга кошула баштады. Айлана уу-чуу боло, кулак тунат. Жер солкулдап, астын-үстүн болгондой сезилет. Душман жайгашкан аймактан снаряддардын жарылганынан жер титиреп, жалындаган жалбырттар чыгып, кара кочкул туманга айланды.

Замбиректик атуулар токтогондон кийин, жүздөгөн самолеттор үстүнөн учуп өтүшүп, душманды бомбалай башташты. Ызылдаган бомбалар жер солкулдатып жарылып жатты. Андан көп өтпөй танкаларга кезек келди. «Ураа!» деген калың кыйкырык көтөрүлүп, аскерлер чабуулга өтүштү. Чабуул башталганда ар бир жоокерге канат бүткөндөй зуулдап жөнөштү. Душман менен бетме-бет айкашып жатып, женишке жетиш кандай кубанычтуу. Дал ошол кубаныч ар бир жоокердин өмүрү, улуттун бактысы. Аны азап-тозоктуу мойнуна көтөрүп, кыйналып кысталган жоокер сезип, түшүнөт.

Душман ээлеген талаада тамтык жок. Снаряддар, миналар, бомбалар жарылбаган жер калбагандай, талаа бүт антарыла казылган. Ар кайсы жерде өлүп жаткан фрицтер, талкаланган племонт, замбиректер каршы-терши сулап жатат. Аларга кылчайбай, алга жылып кете беришти.

5-сокку уруучу армиянын карамагындагы 489-армиялык минемот полку үч дивизиондон, 6-батерея-

лардан, автопарктан, ок-дары ташуучу тягачтардан –курсанттар, аткычтар, –жөө жүрүүчү аскерлер, (–пехотадагылар) бригадасынан түзүлгөнүн жолдо келе жатып уккан. Көп убакыт өтпөй жаны келгендердин айланасына жоокерлер жыйнала баштады. Кайдан, качан, чакырылгандыктарын, кай жерде аскердик даярдыктан өткөндөрүн сурамжылай башташты. Эски жоокерлер менен жаны келгендердин айырмасы билинип турду. Жаңы келгендер коомайсыздана четтеп, көпчүлүккө аралаша алышпай турушту. Мурдагылар көнүп калышкандыктарынанбы бири-бири менен тамашалашып, каткыра күлүшүп, кадимки эле тынч жайда эс алып жүрүшкөндөй, өздөрүн эркин сезишет. Кээлери кийимдерин тазалашса, кээлери куралдарын аарчышып, жуунуп, сакалдарын алышып, шайдоот бейкапардай эле.

Өткөн жылдын декабрь айында 5-сокку уруучу армия ээлеген фронттун аймагында абал өтө татаал болгон. Армиянын оң жак флангасы ачык болуп, курчоодо калуу коркунучу турган. Аларга каршы согушуп жаткан фашисттик аскерлер өздөрү да курчоодо калуу коркунучунда эле. Душман туура жактан кол салып, курчап алууга аракеттенди. Алардын жөө аскерлери менен танкалары биринин артынан бири сокку уруп, советтик аскерлерди баш көтөртпөдү. Гитлерчилер чон жол катнашына ээ болгондуктан ок-дары, азык-түлүк менен камсыз кылуу жана күч жагынан толуктоолор үзбөй келип турган. Армияга кандай гана болбосун флангаларды чындоого буйрук берилди. Курчоонун аймагы бир топко кеңейтилип, душман чегиндирилди. Бирок, ал кымбатка түштү. Көбүнүн жана мыкты эр жүрөктүүлөрдүн денелери жер жазданды.

Апрель айынын акырында армиянын экинчи эшолонуна жиберилди. Жолду суу каптап кеткен.

Жоокерлердин кээлери кийиз өтүкчөн болсо, кээлери буттарына жүк салуучу мешокторду, гранат салуучу сумкаларды ороп, жан сактап жүрүштү. Душмандын самолеттору асманда тынбай учуп, колонналарды күн-түн бомбалашты.

Согуш деген согуш. Ал улуу-кичүүгө карабайт. Жаман-жакшыны тандабайт. Жетим, жесир деп аябайт. Анын бир эле максаты өлүм. Согуш эч качан жоготуусуз болбойт. Анда көкүрөктөн аккан кан, көздөн куюлган жаш, кырчын өмүр кыйылат. Мыкаачылык, кыйноо, кордоо өртөө, жок кылуу өкүм сүрөт. Анын өктөмдүгүнө жол бербөө, жанданышына чек коюп, пайда болуусуна каршы туруу, адил күрөш. Ата Журтту ардактоодон, эл-жерди сүйүүдөн жаралган күч-эр жүрөктүүлүк, баатырдык, ыйык сезим! Ал күч октон коркпойт. Чокко күйбөйт. Дайыма таптуу, жалындап жашайт.

Майдан талаасында түшкө кирбес окуялар өкүм сүрөт. Азыр эле өзүң менен сүйлөшүп, жашоону сүйүп, эртеңки женишти тилек кылган жоокер, заматта мылтыгын кучактап, жер жазданып, тирүүлүк менен кош айтышкан өлүм табышы кандай аянычтуу. Ал ыйык мекенди кастарлап сүйүү, ак сүтүн эмизген энелерди, там-тун баскан бөбөктөрдү, жумурай журтту бейкут заманды коргоп жатпады беле? Ал улуу максат менен жашап, эл жеринин эркиндигин, тынчтыгын самабады беле? Кырчындай болгон жаш уландын, эрте өлүшүнө ким күнөлүү?

Согуш сенин кылбаганын барбы? Энеден баланы, баладан атаны, жаштыктан сүйүүнү, жашоодон өмүрдү, карангылыктан жарыкты, ажыраттын? Сенде жалан эле жамандык. Жүрөк мыкчыган кайгы-муң. Баарына сен күнөөлүсүң согуш! Согушту баштап келген жексур Гитлер баш болгон кан ичкич фашисттер, силер күнөөлүсүңөр. Силерге миң мертебе каргыш! Канырык түтөткөн кайгылуу ойлор бирде муунду бошотсо, бирде

дал ошол душманды жек көрүүчү сезимди курчутуп, өч алууга үндөйт.

Бирде чабуулга өтүп, бирде орундан жылбай, эчендеген күндөр бою душман менен тирешип, кармашууга туура келди. Чакылдаган аяз өз өкүмүн жүргүзүп, кыйнап жатты. Күндүз кыймылдап жүрүп, жоокерлердин үшүгөнү анчейин билинбейт. Түнкү суук бети-колду каарып, дене бойду титиретет. Муздак карда жаткан шнел калдайып тоңуп, кымтууланганга эп келбейт. Кечке муздак карда туруп, бут кийимдер сууланып, кечкисин коржоюп тоңуп калат. Башынан көптү өткөргөн Николай Федерович ар бир жоокерге көңүл бөлүп, бутту кантип сууктан сактоонун жолун үйрөтүп, жардамын аябайт. Согуштук турмушта такшалып, көптү көргөн адам ар кимисинин буттарын чечтирип, чулгоонун курук жагын буттун башына, суу жагын балтырга оротуп, тез-тез алмаштырып турганды көрсөтүп берди. Үшүгөн колу-бутту, бети-баш, кулак-мурунду карга жышытып, кайра кургак чүпүрөк (сүлгү) менен аарчыгандан улам, үшүгөн денеге жылуулук барып тураарын үйрөттү. Баардык жаш жоокерлерге атасындай болуп, кадыр-баркы ого эле көтөрүлдү.

489-армиялык минемоттук полку 5-сокку уруучу армиянын ичинде күн өткөн сайын душманга сокку уруп, баскынчылардын колунда убактылуу калган көп шаар-кыштактарды бошотуп жатты. Мыкаачы фашисттер таштап кетүүгө аргасыз болгон айыл-кыштактардын ээлерин асып, атып, үй мүлкүн талап кетишкен. Аман калган кары-картандар, аялдар менен балдар аябай жүдөшкөн. Душманды кубалап, көчө аралай жүрүшкөндө, аларды кубана тосуп алышып, алкыштарын билдиришти. Фашисттердин кандуу бут кийимдери таптап, адам канына сугарылган айыл-кыштак менен шаарлардын көчөлөрүндө боштондук алып келген Советтик Кызыл Армиянын

жоокерлери—боштондук алгандарга чоң сыймык эле. Мотурайган балдар ураалап, аркадан калбай бир топ аралыктарга чейин ээрчип, мыкаачы фашисттерди экинчи келбесине бекем ишенишип, колдорун булгалап, узатып жатышты. Немецтер ээлеп турган убакта коркунуч менен жүрөк заадалык өкүм сүрүп, тунжурап аза күткөн айыл-кыштактар эми майрамдагыдай шаңга толуп, эчак унут болуп калган күлкү, ыр кайрадан жаңырды.

Полктун жоокерлери дарыянын жээгиндеги алдынкы түйүндү ээлешкен соң, экинчи эшалонго келгенче позицияны ээлеп турушчу. Эки тарапта тең чабуулга өтүүнүн дареги жоктой. Душман тарап да толуктоолорду кабыл алып жаткандай. Анда—санда замбиректер атылып, ышкырып учкан снаряддар алыс тарапка түшүп, «дүп» эте жарылганы угула калбаса, жымжырттыкты бузган андан башка эч нерсе жок. Согуш талаасында кээде ушундай жымжырттык боло каларына жоокерлер өздөрү да ишенбей калышаар эле. Эрте менен алдынкы түйүндү талашкан катуу кармаш болуп өткөнүн жакынкы аралыктагы эле душмандын солдаттарынын томурайган денелери снаряд, миналар тийип түтөгөн танк, машиналары, эчендеген окторго тытмаланган кара жер гана аныктап тургандай.

Мындай жымжырттык көпкө созулбасын эки тарап тең жакшы билишет. Ээлеген позициядан кетүүгө буйрук болбогондуктан башкалардай эле минемотчулар өз ордуларында эс алып отурушту. Түнү менен уктабай жол басып келип, таң агарганда чабуулга аттанган жоокерлерди коштогон минемотчулардын чарчаганы анык байкалат. Канткенде да жоокерлер тыныгууга уруксат берилмейинче уктоого, же башка бир нерселер менен алектенүүгө уруксат жок. Майдан талаасынын мыйзамы ушундай. Эки, үч күн—түн уктабай жол жүрүү, барган жайда чабуулга көтөрүлүп, алдынкы позицияны ээлөөдө эч кандай шылтоо, же себеп болбойт.

Буйрук гана аткарылыш керек. Минемотчулар улам окоптон баш бага душман тарапка кезек-кезеги менен көз салышып, чабуулдун жүрүшү жөнүндө сөз салып отурушту. Алардын сөздөрүн угуп отурган Турдунун көзү илеше түштү. Канча убакыт болгонун билбейт. Бир маалда кулагына

–Тур ордундан!-деген сөз, шак дей түштү.

Көзүн ирмеп ачып, башын чулгап алды. Шериктери бейкам сүйлөшүп отурушат. Ал талыкшыган боюн жазганы, энкейген бойдон өйдө турду. Уйкусун ачмакка ары энкейе басып, окоп ичинде он, он беш кадамдай жылып бараткан. Бир маалда ышкыра учуп келген снаряд жакын жерге түшүп «дүп» эте жарылды. Ал адатынга кулактарын басып, жата калгыча болбой, жарылган снаряддын эпкини аны көмкөрөсүнөн түшүрө көмөлөтө жыкты. Үстүнө дүп-дүп эте таш, кум, топурак себеленип жатты. Дары менен чандын жыты мурдун өрдөп, деми кыстыга түштү. Ал бир топко кыймылдабай жатып, колу-бутун жыйып ордуна козголду. Жонуна түшкөн таш-кесектерди ал снаряддын осколкалары деп ойлогон. Кыймылдап, жер таянды. Денеси соо. Ооруган жери жок. Энкейе башын көтөрүп, кийимине илешкен чанды күүп, силкинди. Буртулдаган чаң көзүнө кирип, бети-башын сылап жатып, шериктерин эстей калды да, ал тарапты жалт караса, эч нерсе көрүнбөйт. Көк түтүн аралаш чаң суюлганынан улам, минемоттун, анын жанында отурган шериктеринин караандары көрүнбөдү. Көзүн пар-пар ачып, тигиле тиктеди. Үй оордундай жер онурайып, көзүнө суук көрүндү. Көкүрөгү «тыз» дей түшүп, шашыла чуркап жетти. Эч кимден дарек жок. Окоптун ичи, андан бетер тереңдеп колот болуп калган. Минемот кайда житип кетти?-деген ой келе калып, онурайган жерге дит кое тиктеди. Снаряд тийген минемоттун майрыйган тетиктерин көрө чочуду.

–Кантип, кантип? деп, жан-жака белди имере тиктеп, шериктерин издеди.

Бир жерде жарты дене, үзүлгөн кол-бут шүйшүндөп каны акан адамдардын мүчөсү кимиси экени билинбейт. Ичи эншериле, туз куйгандай ачышты. Ээрдин кесе тиштеген Турду бул окуяга ишенип, ишенбей өрөпкүп, өпкөсү көөп, ызаасын басалбай ыйлап жиберди. Көзүнөн сала болуп куюлган жаш, чаң болгон бетин жууду. Муундары калтырап, буттары чалыштап, басалбаганынан тизелей топуракка чөгөлөдү.

–Майдандаш досторум. Бир туугандарым. Кантип эле силерден айрылып калдым? Жүзүн куруган, мыкаачы фриц. Канга тойбогон канкор Гитлер!-деп тиштерин кычырата кек толгон көкүрөгүн, таштай болгон муштумдары менен ургулай берди.

Толуктоолор дагы да келип жатты. Алардын көпчүлүгү госпиталдан жаңы чыккан жоокерлер эле. Жаңы келгендер бөлүштүрүлүп, алар менен да машыгуулар жүрдү. Көп узубай эле армиянын алдына жакынкы багыттагы коргонуу линиясын эзлөө тапшырмасы берилгени билинди. Андагы бөлүктөрдү алмаштыруу, түнү көрсөтүлгөн жерге тез жетүү пландаштырылган эле. Душмандарга байкалбай барган жоокерлер, траншеяларды казып, бекине турган жерлерди даярдап жатышты. Фашисттер коргонуу багытты байкап калышканбы, уламдан-улам аткылоого өтүштү. Минемотчулар көмүскөлөнгөн, айлана даана көрүнүп турган батальондун катарында жайгашты.

–Мына ушул жерден, тиги сайдан тартып, токойдун четине чейинки душмандын алдыкы чеби даана көрүнүп турат-деди минемотчулардын командири Иван Константинович Каротенко-Коргону чеби көп түндөр аралыгында курулгандай. Ал эки позициядан турат. Ар бир позицияда эки-үч траншея бар. Алар байланышуу жолдору менен бириктирилген. Дөбөнүн аркы тарабы тыл менен байланыштырылган. Айрым жерлеринде зым

тосмолору бар. Тигил жактар да мина талаасы жатат. Бийиктиктин түбүндөгү сай абдан чындалган—деп улам картаны карап, маңдай тарапка кол шилтеп жатты.

Суу тосмосунун туурасы жыйырма бештен, элүү метрге чейин жетет. Бул аралыкты племоттор менен аткылап, торошу мүмкүн. Чалгындоонун маалыматына караганда дөбөнүн батыш жак бетинде душмандын артиллериялык дивизиясы турат. Алар биз тараптагы он чакырым аралыкты көрө алышат. Биз тараптан кандайдыр аракет болоорун күтүшпөсө керек. Бирок, түнкүсүн траншеяны бүт ээлешет. Участок азыр тынч. Алар дагы кандай балээлерди ойлоп жатышканы бизге белгисиз. Биздин максат ушул аралыкты бошотуп, ээлеп алыш. Жакшы даярданып чабуулга чыксак, бийиктик алынары анык. Бийиктикти алуу үчүн аткычтар батальону, танкалык взвод, узатуучу батареясы жана кечүүнү калкалоочу батарея жайгаштырылды. Аларды колдоо үчүн артиллериялык жана минемотчулар дивизиону даярдалды. Артиллериялык корпустардын командованиеси чабуулду белгилейт. Биз аны күтүшүбүз керек деди.

Даярдык көрүлүп согуш жүрүүчү жерлер такталып, машыктыруу жүрүп жатты. Акырында чабуул тез жана душман үчүн күтүлбөгөн жерден болсун үчүн траншеяларды жээкке жакындатууга буйрук кылынды. Болжолдонгон күн да такталып, согушка кирер алдындагы түнү аткычтар роталары, станкалык племоттор, түз атуучу замбиректер биринчи жана экинчи траншеяларга орнотулду. Сааттын жебеси толук тогузду көрсөткөндө тынчтык бузулуп, жер дүңгүрөдү. «Катюшанын» алоолонгон оттору жерди куйкалады. Артиллериянын огу басылган жок. Жетип барган саперлор душмандын миаларын алып, зым тосмолорду кесип, жолду тазалап жатышты. Бир топ убакыттан соң «Катюшалар» экинчи залп беришти. Кызыл ракеталар көккө көтөрүлгөндө, траншеялардан —Чабуулга!—деген

үндөр биринен-бирине жетип эки рота бир мезгилде чабуулга чыкты. Жоокерлер чуркаган бойдон жабыла сайдан өтүп жатышты. Артиллерия менен минемотчулар душмандын экинчи траншеяларын аткылап жатканда, бир топ солдат өргө карай качып жөнөштү. Советтик жоокерлер аларды көздөй гранаталарды ыргытып, Ураалашканча алардын траншеяларын ээлеп алашты. Тикелей кармашуу башталып, капылеттен баскан күчкө душман туруштук бере албады.

Согуш фронттун бардык жеринде жүрүп жатты. Советтик солдаттардын анчалык көп эмес тобу он флаңгадан өтүп, дөбөгө чыгышты. Ал жактан племоттун үнү угулуп, бир нече киши жыгылгандай болду. Душман эми эсине келип, айрым жерлерде каршылык көрсөтүү барган сайын күчөйө берди. Артиллериянын жана минемоттордун, душмандын түз атуучу племотторун жана замбиректерин жок кылууга жана аларга он капталдан контрчабуул коюуга мүмкүндүк бербөөгө 489-аткычтар полкунун 2-батарьясына минемоттук конанада уюштурууга буйрук келди. Эки сааттан кийин артиллериялык чабуул башталды. Жүздөгөн снаряддар салгылашып жаткандардын үстүнөн учуп өтүп жатты. Бекитилип коюлган советтик танкалар орундарынан козголушту. Алардын аркасынан калкаланган жөө аскерлер жөнөдү. Гитлерчилер контрчабуулга өтүшүп, түз ата турган куралдар менен племоттор аткылай башташты. Душмандын жөө аскерлери тык токтоду. Согуш талаасында толуп жаткан өлүктөр жана жарадар болгондор калды. Согуш кечке чейин созулду. Душман онго жакын чабуул койду. Алардын баарынын мизи кайтарылды. Алар көп жоготууга учурап, эки минге жакын солдаттарынан, элүүгө жакын танкаларынан ажырады. Төрт-жүзгө жакын душман туткунга алынып, алдынкы линиядагы дөбө бошотулуп, фашисттер артка чегинүүгө аргасыз болушту.

Полктун дивизиондору маанилүү позицияны ээледі. Эми советтик жоокерлер тартып алган дөбөгө 10–15 чакырым алыскы аралык айкын көрүнүп, артиллериячылар, минемотчулар ыңгайлуу түйүндөрдү ээлешип, кийинки кармашууга даярдана башташты. Командование тарабынан берилген буйрукту так аткарып, ийгиликти камсыз кылуу менен душмандын көптөгөн согуштук техникаларын жараксыз абалга келтирилгендиктери үчүн дивизиянын жоокерлери, командирлери сыйлыкка көрсөтүлдү. Молдовиянын борбору Кишинев шаарынан 200–250 километр алыстыкта жайгашкан Дубассары, Кошница кыштактарын бошотуудагы эрдиктери бааланып минемотчик Т. Абдылдаевдин төшүнө “Эрдиги үчүн” медал тагылды.

Полкко штабдын начальниги болуп майор Никалай Константинович Дьячков келди. Анын тагдыры, армия менен жаш кезинен эле байланышканы, бардыгына маалым эле. Согуштун алдында академияны бүтүрүптүр. Ачык, ак көнүл, токтоо Николай Константинович кырк жаштын курагына барганына карабай отуздагы жигиттей шамдагай жаш көрүндү. 489–миномент полкунун командири подполковник Борис Василевич Котов, анын орун басары болуп–майор Борис Иванович Елизаров бекитилгени билинди.

Согуш убагында ок атышуу токтогон учурдагы жоокерлердин турмушу өзгөчө эле кызык. Өлүмдөн аман–эсен чыккан жоокерлер бирине–бири жакын, өтө ынак. Алыстагы эн жакын көргөн адамдары тууралуу баян курганды жакшы көрүшөт. Ортодо лейтенант Антон Николаевич көргөн–билгендерин, кенешин айтып, нускалуу сөздөрү менен ар биринин көнүлдөрүн көтөрүп, эртеңки оор салгылашуулардын болоорун эстетип:

-Бирин карыган ата-энем, бирин жаш жарым, бирин жаш балам калды деп, оор ойго батып, тунжурайсынар. Кимдин эле боору бүтүн, башы аман? Бу согуш деген, ар бир үй бүлөгө, чондон кичинеге чейин көкүрөктөрүнө кайгы, баштарына азап салды. Ар бирибиз ошол оорчулукка муюбай, кайгы менен капалыкты алыс айдап, шайдоот болууга аракеттенишибиз керек. Башты жерге салып, эмне табабыз. Кусалык менен кыжалатчылыкты мойнубузга мингизип алсак, кайгы бизди мүңкүрөтпөйбү. Жамандыкка басынбайлы. Келгиле, шатыра-шатман күлүп, көңүл ачалы. Ыр менен күлкү бар жерде, ар дайым ийгилик болуп келген. Капаланыш бизге жарашпайт.

Биз эртеңки күндөргө ишенимдүү караган, жакшылыкты жаратуучу элбиз. Көп улуттан турган биримдигибиз, жалпыбыздын тирегибиз. Биз душмандар менен эмнеге согушуп жатабыз? Ата-энебиз, жаш жарыбыз, балдарыбыздын баштарына оор азап түшпөсүн, мекенибиз, эли-журтубузда кайгы-капа болбосун. Жер бетинде тынчтык орносун деп күрөшүүдөбүз. Биз тынчтыкты коргоочуларыбыз. Ар бирибиздин жасаган эрдигибиз жаш бөбөктөрдүн күлкүсү, ата-эненин, сүйгөн жардын кубанычы, жер энинин кулпурган ажайып кооздугу. Кана жигиттер башты көтөрүп, көңүлдү сергитип бир бийлеп алалычы. Ойно музыкант-деп ортого чыга кала, буту-колун шакылдата бийлеп кирди. Аны чапсаң жигиттер коштоп шатыра-шатман күлкү, ыр көккө көтөрүлдү.

Ажал огун мээлеп отурган душмандан үч жүз, төрт жүз арым эле аралыкта окуп казып алып, өмүрдүн эртеңки күнү тууралуу ой жүгүртүү ар бир жоокерге көнүмүш адат. Өлүм коркунучу ар бир адам үчүн жазымыштын буйругундай сезилет. Аны адам тынч

мезгилде гана ойлобосо, кан күйгөн согушта-андагы мөндүрдөй жааган ок арасында өлүм эмне экени унутта калгандай сезилет. Ал ошол шартка адамдын көнгөндүгүнөн болсо керек.

Кат-кабар, гезиттер тез-тез келип жатты. Согуштун жүрүшүндө чоң өзгөрүү жок. Эки тарап тең, алдыда боло турган чоң чабуулга даярданып жаткандай. Ал күн качан келээри белгисиз. Согуштун жалбырттаган жалыны өчүп, жайык талаалардагы токойлордо бейкуттук өкүм сүргөндөй көрүнгөн ушул таң менен кечтер ар бир жоокерди суктандырат. Дүйнө ушунчалык ажайып, ушунчалык керемет сезилип, кең асмандагы түнкү жылдыздар туулуп-өскөн жерди, бир тууган айылды эске салат. Узак убакыттан бери мындай тынчтык күндү көрбөй, жалан ок менен өрттүн арасында жүрүп, аз убакыт болсо да мемиреген бейкуттукта эс алып, буту-колду кенен жайып, бейкапар жаткандары жоокерлерге түш сыяктуу сезилет.

Турду а дегенде 120 миллеметрлик минемоттук батареяда мина ташыгыч эле. Бир топ убакыт өткөн соң, бир нече согушка катышып, бир топ тажрыйбага ээ болуп, мина алып бергич болду. Андан көп өтпөй минемотту октогуч кызматка жетти. Өз милдеттерин ийгиликтүү аткарып, шериктерине жагып, ишеничке ээ болуп минемоттун мээлегичи кызматын аткарып келди. Тагыраак айтканда расчёттун командиринен кийинки, экинчи адам, сфрейтордук чинге ээ болду.

Буга чейин ал батареядагылар менен бирге көптөгөн кыйынчылыктарды көрдү. Минемот атууга көнүгүп жүрдү. Ар дайым согуштун алдыңкы линиясында болуп душманга окту алгачкылардан болуп, минемотчулар чыгарышат. Мандайдагы жоонун дот, дзотторун, племотчуларын аныктап, аралык өлчөмүн так эсептеп, аларга карай ок чыгаруу минемотчулардын милдети. Уруш жүрүп жатканда, кээде советтик жоокерлер чабуулга чыкканда, аларды кубаттап, же

коргоп, душманды баш көтөртпөй аткылап, же биротоло талкалоо минемотчулардан талап кылынат. Кармаштын баш-аягына, эрте менен кара күүгүмгө чейин, душман тараптагы ок жаадырган түйүндөрдүн жайгашкан ордун, аралыгын так эсепке алып, жок кылуу да астейдилдикти, ары кыраакылыкты талап кылат. Кээде уруштун ийгилиги, же душмандын өктөмдүгү, жоокердин чабуулга өтүшү, же чегинүүлөрү минемотчуларга байланыштуу болгон учурлар көп кездешет.

Минемотчулардын алдынкы линияга жайгашуусу бир чети опурталдуу да. Душмандын дотун, же дзотун аныктап, племотчуларын мээлеп атып жаткан чакта, алардын жашырып койгон, же туура тараптан мээлеген минемоттору, замбиректери капыстан ок чыгарып, кум-жам кылары да мүмкүн эле. Андыктан минемотчулар улам, кеми 500–1000 метр аралыкка орун которуштуруп, минемоттун бөлүктөрүн ташып барып, орнотууда өзгөчө оор түйшүк жана кылдаттык зарыл. Атылып жаткан минемотко окту үлгүртүп, жеткирүү да бир азап. Ок атуучу жерден миналар алыскы аралыктагы атайын казылган ородо турушу талап кылынат. 16 килограммдагы мина улам ташылып келип, миномотко салынып, кеминде минге жакыны атылат. Ошондон улам минемоттун стволу кызып, кол күйгүзгөндүктөн кармоо да кыйын. Кокустан миналар жайгашкан чункурга душмандын снаряды, же аткан миначасы келип түшчү болсо, жарылып, жака белге чачырап, окоптордогу жоокерлерди майып, же жок кылышы мүмкүн.

Душман көп учурда өзүнө каршы атылган минемотту биринчи талкалоого аракет кылып, снаряддарды миналарды ошол аймакка жаадырат. Аны жатка билген 6-батереядагылар минемоттун бусол деп аталган ары-бери жылуучу, көрсөткүчү бар кароолунун механизмин жакшы өздөштүрүшүп, душмандын жашырылган дзот, дотторун, племоттор орнотулган жайларын так аныкташып, мурда талкалоого

аракеттенишет. Дал ошол капсаландуу учурларда батериядагы улуу лейтенант Антон Николаевич Серышов өз милдетин так аткарып, шериктерине көп нерселерди үйрөттү. Бардык шартта жетекчи менен анын карамагындагы адамдардын ортосундагы мамилелер иштин натыйжасын чыгарып, ийгиликке жетишет эмеспи. Согуштун шартында да ушул жагдайдан улам батареядагылар ортосундагы түшүнүүчүлүк, бирин-бири баалаган сый, өкүм сүрдү. Ишмер жетекчи артта калганды алга сүрөйт. Ар биринин кулк-мүнөзүнө жараша окутуп да, үйрөтүп да, талап кылып да жүрдү. Акылдуулук, токтоолук, адамдын ички дүйнөсүн сезе билүү Антон Николаевичте баштатан эле калыптанганбы, командирдик милдетти аткарууда ал катаал да, талапкөй да болуу менен өзүнүн сабырдуулугун бир калыпта кармап, токтоолугун билгизди. Отуз жашка чыга элек эки орден, бир нече медалдары көкүрөгүндө жалтыраган лейтенанттын жүзү жылдыздуу болуп, ар дайым өзүнө тартып турчу. Согуштук ишти терен билген, андан бай тажрыйба алган Антон Николаевич ар биринен талап кылууну да, аткарган ишине баа берүүнү да мыкты билчү. Ал такыр кекирейбеди. Боордоштук мамилеси менен сүймөнчүккө айланды.

Өзүнөн бир топ жаш улуу болгон Турдуну көпчүлүк катары «старик» деп атап көп жумуштарды өзү жасоочу. Тамак алып келүүдө, миналарды аркы оролордон ташып келүүдө Турдуну энкейтчүү эмес. Башка шериктеринен да «старикти» сыйлоону талап кылчу.

-Абаке экөөбүз жердешипиз. Биздин элде «Жаш келсе ишке, кары келсе ашка» деп коет эмеспи. Мына, мен баш болуп, сиздин жарым жашыңыздабыз. Бизди инициздей көрүп, жумшаңыз, талап кылыңыз. Сиздин айтканыңызды аткарбаганды немецтерге кошуп жиберейин деп тамашалоочу.

Жаны келген жаш жигиттерди мина алып берүүгө, Турдуну жумшап миномотту октоого, кийинчээрек миномоттуу мээлөөгө койду. Анын себебин батареядагыларга түшүндүрүп:

–Стариктин акыл–эси калыптанып, токтолуп калган. Жаш жоокерге окшоп аптыгып, же калтаарып калбайт. Бардык ишти так, учурунда аткарат. Тамеки тартпайт. Арак ичпейт. Ой–сезими таза. Эсепти так жүргүзүп, туура мээлейт. Баарыбыз ушул кишиден үлгү алабы деп шериктерине кайрылды.

489–армиялык минемот полкунда 120 миллиметрлик минемоттук батареядан башка 76, 82 миллиметрлик танка каршы ок ата турган замбиректердин батареясы бар. Алар аткычтар батальондорунун аркы тарабында жердин ылайыгына жараша жайланышып, батальондордун чабуулга өтүшүнө жардамдашып, душмандын чабуулун кайтарууга зор көмөгүн көрсөтөт. Мындай батареялар көбүнчө душмандын танкалык чабуулу боло турган тарапка жайгашкан.

Согуш эрежелери өтө эле татаал, өтө эле опурталдуу келет эмеспи. Бир жерден жанылса эле иштин бүткөнү. Жүздөгөн адамдар өмүрүнөн ажырап, душманды күч алдырат. Ошон үчүн согушта баары эреже менен алдын ала ойлонуштурулуп, көп жолу каралып, туура түзүлгөн эсеп менен жүргүзүлөт. Ар бир батареянын, полктун өзүнө тиешелүү мыйзамдуу эрежелери болот. Согуш куралдарын пайдалануу, буйрук берүү, аны аткаруу боюнча бузулгус тартип сакталат. Согушта жүргөндө ал талаптар толук өздөштүрүлүп, толук пайдаланылат.

Командирдин саясий бөлүм боюнча орун басары майор Павел Ильич Ляпин Турду менен куракташ болчу. Дайыма көкүрөгүндө эки орден тагылып, саясий жактан өтө билимдүү, акыл эси терең адам болчу. Ал согуштун жүрүшүнүн жагдайын, душманга урулган соккулар, советтик жоокерлердин эл–жерди өз өмүрүнөн жогору коюп, өлүмгө барган эрдиктери жөнүндө борбордук

гезиттерге жарыяланган, башкы командачынын буйруктары жөнүндө айтып берчү.

Бомбалоонун канча убакытка созулганы белгисиз. Түнөргөн асман бетиндеги чачылып учкан немец самолеттору күркүрөп келип, окторду мөндүрдөй төгүп, кайра кетип жатты. Дарактардын үстүндө жапыс учуп, уюлгуган мунарык арасынан жылт-жулт этип, көрүнө калып жаткан күндүн батыш тарабына карап сүнгүп кирип кетишти. Темир жолдун четиндеги чакан станция бомбалоодон өрттөнүп, жакын жерлерден жалбырттаган жалындаган түтүндөрү коюлана айлананы каптайт. Ысык тап берген күлдүн чачырандылары күбүлө түшүп, коюланган чандан айлана көрүнбөйт.

–Шайтан алгыр, станциянын коменданты кайда жүрөт? Ары өктөм үнгө аралаш, жакын эле жердеги бортоктоп жаткан караан, мүрүлөрүн кагына, ордуна тура келди.

–Амансызбы жолдош подполковник?

Кою чан арасынан чыккан караанга карай жанагы өктөм үн кайра бурк эте кайрылды.

–Станциянын комендантын таап кел!

–Жарайт жолдош подполковник.

–Итин балдары. Кабыл алууну кечендетишкени үчүн соттош керек!

Арытан бою-баштарын күбүнгөн караандар улам көбөйө берди.

–Станциянын коменданты менен снабжениенин начальниги кайда жүрүшөт? деп өзүнчө кобурап, сөгүнө баштаганда, жүзүнөн тер шоргологон солдаттар, шлемдорун чан баскан, комбинезондору булганган танкисттер чуркап келе башташты. Жапалдаш бойлуу танкист-лейтенант платформадагы адамдарды аралай, үзүл-кесил үн менен калдалактап бакырды.

– Устундарды койгула! Танктарга! Танктарга!

Арытан шашыла чуркап келген снабжениенин начальниги жалтана, өктөм буйрук берип жаткан кишиге кайрыла

–Жолдош подполковник кайрылууга...

–Токто! Унчукпа! Эшелондун жүгүн түшүрүүгө эмнеге даяр турбадынар? Эмне кылганыңарды түшүнөсүңөрбү?–Эмне үчүн?..

–Үлгүрбөй калдык.

–Немецтер үлгүрүштү! Кенебестигинер үчүн силерди соттош керек.

Снабжениенин начальнигинин турушунан эле, анын чарчаганы көрүнүп турду. Арык, ары жүдөнкү кейпи, анын көптөн бери эс албаганын айгинелеп турду.

–Эмне турасын! Кыймылда. Тезинен кириш!

Снабжениенин начальниги өктөм үнгө жооп берүүгө үлгүрбөй, чуркап жөнөдү.

–Жолдош подполковник. Жүктү кабыл алууга станция толук даяр. Станциянын коменданты түтүн арасынан чыга кала, колун чекесине ала какайып туруп калды.

–Бардыгы үчүн армиянын командачысына жооп бересинер. Бардыгыңар ишке киришкиле! деди подполковник жумшара.

Оор танктар күркүрөп платформадан жылып түшө баштаганда полктун снабжениесинин начальниги, буурул чачын сенселте, демиге келип кайрылды.

–Жолдош подполковник! Бир поровоз менен келген ок–дарыларды кабыл алып жаттык эле. Поровозду да, адамдарды да бир мүнөткө кечиктирип, кармап турууга акыбыз жок экенин өзүңүз жакшы түшүнөсүз.

–Ушинтип да кызмат кылышабы? Баардыгына даяр туруш керек. Баш кийиминиз кана?

–Колдон келгендин барын жасайбыз. Баш кийимдердин түшүп калганына карабай, чуркап жүрөбүз, жолдош подполковник.

—Эшалон келди деп, билдирди комендант.
—Семофордун ары жагында турат. Мен поровозго барайын. Уруксат этиниз?

—Ыкчам. Үлгүргүн.

—Жарайт.

Майор кетенчиктей түшүп, шарт перронду көздөй чуркады. Танктар платформалардын чекесинен устунга, анан жерге жылып түшүп, күрүлдөгөн бойдон станциянын имаратынын артындагы токойду көздөй сүнгүп кирип, кетип жатышты.

—Кайрылууга уруксатпы, жолдош подполковник.

Бүткөн бою кара көө болгон танкист-подполковникке шашыла кайрылды.

—Сизге эмне керек?

—Танкалар түшүрүлдү. Кетүүгө уруксат бериниз?

—Канча танк жараксыз болуптур?

—Саноого үлгүргөн жокпуз.

—Жоокерлеринди бошотуп, вагондорду бөлүүгө жибер! Азыр паровоз келет.

—Мага согушка катышууга буйрук берилген, жолдош подполковник. Бир мүнөт да күтүп турууга акым жок. Анте албайм.

—А полкчу? Полк кантип согушат?

—Мен өз кишилериме жооп берем, подполковник.

—Талап кылам. Буйрук так орундалсын!

Жакын турган вагондорго бир нече снаряд жарылып, вагондун үстү ыргып, өрттүн илеби урду. Экөө тең терс бурула бергенде, бурк эткен түтүн каптады.

—Жолдош подполковник, кайрылууга уруксат этиниз?

—Эмне керек сизге? Подполковник чукул бурулду.

—Сиздин карамагыңызга жиберилген кошумча күч келди деди жаш майор такылдай сүйлөп

—Барыңыз. Бара бериниз, деди подполковник танкиске карап.

–Жолдош майор, вагондорду бөлүүгө алып келген кишилеринден жибер. Ок–дарыларды түшүрүүгө да бөлгүн. Станцияны кармап турууга акыбыз жок. Анан эсептешибиз. Тез. Ылдам жөнө!

–Жарайт жолдош подполковник. Майор шашыла чуркап кетти. Заматта станция бошотулуп, тартипке келтирилди. Күйгөн вагондордун чоктору ар–ар жерде түтөп турду.

Чакан топ жолдун тому көрүнбөгөн түнгө карабай илгерилей беришти. Токойдун ичи уу–дууга, ары–бери өткөн кыймылга, кишилердин, ар түрдүү техникалардын үнүнө жык толгон. Улам алыстан атылган замбиректердин үнү «дүнк» этип токой үстүндө жылтыр учкундар чачылган сайын, дарактардын карарган келөкөлөрү жылып, жылып бараткан адамдардын, машиналардын, арабалардын караандары көрүнө калат.

Танктардын күркүрөгөн айбаттуу дооштору айкын угула баштады. Жакын эле жерге түшкөн снаряддын үнүнө кошул–ташыл боло, айлана күндүзгүдөй жарык боло түштү. Ангыча кош жарык төбөгө атып чыгып, токой ичи тарс–турска толо түштү. Танктардын калоннасы карарып көрүндү. Кара түтүн бүрккөн маторлор иштеп, күнгүрт жарыктан боз жылтыр сууну көздөй жүткүнгөн танктар акырын жылып баратты. Аттар чегилген арабалар аларга жол беришип, четке тизилишкен маторлордун улам күчөп күүлдөгөнүн «-Ах-ах» эткен ачуу үн басып, асмандан абаны жарып, шыкырган үн чыгат. Үстөккө–босток тарсылдаган жарылуулардан улам, чычаладай кызарган учкундар каланнаны бойлоп учуп өтүп жатты. Арабага чегилген аттар кулап, кээлери корккондорунан үркүшүп, жан жыгачтарга уруна окуранышат. Ок тийип, кыркылган бутактар, жоокерлердин үстүнө, арабаларга түшүп турду.

Днестрдин аркы өйүзүнөн алты сайлуу миномоттор бир нече жолу катары менен огун бүрктү. Миналардан чыккан октун жарыгынан улам асман жаркырады. Ок катуу озондоп, жерди силкилдетип, учуп жатты. Дүңкүлдөгөн бомбанын чачылганына кошул— ташыл боло «Тез, тез кыймылдагыла! Ылдамдаткыла!» деген буйрук угула калып, айлана тым-тырс боло түштү. Эми токой ичиндеги күүлөк күнгүрт үзүл-кесил угула баштады. Жымжырттыкка ишеним жок эле. Капылеттен ракеталар ызылдай жайнап, пулемотторго тил кирди. Асманда жашыл, ак жарык каршы—терши ойноп, жээк кашкая түштү. Удаа—удаа тарсылдап, танктар атып кирди. Түнкү токой да, анын четиндеги киргилт аккан дарыянын бети да жарып, жээкти бойлоп шыкалып турган калонна, паром аркылуу өтүп бараткандардын караандары күнгүрт көрүнө калды.

—Жаткыла! Маскировканын бетин ачпагыла!

Буйрук угулду. Кичинекей кыштакта армиянын полктору менен аралашып кеткен автопарк машиналары, санитардык жана чарба арабалары, полктун чалгынчыларынын, дивизиондук байланышчылардын жана ординарецтердин аттары жык жыйма болчу. Булардын бардыгы түнкү саат үчкө чейин укташпай, орун которушуп, ары—бери сүрүлүшүп, кокусунан токтой калган чабуул учурундагыдай дүрбөлөң турмушта жашап жатты.

Армиянын штабы жайгашкан үйдө офицерлер дубал бойлой сыпаа отурушту. Ашыкча сөз болбой ар бири тынч абалды сактагандыктары жогорку начальствонун катышкандыгынан эле.

—Көнүл буруңуздар.

Узун бойлуу, чымыр денелүү генерал-лейтенант бет мандайдагы илинген картаны тикирейе карап, ордуна турду. Колундагы калем менен картанын бетиндеги белгилерди сыдыра, сөзгө кирди.

–Жолдош офицерлер! Мурдагы күнү силердин алдынкы күчүнөр дарыяга жакын келип, аны сүзүп өтүүгө аракет кылдыңар. Бирок, чечүүчү натыйжа бербегени өзүңүздөргө маалым. Душмандын танктарынын, артиллериялардын, племоттордун огунан биздин күч суу үстүндө кымкуут түшүп, сол жээкке өтө алышкан жок.

–Кечээ армиянын ушул багыттагы аткычтар дивизиясы корпустар, полктор, дивизия ок–дары менен жабдылды. Мындан тышкары кошумча танктар берилди. Эми армиянын милдети: аткычтар полкунун толукталган эки батальону бүгүн тан зарынан, туптуура саат беште топтоштурулат. Мына бу кыштактын аймагына Винокуровдун биринчи батальону, капитан Максимовдун экинчи батальону– токойчулук аймагына биринчи батальонго капитан Ермаковдун командачылыгы астында эки замбирек, экинчисине лейтенант Жаровдун 120 миллиметрлүү минемоттор батареясы аткычтар батальондордун карамагына берилет.

Батальондун максаты: чалгынчылар немецтик коргонуунун он тарабынан байкалган жаракадан кандайча болбосун дарыядан өтүү, коргонууга качырып кирүү, тылга чыгуу, согуш ачуу, ошону менен бирге коону алаксытуу. Биринчи батальондун багыты–Ново Михайловка, экинчиники–Белохотка. Ушул убакта бүткүл дивизия арал аймагына топтолуп, секирикке даяр турат. Батальондор согуш баштап, немецтердин фронттук позицияларындагы аскер бөлүгүн жардамга чакырууга аргасыз кылаары менен Динепровск шаарынын түштүк оң жээгиндеги кенири өнүттүү ээлөө үчүн бүт фронт боюнча сокку урат.

Ново–Михайловка менен Белохотка аймагында батальондор уруш баштап, рация боюнча «ок атууга» белги беришет. Эгер жакшы көрүнсө, төрт кызыл ракета атылат. Белги боюнча дивизион бардык замбирек

минемоттор менен батальондорду колдоого алат. Немецтик коргонууга ок атып, чабуулга өтөт да, батальондорго кошулат. Операциянын жүрүшүнө суроолор барбы?

Маселе бардыгына түшүнүктүү болгондуктан эч бири сөз катышпады.

–Бардыгыңар токтоосуз ишке киришкиле! Бошсунар!– деди полктун командири.

Батареянын порторгу ага лейтенант Орлов токой ичиндеги шүүдүрүмдөн улам суу болуп, оорлошкон кийимдеринин көкүрөгүн ачып, жагжайган бойдон, шериктеринин арасына келди. Карагайлардын бутактарынан сарыккан жамгыр төбөдөн тамчылап, үстүндөгү шлемин да аябай эле суу кылган эле. Шериктери аны суролуу тиктешти.

–Дарыяны түн ичинде сүзүп өтөбүз. Күндүзү бир да жан, жээкке барбасын. Буйрукту орундатпагандар сотко берилет. Мына ушулдай– деп кошумчалап койду.

–Тигил өйүздө тынчпы? деп сурады Даниел.

–Ал тараптагы тынчтыкка ким ишенент. Аларда келесөө эмес. Бизди келбейт деп ойлошпосо керек.

–Эмне, сал курабызбы? деди Винокуров.

Орлов түшүнүп туруп, суроо берген шеригине жооп бербеди.

–Урушка!деп намысынан кыйкырган лейтенант Ерошиндин үнү угулду.

Отургандар жабыла тура калышып, белгиленген орундуктарга карай жүткүнүштү.

–Урушка–а! деп ар–ар жерден үндөр кайталанып жатты. Заматта жакынкы айланадагылар кыймылга келишти. Жоокерлер карбаласташып, жашыргычтар алынып ыргытылды. Мамылар ачылып минемоттордун сүмбөсү көрүндү

–Даярбыз!

–Токтогула! деп Ерошин буйрук бере, колун түшүрдү.

–Иттин баласы–деп сөгүнгөн үн жакын жерден чыкты.

Анын сөгүнгөнү лейтенантка угулбайт эле.

–Ыгы жок, саксынган көйрөн–деди дагы бири.

Лейтенант жакын жерде жаткан балтаны алып, кыйылып жаткан карагайды таарый, чаап кирди.

Так–так эте чабылган балтанын үнүн улай, жакынкы эле жерден, асмандагы боз мунарыктан мотордун дырылдаганы угулду.

–«Рома» жарым саатан бери айланып учуп жүрөт. Шектүү бир деме чыгабы деп пайлап жатат. Улам жакын келип канатын жантайта дааналап карайт. Эми, жарым сааттан соң шериктерин алып келет– деди Жорка шыбырай.

–Ага көрүнгөн бир да жан жок. Ошол үчүн жакын келип жатканы–деди Ерошин.

–Мына эмесе деп ПТР менен ок жаадыралыбы.

–Болбогон иш. Ал ок өтпөс.

–Шек билдирбеш керек.

Жоокерлер өз билгендерин айтып жатышты. Сал жасап жаткан шериктеринен бөлүнө туруп калган лейтенант.

–Жүр мени менен –деп, Турдуга кайрылды.

–Куп болот жолдош лейтенант.

–Кеттик.

Карагайларды аралай жөнөштү. Токойдун четиндеги казылган кумдуу чуңкурга тез эле жете келишти. Чуңкурдун ичинде полктун чалгынчылары жайгашыптыр. Оң жамбашында парабеллумдун оозу жалтырак кабы бар. Легостаев менен минемат, взводдунун командирине жакындашты.

–Сол таманды. Бир аз мындайрак. Алар ошол жерде. Легостаев сөөмөйү менен аркы өйүздү көрсөтүп жатты.

– Жолдош командир, буйругуңуз боюнча келдик.

– Жакшы болот. Уктунбу?–деп Ерошинге баш ийкей асманга карады.

– Уктум.

– Мага жакпайт. Эки жолу айланды. Элдин барын бүт токойго чакырттым. Минемотчиктер да ушерде. Сен тиги учуп кетери менен минемотунду ушул жерге алып кел. Түшүнүктүүбү? Бул сенин взводунданбы?

– Түшүнүктүү. Бул мендеги эр жүрөк жоокер Абдылдаев– деп чест берди.

– Эмесе экөөң, дүрбүнөр менен жээкти кунт кое карап чыккыла. Анан терең ойлонушалы.

Дүрбү чоңойтуп көрсөткөн дарыянын бети мемиреп, түнөрүп турду. Аркы өйүздөгү күүгүмдөнгөн токой жымжырт. Шамалдын эпкини менен карагай баштары гана ыргалат.

Көрүнгөн токойдон бери дарыяга чейин бак–дараксыз такыр, жыланач аянт. Орто ченинде кол менен жасагандай дөбө. Дал ошол дөңгө дарыяны беттей бутун кере, талтайып отурган немецтин сөөлөкөтү даана көрүнөт. Ага катарлаш дагы экөө турат. Алардын төбөсүндө чылымдын түтүнү булайт.

– Шүмшүктөрдүн отурганын кара. Мылтык менен сулатып салса–Ерошин кыжырланды.

– Ага үлгүрөсүн минемоттордун өзүң тандаган жерге жайгаштыр. Бул дөңдү көз жазымыңдан чыгарба. Бир нерсе бар окшойт. Тыптыйпыл кыласын. Роталар өтүп бүткөндөн соң, эн акырында өтөсүн. Иш ушундай. Түшүнүктүүбү? деди Винокуров.

– Түшүнүктүү.

Минемоттор жээкке алынып келинип, согушка даярдоого буйрук берилди. Айлана күүгүмдөнүп, кеч кирип келе жатты. Жылдыздар жымындап чыга баштаганда тигил тараптан тарс эткен ракеталар адамдын үрөйүн учура кызыл жалын болуп учуп жанагы

немец турган дөңсөдөн анын артындагы токойдун он, сол жак теренинен да зуулдап чыгып жатты.

–Эсинерде болсун, атышабыз–деген Ерошин шериктери менен бирге отурду. Орлов баш болгон чалгынчылар шыбырай сүйлөшүп, чытырман токойдон сал ташып, батальон даярданууда.

Көрүнбөгөн самолеттордун үндөрү так төбөдө, жүрөктүн үшүн ала күрүлдөдү. Боз мунарык каптаган токой үстүндөгү карангы асманда жарык чыга баштады.

–Баарынар окопко деди Ерошин буйрук бере.

Карангы асмандан кулакты тундурган ачуу үн ышкырып келип үзүлдү. Бомба жарылып, жер силкинди. Айлана дымый түштү. Окоптогулар чаң, кум болгон бойлорун күбүшө тура башташты.

–Муномотторго!

Жоокерлер заматта белгиленген орундарына жетип туруп калышты. Агын суу менен асман бирдей карарган түндө «чулп–чулп» эткен дабыш кулакка утулду.

–Алар сүзүп баратышат–деди бириси шыбырай.

Бардыгынын ынтаасы сууда эмне болуп жатканын көрүүгө бурулган эле. Мемиреген ушул тынчтыкта жээкке эптеп сүзүп чыгып, ракеталарды токойго жайгаштырып, чалгынчыларды дөңсөгө жиберип, позицияны элөө...

Ушул учурда тынчтык капысынан бузулуп айлана жаркырай түштү. Туш–туштан ракеталар каршы–терши ийрелендей учуп, жер менен сууга аралашып калды. Чууруган октордун жарыгы кайчылашып, сууга төгүлөп жатты. Ракетанын жарыгынан улам суунун бетиндеги жабалактаган сал, адамдардын карандары көрүнүп, жарык–карангы, жарык–караңгы тынымсыз алмаша берди. Суунун аркы өйүзү дүңгүрөп, жанданат. Жамгырдай төгүлгөн племотордун октору, сууга сайылат. Салдардан каршы атылган октор тигил жээкти титирете чандатты. Мылтыктар ишке кирип, аларга удаа миналар жарылды.

– Мерчемдүү жерлерди командасыз эле аткыла! Бийиктикти байкап алдынарбы? Ерошин шериктерине кыйкырды.

Жарылуунун ачуу үнү кулак тундуруп, үзүк жалын караңгылыкка сиңип кетти. Минемот кетенчиктей, усгун алдынан кум чачырады.

– Таканчыкты! деди Ерошин кыйкырып, кароолдун резиналуу көз айнегине үнүлүп жатып

Тытырап октор чыгып жаткан түйүндүн төмөн жак капталына минемоттун огу жарылып, бурк эткен жалын чыкты. Кароолун көнүмүш боюнча жылдырып, түздөшкө аракеттенди. Миномоттук батареялар асманга ок жаадырды

– Удаа, удаа аткыла!

Бийиктикте кайрадан ок дүрт этти. Андагы племоттун жаагы жап болду. Жээкке жармашкан солдаттардан секире түшкөн караандар жабыла дөңсөнү көздөй бет алышты. Ал эми дарыянын бетине жааган окторго карабай замбирек, арабалуу аттар согуштук техникалар жүктөлгөн көп караан тынбай илгерилей жылып баратышты.

Аркы дөңдөгү миномоттук батареянын талкалаганына ишенген Ерошин атууга кайрадан буйрук берди.

– Сүйрөгүчтөрдү батареяга. Аттарды даярдагыла! Ок–дарыларды жүктөгүлө! деп катуу кыйкырды.

Тиги жээк бир паска караңгы боло түштү. Үзүл–кесил автоматтар тытырап жатты. Суудан тынч сүзүп өтүштү. Оң жээк түнөрүп тосуп алды. Атылган жездер, мылтыктын дарысы тарай элек. Ок–дарыларды арабадан түшүрүшүп, оор ящиктерди колдошо дөңсөнү көздөй шашылышты. Алар үчүн бир мүнөт да кымбат эле. Дөңсөнүн артындагы токойдогу мурдагы келгендер, аларды тосуп алышты. Ротадагылар бири–бирин жоктоп жатышты. Аңгыча чалгынчылар келип, Ново–Михайловка такыр эле ээн экенин кабарлашты.

–Кана, ылдамдай жүргүлө. Тезирээк, тезирээк! деп шаштырган үн угулду.

Суюк токой ичи карангы. Ротадагылар биринин артынан бири куйрук улай келе жатышты. Капыстан караңгыдан басмырт кыйкырык чыкты.

–Токто! Кимсиңер?

Кимдир бирөөлөр туурадан чыга, демите жол тосушту.

–Миномотчиктер. Кайсыл рота? Комбат кайда?

–Алдыда... Кырдаал кандай? Ерошин кайра өздөрүнө суроо бере кетти.

–Немецтердин тылын көздөй баратабыз. Бул жерде коргонуу бошоң. Ачык жерлер бар. Токтогонго буйрук боло элек–деди туурадан чыккан үн.

Калонна улам токтоп жүрүп отурду. Алды жак тынч экендигин чалгынчылардын байланышчылары билдирип жатты. Офицерлер ротанын артынан алга сүрөө үчүн токтоого буйрук берип, ал эми батальон токойдогу кууш жол менен кайрадан жылып жөнөштү.

–Токтогула! Алды жактан басмырт буйрук угулду.

Орлов жол тосуп тургандардын жанына барды. Автоматчан бир топ жөө адамдар кезектеше ага рапорт бере башташты.

–Силер эмне көңүлдү жубаткыңар барбы?

Чалгынчылар токойду аралап жок болушту. Айдын нуру бутактардан өтүп, жолго күнгүрт жарык чачып турду. Жол кайда алып барат. Токойдун чеги барбы? Тынч экени көрүнүп турат.

–Жакынкы кыштактагы абалды байкап келгиле. Андан кийин рапортунарды кабыл алам. Болгула, тез деди Орлов.

Ным, жыланач бадалды аралай өтүп баратышты. Токой да бүттү. Ээн талаа, жакынкы кыштактын карааны көрүнгөнү менен бир да жарык жок. Иттердин үргөнү да угулбайт.

–Чалгынчыларды күтөлүбү? –деди Даниел.

Анын суроосуна эч ким жооп бербеди. Заматта байланышчылар жетип келишти. Абал толук билдирилген сон, батальон кыштакты көздөй бурулду. Айдын нуру ээн көчөлөрдү жарык кылып, ортодогу көгүш тунуке менен жабылган чоң имараттын карааны айкын көрүндү. Батальондун штабы тегереги курчалган ак үйгө жайгашты. Роталар кыштактын чет чакасына өргүдү.

—Чалгын токойдун чет чакасын байкап чыккычакты, бир аз эс алып алалы. Бир саатан кийин түндүктү көздөй, душмандын коргонуу флангасын көздөй жөнөйбүз. Суроо барбы?—деди Орлов суроо болбоду. —Өз ротанарга барсанар болот. Буйруктарды чабармандардан угасынар.

Рота командирлери бөлмөдөн унчукпай чыга башташты. Штаб ээндеп, тым-тырс боло түштү. Бул согуш учурундагы жагдайдын өтө коркунучтуусу эле. Түн ортосу ооп бараткан. Даниел миномотчуларга бараткан.

—Токто! Ким келетат? деди көчөнүн аягынан бирөө Даниелге.

—Өзүбүз!

—Өзүбүз ким? —үн каардана кайра сурады.

—Капитан Ермаков.

—А ошондой деңиз—күзөтчү жеңилдей үн катты.

Даниел четтеги минемот жайгашкан дөңсөгө жакындаганда ным топурак жыттанды. Минемот дөңсөнүн ортосунда казылган жерде атууга даярдалган. Минемотчулар казылган андын кырларын бийиктешип жатыптыр. Күзөтчү Даниелди узатып калды.

Лейтанант Ерошин Даниелдерди тынчсыздана тосуп алып, үзүл—кесил сүйлөй баштады.

—Түшүнүксүз бирлеме болуп жатат жолдош капитан. Төмөн тарапта кандайдыр кишилер жүрөт. Бул жерде да

—Кандай кишилер?

–Мындан он мүнөт мурда, бул жерден эки киши өттү. Ким келатат? –деп күзөтчү токтоткондо «Өзүбүз» деп жооп беришти. Жакын келишип «Окоп казып жатасынарбы? Офицер кайда?» деп сурашты.

–Эмне болду? деп сурадым.

–Атуу сектору кайда? деп сурашты.

Силер кимсиңер деп сурадым.

«Үчүнчү батальондун командиримин. Тааныбай турасынбы?» деди экинчиси.

– Атуу сектору кайда–лейтенант? депти.

–Атуу сектору али белгилүү эмес деп жооп бердим.

«Кайран минемотчулар, кош болгула» деп күлүп, ылдамдай түшүп кетишти.

–Кайдагы үчүнчү батальон? Бул жерде батальондун командири Винокуров. Шайтан алсын сени! Аларды тирүү кетируүүгө алын жетпесе,автоматы пайдаланбайсыңбы! Эмне үчүн дароо билдирген жоксун! Аларды кай жерден көрдүн?

–Тетиги жерден деди Даниел келген жакты көрсөтүп.

–Ал жерде эч ким жок.

Капысынан табышмактуу кызыл жарык, пайда болду. Бир азга тынчтык өкүм сүрдү. Экинчи жарык батальон келген жактагы токойдун үчтүнөн өйдө көтөрүлдү.

–Немецтерби? –Ерошин үнүн шыбырай чыгарды.

Үчүнчү ракета сол тараптан учуп чыкты.

–Ооба. Немецтер курчоого алып жатышат.

Ал сөзүн аягына чыккычакты кимдир бирөө энтиге чуркап келатып, киркиреген үнү менен шаша сүйлөдү.

–Лейтенант! Жолдош капитан...Фрицтер!

–Ылдам штабка.

–Жолдош капитан...

–Штабка учуп жет–деди Даниел.

Мандай жактан чыккан чон калибирлүү иемоттордун октору төбөдөн зуулдап өтүп жатты.

Даниел штабка келгенде.

–Радис, байланыш! Батальон менен байланыш! деген полковник Фадаевдин үнүнө аралаш:

–«Рамашка», «Рамашка!» Жакшы угулбай жатат. Жакшы укпай жатам–деген радистин бир калыпта сүйлөгөн сөзү угулду.

–Жолдош полковник, Максимов курчоодо калуу коркунучу бар. Чабуулга даярданып жатам» дейт.

–Түшүнүктүү Бульбанюк менен байланыштыр. Ыйдам, тез!

Тымтырс офицерлер Гуляевдин ар бир кыймылынан көз албай тиктеп турушту.

– «Волга», «Волга»... Жолдош полковник, «Волга» менен байланыш жок.

–Дагы чакыр, чакыра бер!

– «Волга»... «Волга» унчукпайт.

–Телефонист, дивизиянын штабын бер! Бол, тез!

Сыртта дүнгүрөп, снаряд жарылды. Племоттун ажал издеп аткан удаалаш октору жаап жатты.

–Ар кимин өз ордуңарга баргыла! Бул жерде силер үчүн иш жок. Эсинерде болсун, чегинүүгө жол жок!

–Курчоодо калдыкпы? –деди бирөөсү.

–Чурка! Жөнөгүлө!

Штаб башчысынын чыңырган добушу менен офицерлер шашыла сыртка бет алышты. Немецтик племоттордун жаагын баспай аткылаганы токойдун он тарабынан да, сол тарабынан да угулуп, алар улам жакындап келе жатты. Жакынкы эле жайдан автомашинанын, бронотранспорттордун моторунунун күрүлдөгөнү угулду. Гарс–турс атышуулар жанаша эле айланадан айкын чыга башташты. Батальондогулардын баштары маң эле. «Согушка» деген, же чегинүүгө али буйрук бериле элек. Душмандын курчоосу улам жакындап келүүдө. Жоокерлер өз алдыларында душмандын оку чыккан жактарды аткылап калышат.

–Бронетранспортерлор!–деди четтеги жоокерлер.

—Ооба ошолор—экинчи жоокер аны кубаттады.

Түнкү кою түтүн арасынан сөлөкөттөр жээкти бойлой чуркашып, автоматтын октору жакын эле жерден жаап жатты.

—Бронжаргычтар менен сол жакта келе жатканын таамай мээлегиле! Аткыла!

Бронжаргычтар карарып келе жаткан сөлөкөттөрдүн үстүнөн кайып, туманга житип кетти.

—Оң жактагысын! Эки снаряд менен аткыла!

Замбирекчилердин огу улам сая кетпеди. Эки жолу дүрт этип жалын чыгып, жылып келе жаткан бронетранспортерлордун айланасын жаркыратып жиберди. Тумандын арасынан чыккан караандар улам коюлана берди. Таңкы күүгүм тарап, булут чүмкөгөн күн чыгыш тараптан нурун чачып келатты. Мурда боз мунарык баскан айлана айкын көрүнө баштады. Талаадан ары токой четинде кыркалекей тизилген танкалар. Алардын жанында кара кийинген немецтер беймарал басып жүрүшөт.

—Немецтер чабуулга өтүүгө даярданып жатышыптыр. Кырчылдашкан согуш эми башталат—деди Ерошин шериктерине угуза.

—Катардагы солдат Абдылдаев!—деди командир кыйкыра!

—Угуп жатам жолдош командир.

—Ефрейторду мага чакыр!

—Куп болот жолдош командир.

Ефрейтордун каранын көрөр замат, командир буйрук бере кетти.

—Жолдош ефрейтор. Тиги танктарга минемот жайгашкан жерди алдын ала байкатып койбогула! Алар жакын келмейин атпагыла! Буйрукту күткүлө!

—Айтканыңыздай болот, жолдош командир.

—Лейтенант Ерошин барбы?

Сырттан келген штаб башчысынын катчысы сурай кетти.

—Эмне кабар алып келдиң?—деди лейтенант ага бурулуп.

—Штабдын начальниги буйрук берди. Фашисттер бул жерде коргонууну аябай бекемдешкени чалгынчылар тарабынан байкоого алыныптыр. Алдынкы аймактагы жолдорго жашыруун миналар төшөлүптүр. Мерчемдүү жайларда дзоттор жайгаштырылыптыр. Алардын кардинааттарын белгилөөгө чейин минемоттор пайдаланбасын деди.

—Минемотчиктер ага чейин кол куушуруп отура беришеби. Чертежу качан даяр болот?

—Позицияны улам алмаштырып турууну эскертти. Дзоттордун жайгашкан ордуларынын так мерчеми бир саатка жетпей даяр болоорун эскертти.

—Штаб жетекчисинин буйругун кабыл алдым. Айтканындай болот.

—Достор биз ээлеген позиция өтө ыңгайлуу эле. Эми, таштап кетүүгө көңүлүм кыйбай турат. Буйрук деген, буйрук турабы?

Жоокерлер унчугушкан жок.

—Жолдош лейтенант, самолеттор учуп келе башташты—деди аркы тараптан бир жоокер.

Асманда озондогон күркүрөк пайда болуп, ал катуу дүңгүрөккө айланды. Окоптогулардын бардыгы баштарын өйдө көтөрүшүп, канаттары күнгө чагылышкан «юнкерстерди» көрүштү. Бомбалар чууруп түшүп, коолор, окоптор, жолдогу чункурлар топуракка толуп, жердин бети тыгылды. Жарылуудан кулактар тунуп, чан өйдөгө көтөрүлдү. Жер солкулдап, ок-дарылар салынган ящиктер, орнотулган согуш куралдары өйдө көтөрүлүп, кайра түшүп титиреди.

Жарым саатка созулган бомбалоо жердин өңүн өзгөртүп койгон эле. Айланада самолеттун гильзалары жайнап, таш-талканы чыккан айланада согуш техникалары гана эмес, адамдардын карааны да көрүнбөйт эле. Анча-мынча аман калгандар топуракка көмүлгөн

денелерди кыймылдатышып, ар-ар жерден козголуп жатышты. Дене-бойлорун күбүнүшүп, бирин-бири жоктоп, кыйкырышты. Бир четте турууга далбастаган Ерошинди көргөн жоокерлер заматта ага чуркап жетишти. Ерошиндин жарадар экенин сезген Даниел жзка-белин карап:

–Санчаска. Тез, дарыгерге жеткир! деп кыйкырды.

Кулактары бүтүп, өздөрүнө келе албай жаткан жоокерлер анын сөзүн угушпады. Окоп ичинде бирин-бири издеп, топуракка көмүлгөн денелерди тыткылап жүрүштү. Ерошиндин осколко тийген денеси титиреп, чекесинен сызыла кан чыкты.

–Катардагы жоокер Абдылдаев, Ерошинди санчаска сен жеткир! Калган жоокерлер минемотту согушка даярдагыла!

Ерошинди мүрүсүнө аярлап арткан Турду санчаска тез жеткирип, мөнкөндөп ордуна чуркап жөнөдү.

–Мен сага жоокер бере албайм. Түшүндүнбү? Акылдуу сунумуш болбо, мен билбейт бекемин. Чегинген офицерби, солдатпы аябайм. Колум менен атып салам. Ким чыдабаса, эч кимге көрүнбөй атышып өлсүн. Болду башка сөз угузба! –деп Даниел кыйкырып жатты.

Роталарда кыктан, элүүдөн кишилер калды. Селдей каптаган немистерге, мотопехотага, танкаларга, авиацияга төшүбүздү тосуп бердик. Муну түшүнбөгөндөр болбосо керек. Он алты саат курчоодо турабыз деди Орлов ачуулана

–Билбейм. Минемотчиктердин милдетин ким аткарат? Бизге чегинүүгө жол жок.

–Менин оюм да ошондой. Күчүбүздү топтоп курчоону жарып өтүү керек. Ойлонгун. Сенин кишилеринди биринчи ротага жиберели.

–Ойлонгун. Аларда жоготуулар эң көп Даниел... Офицерлерден бул жерде сен экөөбүз элебиз. Сен адамдарыңдан бер. Менин ордума сен кал. Снайперлер

туш-туштан аткылап жатышат. Экөөбүздү тең жайлап таштаса кандай болот?

–Албетте, түшүнүктүү Орлов –деди Даниел. Менден канча адам калганын көргүн–деп минемотчулардын жанынан баштап келди.

Батальон курчоодо калгандыгын, чегинүүгө болбостугун, баш калкалап калууга мүмкүнчүлүк жоктугун билинсе да, солдаттар да офицерлер да муюбай согушуп жатышты. Жарылуудан улам топурак шыгырап, айланага төгүлүп жатты.

–Позицияны алмаштыр! Душмандар мээлеп алышты. Тез позицияны алмаштыргыла!–деген Даниелдин буйругу менен минемотчиктер жан алекет түшүп, жанаша аралыктагы дөбөнү көздөй жүктөрдү ташууга шашышты. Улам минемотторду атуудан ствол кызып, кол менен кармоого мүмкүн болбой калган эле. Колуна тийген буюмдар менен орой кармаган минемотчиктер минемоттун бөлүктөрүн ажыратууну заматта бүткөрүштү. Удаама–удаа карабай окоп ичинде эңиле чуркашкан жоокерлер беш жүз кадамдай аркы аралыкка минемотту орнотууга үлгүрүштү. Эсепти так алып, мээлөөнү болжогон ефрейтер атууга буйрук бере кетти. Минемоттор удаа–удаа атылды. Баягы октор жайгаштырылган аралык алыс калгандыктан ок менен камсыз кылуучулар үлгүрбөй жатышты. Себеби октор минемоттун алыс, атайын казылган анга жашырылып улам минемотко ташылып келээр эле. Бая чуркап кеткен Орловдун карааны кайра пайда болду.

–Соккула азаматтар! Соккула! Эсебинер так жүрүп жатат. Алардын чабуулу сээлдеп калды. Бирок, ага ишенүүгө болбойт.

–Эмне, билдирүү барбы? –деди Даниел.

–Сөзүн угулбай жатат.

–Кандай кабар бар!

А мындан бир саат мурда дивизия чабуулга өттү деген кабар келиптир!

–Ротадагылар аны билишеби?

–Ошол кабарды айтканы силерге келдим.

–Батальон талкаланса да, жеңиш биздики. Жакшы кабарын менен куттуктайм! Орлов уктунбу?

Боргулдана тердеген дежурный чуркап келди.

–Эмне болду? Орлов кабагын чыдыды.

–Экөөнү тең штабдан сурап жатат. Абалды билдиргиле. Ал жакта жарадарлар үчүн орун калбаптыр.

–Орлов штабка жөнөдүк.

–Позицияны алмаштырууга патрондор жетеби?

–Дагы канчага чыдайбыз.

–Чыдайбыз

–Абдылдаев патрон!

Снаряддардын жарылуусунан топурак, кум асманга көтөрүлүп, эч нерсе көрүнбөй калды.

–Бронебойшиктер, даярдангыла. Племотчиктер машиналарды мээлегиле. Жакындатып аткыла!

Буйрук биринен–бирине уланып жатты.

Траншеялар түтүндөн, буруксуган топурак менен чандан көрүнбөй, жалаң гана узун кызыл учкундар тынымсыз учуп жатты. Күрүлдөгөн танкалардан, племоттордон, брустверлердеги жарылуулардан, танкаларга каршы тез–тез атылган октордон чыккан үндөр, денени куйкалоочудай болгон ысык таптар жер бетин кууругандай сезилип жатты. Танкалара оңдо–солдон каптап, илгерилеши айкын көрүндү.

–Абдылдаев мина түгөндү. Тезирээк алып кел! деди мина октоочу. Турду акыркы калган окту жан алакеттикке түшө, шашыла мөнкөндөп, көтөрүп келгенде снаряд тийген төрт солдат ар кандай ыңгайсыз абалда, бошоп калган үкөкчөлөрдүн тегерегинде сулап жатышкан эле. Алардын абалын көргөн Турду шалдайып туруп калды. Жанындагы бут кийими көрүнгөн дене кыймылдап, топурактын чандын арасынан Даниел суурулуп чыкты да, эки колу шалдая, башын ары–бери чайкап, денесиндеги кум аралап топуракты күүдү. Мандайдагы түтүн

чыгып жаткан миномотко мина салып жаткан Турдуну үндөбөй карап турду. Ал шашыла миномотту аткан соң, эки колун жая, мина түгөнгөнүн билдирди.

Минемотту жарып ташта! – деген Даниел Турдуга буйрук кылды–гранатты стволуна ыргытып ий да, автоматынды колуна ал.

Даниел артын карабай траншея менен жылып жөнөдү. Гранатаны ыргыткан Турду, чуркаган бойдон эңкейип аны ээрчиди.

Ротанын сол флангасындагы танкалар жалпайтып, каз тамандарга эзилген траншеялар башталды. Чала–була топурак баскан өлүктөр, кабырылган пулемотторду, шнелдердин айрындыларын айланып өтүштү.

–Абдылдаев алга! – Даниел буйрук берди –Чеберде! Куру бекер атпа! Менин артымдан.

Траншеядагы тайгалак баткак менен жыйырма адам мүдүрүлүп кээде жыгылып, чуркап баратты. Траншея акыры туюкка такалган экен. Андан төмөн тик жар, дарыянын үстүндө саландап турат. Энтиккен адамдар алардын артында тизиле чуркап келип токтоп жатышты. Даниел кескин бурулуп шериктерине көз жүгүрттү. Ары чарчап, сакалдары өскөн, эки күндөн бери ачка шериктери аны үмүттүү тиктеп туруп калышты.

–Отургула! Баарынар отургула! Убакыт аз. Биз курчоону жарып чыгышыбыз керек. Алдыга жол жок. Эки тарап душман. Бул жактагы карарган токойго жетсек аман калабыз. Ал үчүн дарыяны сүзүп, токойго кире качабыз. Кимде ким, жарып өткүсү келбесе, мында калсын.

–Немистер келип калды–дели отургандардын бирөөсү кулак түрүп.

Отургандар дымып калышты. Траншеянын чети менен басып, ар жерди эңиле караган үч немец солдатынын карааны бозоргон чаң арасынан көрүнө

калды. Отургандардын арасынан бирөөсү автоматын өйдө кылып атып жиберди. Үчөө тең жыгылып түштү.

–Старшина сен жанындагы эки жоокерди алып, бизди калкала! Бою узун арык старшина макулдугун билгизип жанындагы эки жоокерди карап койду.

–Менин артымдан! Ылдый көздөй!–деп Даниел өйдө жөрмөлөдү. Баардыгы траншеянын туюгунан секирип чыгып, бийиктиктен сыйгаланыша төмөн дарыяны көздөй сүрдүгүштү.

Алар тегиз жерге түшкөндө ызылдаган октор төбөлөрүнөн каршы терши учуп жаткан эле. Шериктер жапырт жата калышып, кайра баштарын көтөрө, тура калып дарыяны көздөй чуркап жөнөштү. Коюлана, киргилт боло агып жаткан дарыяга бой урушканда, «чуп–чуп» эте суунун үстүнө ок жаады. Ар кими алынын жетишинче сүзүп, аман калуунун аракетинде илгерилей беришти. Агын сууга түшүп көнүкпөгөн Турду канчалык кыймылдаса да жолу арбыбады. Шериктери колдорун калак кыла жылып баратышты.

Суу Турдуну агызып жөнөдү. Ал чөгүп кетүүдөн сактанып, башын суудан чыгарып алга жүткүнө берди. Үстүндөгү кийими оор тартып, суунун эңкейиши менен төмөн агып баратты. Капылеттен жогортон агып келе жаткан дүмүр көрүнө калды. Шашыла алдастап, аны кармоого аракеттене жүткүндү. Колу дүмүргө жете түштү. Дүмүр бир антарылганда дарыянын орто тушуна жеткендей туюлду. Сууда канча убакыт болгонун билбейт. Бир маалда буту суу түбүнө таканчыктаганын туюп, жээкти көздөй бой урду. Муздак суу ичинде жүрсө да, көкүрөгү ачыша күйүккөнүн сизди.

Жээкти чылпылдата кечип, кургак жерге көмкөрөсүнөн чалына барып жыгылды. Жаңы жер тарта, чарчагандан көзү сүзүлүп баратты. Оюна коркунуч келе калып ыргып туруп, баягы мандайда көрүнгөн токойду көздөй чалына чуркап жөнөдү. Оорлошкон денесинен суу коюлуп, өтүгү чылпылдайт. Майда бадалдарды аралай

баштаганда төбөсүнөн аша «ыз-ыз» эте учуп жаткан октор кулагына угулуп жатты. Улам бийиктеп, өскөн бак-дарактарга сүнгүп кирип баратса да, артынан кууган октор эми гана азайып аркасында калып баратканын сезди. Чоң дарактын аркасына өтүп күйүккөнүн басып алуу үчүн далдалана отура калды. Көкүрөгү ачышып, колу-бутары титиреп, көңүлү айныды. Башын силкип алып, бутундагы суу толуп чулкулдаган өтүгүн чечип ыргытып, шымын кийип, чулгоосун ороно өтүгүн өйдө көтөрүп, суусун сарыктырды. Ордуна тура береринде жакынкы эле жайдан адамдардын кобурун укту.

–Жолдош капитан. Жолдош капитан?

–Калгандар кайда?

–Бириндеп–экиндеп келе жатышат.

–Абдылдаев көрүнөбү?

–Кимдер экени тактала элек.

–Тереңди көздөй менин артымдан. Токтоосуз илгерилейли.

–Кана калбагыла!

Токой ичи караңгылап, суу толгон кулакка эч нерсе угулбайт. Улам илгерилеген сайын бутактар бетке чабыла тийип, дене ысыган сайын, кулак ачылып, автоматтардын үнү тытытрап жатты. Адамдар биринин демин бири угуп, уламалай баратыштыбы, айтор бир жерге барганда топтошо түшүштү.

–Ким бул?

–Жолдош капитан мен Жоркамын

–Мен Турдумун.

Ар ким өз атын айтып беш киши чогулушту.

–Болуптур, кеттик. Менин артымдан калбагыла!

Караңгы токой ичинде жол таап, басалбай калышты.

Кайрадан чогулушту.

–Аз да болсо эс алалы. Түн коюлганда, жылдыздардын шооласы чачылат. Ошого карай багытыбызды аныктайбыз–деди Даниел.

–Жолдош капитан, күн бүркөктөй көрүнгөн.

–Шайтан алгыр. Баары бир биз өлбөйбүз. Курчоону жарып чыгып, өзүбүздүкүлөргө кошулабыз! деди капитан.

Өжөрлөнгөн топ Днепров шаарынын аймагына келип, өздөрүнүн полкуна келип кошулушту.

Чабуул башталар алдындагы тыныгууда бөлүмдүн командири. «Үйүнөргө кат жазгыла» деп талап кылды.

Турду аскер комиссариятынан келген катты окуп уялган. Кой артында сырттап жүргөн келинчеги калем, кагаз таппай, тапса да жазган катын почточуга жеткире албай, кабар алган кишиге зар болорун, берип жиберген каты да почточуга тийер, тийбесин күмөндөгөн. Анын үстүнө ал кызмат кылган полк да, улам-улам жер которуп, согуштун жүрүшүнө карай, аты өзгөргөндүгүнө байланыштуу келген каттар ээсин таппай жүргөнүнөн, кат жазуу көп эле оюна келбеген.

Жакында алган кат, аны намыстандырды. Анда Турду кызмат кылган полктун дарегине жазылган кат командир аркылуу Турдунун колуна тийди. Аны берип жатып саясий иштер боюнча командирдин жардамчысы жоокерлердин арасында аны уяткарган.

–Жоокер Абдылдаев. Сени үйүндөгүлөр ойлоп, амандыгыңды билүүгө зар болуп, кабатырланып жатса, кат жазбайсын. Районундагы аскер комиссарияты кат жөнөтүптүр. Окугун да, үйүнө кат жаз деп, ага талап кыла сүйлөдү. Жоокерлерге кайрылып:

–Достор, биздин аркабызда элибиз ар бир жоокерин эстеп, анын эсендигин тилеп, ийгиликтерибизге кубанып, кулак түрүп отурушат. Ар бирин кат жазып, абалыңарды билдиргиле. Жеңиштүү кабарыңар менен аларды шыктандыргыла. Оруктагылардын тарткан кыйынчылыктары фронтогулардан кем эмес. Алар да күн-түн тыным албай тапкандарын калтырбай акыркысынан

бери берип, душманды жеңүүнү самап отурушат. Бул жактан барган ар бир кабарлар, алар үчүн дем –күч, чон кубаныч. Ошондуктан душманды жеңип жатабыз, жакында барабыз деп жазгыла!

Саясий жетекчинин айткандары туура эле. Аны тургандардын бардыгы эп көрүштү. Өткөндө батальонго келген кат, Турдуга өтө чон таасир берген. Маңдайында өзү менен бирге отуруп, кандайдыр бир жакка кат жазып жаткан быжыгыр чачтуу Антондун ошондогу абалы эсине кылт эте калды.

Жоокерлерге үйлөрүнөн, ага-туугандарынан келген каттарды алган адам, көбүнө сүймөнчүк эле. Майдандашынын фамиясын, атын атап, өзү каалагандай талапты койчу. Аны теңтуш, курбулары кубатташып, кат алган күнү жоокерлер кыраан-каткыга түшүшүп, чон кубанычка батышчу. Кат алып келген жоокерлер алыстан эле

–Иван бир бийлеп бересин. Кана, баштадык! десе, беркилер коштоп, аны ортого чыгарышчу. Ал бир топко тайраландап бийлеп келип, катка колун сунчу.

–Павел сен ырдап бересин.

Ал үнүн созуп, обону туура келсе да, келбесе да ырдап кирчү.

–Сергей сенин мурдун чон. Тос мурдунду. Бул кат менен төрт коем. Чыдасан аласын.

–Эмнеге төрт? Экөө эле жетет дечү ал.

– Алгы, жети кой! дешчү тамашалашып, курбулары.

Андайда Антон көпчүлүктөн четтеп, алыстап кетчү. Анын жетим өскөнүн, жакын эч кими жок экенин билген курбулары баштарын чайкашып, аркасынан тиктешчү. Бала кезден дегдомдо чоңойгонун билгендер:

–Жада калса, сүйүшкөн кызы да жок бекен?

–Сүйгөнгө үлгүртпөй, армияга чакырылыптыр.

–Достору болсо керек?

–Согуш башталганда, досторунун бары Мекенди коргойбуз? дешип чогу арызданышып келишкен экен. Ар кимиси ар тарапка бөлүнүп кетиптир.

Бөлүктөгүлөргө караганда көбүрөөк кызмат өтөп, аскердик эрежелерди толук билип, шериктерине ар дайым үйрөтүп жүргөн. Антондун ак көңүлдүүлүгү, ичинде кири жок мүнөзү бардыгына жакчу. Кимиси болбосун, улуу-кичүүгө карабай аны жакшы көрүшүп, сырларын ага айтышчу. Талаа почтасы келгенде кабарын бүркөй, четке чыга берчү.

Бир жолку окуя Антон үчүн күтүлбөгөндөй эле болуп калды. Бөлүмдөгүлөр тегиз тамактанып отурганда взводдун парторгу Елисеев арытан шыпылдай басып келди да, Антонго кайрылып,

–Антон, сага келген кат бар. Ме, оку–деп сумкасынан алып, узатты.

Антон таң кала, суроолуу тиктеп, үч бурчтуу каты алды да, сыртын карабай туруп, ичин ачып, окуп кирди. Баш жагына көз жүгүртө келип, кабагын чыткый, үңкүлө окуп кирди. Эмне сөздөр жазылганы отургандарга белгисиз болчу. Антон шашыла окуп, ээрдин тиштей, көзүн жуумп, кайра кирпичтерин ирмей, кайталап окуп кирди. Ирени тамылжып, сүйүнгөнү байкалды.

Отургандардын бары аңкая тиктешип, анын өзгөргөн жүзүн байкашып, кошо кубанышты.

–Достор, мага кат келди,–деди кубана.

–Кимден? Окучу? Эмне дептир? Отургандардын суроо бергендерине карабай шашкалактаган Петр туруп барып, катты анын колуна жулуп ала, бир сыйра эзүнчө окуп, бүктөлгөн кагазды аңтара, сырткы дарегине көз жүгүрттү.

–Петка, эмне дептир? Үн чыгара окучу? деген курбуларынын сөзүн жерге таштабай, ал угуза окуй баштады.

–Урматтуу жоокер!–деп окуп, айланадагыларга көз сала, барынын көңүлү анда экенин байкап, андан ары утталы.

–Сен менден улуусун. Мен агам, же атам катары сага кайрылып жатам. Согуш талаасында, душман менен

кармашып жаткан мезгилинде менден кат алганыңа мүмкүн таң калаарсың. Ким деп, ойлонооруң да мүмкүн. Менин атам да, иними да немецтер өлтүрүштү. Кен көчөнүн ортосунда, көптөгөн адамдардын алдында «Душмандарга каршы баракчаларды чыгарып, тараткандыгы үчүн, Германиянын душманы» дешип тирүүлөй өрттөштү. Мен аны көпчүлүктүн арасында өз көзүм менен көрүп турдум. Чыдай албай, жер тепкилеп, бакырганымда жакшы адамдар араларына калкалап, оозумду басып, бетими жаап, булкунганымга карабай, кийимдерине далдаалашты. Жакындарымдын денесине жакын баргызбай, таркаганда өздөрү менен алып кетишти.

Көптөгөн кыйынчылыктарды көрүп, акыры келип, өзүмө окшогон ата-энеси жок балдар менен бирге чогуу жашап жатабыз. Тарбиячыбыз «фронттогу жоокерлерге кат жазгыла»-дешти. Мен кимге жазарымды билбей, акырында фронтто жүргөн эр жүрөк жоокерлердин бирисинин колуна тиер деп, колума кагаз-калем алып, ушул катты жаздым.

Мен үчүн, мага окшогон ата-энесиз калгандар үчүн душманды эртерээк жок кылып, жеңишти алып береринерге терең ишенем. Мен чоңойгонумда тынчтык үчүн кызмат кылгым келет. Мен сизден, чыдамсыздык менен кат күтөм?

Душманды жеңип, аман кайтканыңызда, сөзсүз мага келиниз? Мен сизди бир тууган агам, атам катары кабыл алып бетиңизден өбөм». Зина.

Тургандардын бары кат окуган Петканы, аңкая тиктеп турушту. Антон көзүнө жаш ала, Петканын колундагы катты аяр кармап, ээрин тийгизди.

—Мен кат жазам. Жеңиш колго тийгенде сөзсүз Зинага барам—деди Антон толкундана, көзүн аарчыган эле.

Өткөндө, согуштук тыныгуу боло калганда, шашылыш үйүнө кат жазган. Көп эле кепке аралаша бербеген мүнөзүндөй эле, катты кыска жазып, өзүнүн абалын билдирген. Ак баракты колуна алып, ойлонуп отуруп, ар бир тамганы чоң кылып бадырайта тизмектеген.

«Амансыңарбы, жубайым Ырысбү! Балдарын менен жүдөбөй отурасыңарбы. Эл-журт тынчпы? Аябай эле кыйынчылык тартып жатсаң керек. Кызыбыз инилерин кароого жарап калгандыр? Белинди бекем бууп, чыда. Мен фронтто көп катары согушуп жүрөм. Кийим бүтүн. Жоону келген жагына кубалап, эртең жер которуп жатабыз. Буйруса, душманды женип барып калармын. Турду 1943-жыл». Сыртына Кыргызстан. Ош облусу. Гүлчө району. Корул айылына деп жазып, төмөн тарабына «Талаа почтасы» деп белги койду.

Убактылуу дем алууда турган 5-сокку уруучу Армиянын 489-минемоттук полкунун жоокерлери курал-жарак, азык-түлүгү менен жолго аттанды. Түндөп жүрүп, эртеси таңга маал жакынкы шаардын чыгыш тарабына келип жайгашышты. Түнү менен түнөрүп турган асманда булут калындап, жамгыр себелей баштады. Улам катуулай жааган жамгыр траншеяларды былчылдатып суу кылып жиберди. Аба ырайынын эчен катаал күндөрүн баштарынан өткөргөн жоокерлер жамгырда жүдөшкөн жок. Эртеңки күндүн ачык болорун билдирген жылдыздар кеч күүгүмдө асман бетине толо жаркырап чыкты. Батареянын командиринин саясий бөлүмүнүн орун басары, аты алиге чейин жоокерлерге тааныш боло элек капитан келип бардык жоокерлерди чогултуп ангеме өткөрдү. Алексей Демьянович Горовец-деп аталган командир жоокерлерден ал-абалды сурап, андан соң сөзүн баштады.

–Биздин бул жерге келишибиздин максаты көпчүлүгүнөргө түшүнүктүү болсо керек. Алдыдагы

милдет фашисттик каракчылардын коргонуу чебинин чечүүчү жери болгон шаарды бошотуу. Бул өтө олуттуу иш. Шаарды бошотуу менен кийинки жеңишке жол ачылат. Душман менен салгылашуу өтө оор жана татаал күрөшкө айланарын ар бирин туура түшүнгүлө. Анткени фашисттер бул шаарды үч жылга жакын убакыттан бери ээлеп, бекемделген күчтүү чепке айландырышкан. Согуш ар бир көчө, чоң-чоң курулуштардын, ири завод, фабрикалардын арасында, жүргүзүлөт. Керек болсо ар бир үй талашка түшөт. Ар бир кадам сайын тайманбастык, эрдик жана кыраакылык талап кылынат. Ошондуктан шаарды бошотууга башта эчен бир салгылашууларды баштан өткөргөн, согуштук тажрыйбалары бар жоокерлер тандалып алынды. Ар бирин согуш өнөрүндөгү тайманбастыгына, жагдайды туура пайдалана билген чебердигинерди көрсөтүүнөр керек. Биздин 5-сокку уруучу армиянын октон да, өлүмдөн да жалтанбастыгын фашисттер дагы бир жолу билишсин. Алардын эси-көөнүнөн кеткис кылып, сокку берип, шаардан айдап чыгарып, экинчи баш көтөргүс кылышыбызды ыйык Мекен бизден талап кылат.

—Буйруктуу намыстуулук менен аткарууга даярбыз!—деп жоокерлердин атынан сүйлөгөндөр, убадаларын беришти.

Таңга маал коргонуу чегинин биринчи катарында турган 2-дивизиянын жоокерлери чабуулга өтүштү. Чабуул шаарды чыгыш, түштүк жана батыш тарабынан замбиректер, минемоттор жана «катышалар» менен узакка атуудан башталды. Таңдын атышы менен советтик самолеттор топ-тобу менен учуп келишип, душмандын траншеяларын, артеллериялык түйүнөрдү аябай бомбалап, баш көтөртпөй уйпалады. Душман шаардын ар бир көчөсүн, ал тургай айрым үйлөрдү чекке айландырып, абдан бекемдеп алгандыгын чабуулга катышып, жарадар болуп санчас аркылуу тылга жөнөтүлүп жаткан жоокерлерден, байланышчылардан

билинип жатты. Командирлер, жоокерлер шаардын эки тарабынан чабуулга өтүп, душмандын коргонуу түйүндөрүн, согуштук техникаларын жок кылып жатышканы улам кабарлашып турду.

Үч күн, үч түнгө уланган урушта советтик жоокерлер аз да болсо алга жылгандыгы, душман тажаалданып улам жаңы күчтөрдү каршы коюп, шаар үчүн салгылашуу айыгышкан мүнөзгө айлангандыгы тууралуу маалымат бюронун жарыясынан жана армиялык «Знамя Родина» газетасынан билдирүүлөрдү алышты.

Турдуга талаа почтасы аркылуу үйүнөн кат келди. Аны кубана алып, шашкалактай окуй баштады.

«Амансынбы Турду. Катыңы алдык. Бүажар кол арага жарап, кой тосушат. Инилерин карайт. Атам келип, кабар алып турат. Ал да, Ашырбай акемен кат күтүп, кыжалат. Эл даны жок кыйналып жатышат. Биз кой саап, сүт, айран ичebиз. Күндүзү кой артында, түнү «аскерлерге» деп кол кап, байпак токуп, дааналап тапшырабыз. Айткандай жайлоодо калем, кагаз жок. Почточу да анда-санда бир келет. Сен кат жазып тур. Ырысбу»

Жубайынан келген катты окуп, балдарын эсине түшүрүп, ар биринин баскан-турганын, сүйлөгөндөрүн элестетип, чоң кубанычка батты. Калем алып адатынча чоң тамгалар менен чиймелеп, кат жазып, үнөмдөп, жанына ала жүрчү самын менен 4-5 чагым кантты салды.

Кийинки күнү таңга маал дивизияга шаардын чыгыш тарабындагы райондон чабуулга өтүүгө буйрук берилди. Фашисттер коргонууну өтө эле бекемдешкен эле. Ар бир кадам сайын жан далбастаган каршылык көрсөтүлүп жатты. Ар бир көчө, ар бир үйгө баруучу жолдорго миналар жыш коюлган. Бышкан кыштан курулган үйлөр, бетондолгон дзоттор, (узакка чыдоочу, ок атуучу орун) дзоттор (жерден, жыгачтан жасалган ок

атуучу орун) ажал бүркүп, бомбалоого да, замбирек жана минемоттор менен атууга да туруштук берип, жоокерлердин алга жылышына мүмкүндүк бербей жатты.

Душман канчалык далбас уруп каршылык көргөзсө да, канчалык улам жаңы күчтөрүн алып келип, окту жамгырдай жаадырса да чабуулга чечкиндүү өтүшкөн советтик жоокерлердин, айрыкча 5-сокку уруучу армиянын үстөккө-босток чабуулдарына туруштук бера алышкан жок. Анткени советтик жоокерлердин арасынан мекен үчүн кан-жанын аябаган эр жүрөк баатырлар улам суурулуп чыгышып, душманды талкалоого, шаарды бошотууга өзгөчө үлүштөрүн кошуп жатышты.

2-дивизия чабуулга өткөн күнү 489-минемоттук полктун катардагы жоокери Верзилин шериктерине кайрылып, «Мен алдыга барам. Эгер душмандын минасына жарылчу болсом. Силер менин үстүмдөн өтүп, кантсенер да шаарды бошоткула!» деди. Эр жүрөк жоокер өзү айтканын жасады. Минага жарылып, баатырдык менен курман болду. Анын жана-жан курбулары, ал ачкан жол аркылуу алга жылып, бир нече үйдү жана душмандын племотук бир точкасын ээлеп алууга үлгүрүштү. Алдыга эмнеге туш келерин айкын билип туруп, өз өмүрүн аң-сезимдүүлүк менен мекенге арнагандыгы, бирдиктүү элдин сыймыгы болуп калды. Шаар үчүн алардын бир тобу кан төгүштү. Кырчын жанын кыйышып, туулуп өскөн жерлерин көрбөй калышты. Албетте согушта жоготуусуз ийгиликке жетишүү кыйын.

Шаардын четки көчөсүнүн бурчунда жайгашкан үйдүн терезесинен душмандын племоту такай ок жаадырып, ротанын жоокерлеринин алга жылышына аябай эле жолтоо болуп жатты. Аңгыча учкучтардын абадан жасаган чабуулунун натыйжасында племот атылып жаткан терезенин оң тарабындагы үй урап түштү. Урандыга жашына барып, душмандын племотун

жок кылууга ынгайлуу шарт түзүлдү. Аны байкаган бөлүмдүн командири жоокерлерге кайрылып

–Кимин племотко жетип, граната менен аны жок кыла аласыңар?–деп сурады.

Жоокерлердин арасынан катардагы солдат Абдылдаев. –Мен барамын–деп алдыга жүткүндү

Баятан бери, мерчемдүү жайды өз акылында ойлонуп турган Турду артын көздөй бир аз кетенчиктей түшүп, кичинекей арык менен ураган үйдү көздөй бортоктоп жөнөдү. Урандынын далдаасы менен мерчемдүү жерге жетип, эки гранатаны бири–бирине байланыштырып, племот атып жаткан терезеге ыргытты. Гранаталар атылып турган терезеге дал тийип, ичине түшүп жарылды. Тирүү калган душмандар отурган жайларын таштай качышты. Бөлүмдүн жоокерлери ал жайды жоготуусуз ээлөөгө мүмкүнчүлүк алышты. Катардагы жоокер Абдылдаевдин эрдиги ошол замат дивизиялардын арасында сөз болуп, биринен–бирине угулуп жатты.

Полкто санинструктор болуп иштешкен кыздар ар бир батареяга бир–экиден бөлүнгөн болчу. Алар жараланган жоокерлерге медициналык жардамдарды өз убагында көрсөтүшүп, мүмкүнчүлүктөргө жараша жеңил жараттарын таңышып, оор абалдагыларды далдоо жайларга жайгаштырышып, жер алдындагы тамдарга жашырышып, кеч киргенде, же күүгүм талаш тылга жөнөтүп жатышты. Бөлүмдөгүлөрдүн көбү салгылашууда катардан чыкты. Чоң шаардын көчөлөрүндө салгылашуунун өзүнчө ыкмалары болорун жоокерлердин көбү ошондо өздөштүрүштү. Анын пайдасы кийинки, башка жерлерде душман жайгашкан аймактарды басып киргенде тийди.

Мурда бир нече салгылашууга катышып, бир топ тажрыйбаларга ээ болгон Софья Кунцевич өзүнүн жалтанбастыгын айгинеледи. Ал жарылып жаткан снаряддар менен бомбаларды, чуулдаган окторду аралап,

жаралууларга өз убагында жардам көрсөтүүгө жетишип жатты. 6-ротадагы сержант Сергеев үйдүн чатырындагы терезеден атылып жаткан племотту байкап калып, тайманбастан түз эле жүгүрүп жетип, жерге жата калып, ага граната ыргытуу менен жок кылды. Каптал жактан атылган душмандын огунан оор жарадар болду. Аны байкаган Софья Кунцевич заматта ага жетип, мөндүрдөй жааган окторго карабай, жарадардын денесин мүрүсүнө көтөрүп, чуркаган бойдон далдоо жерге, коопсуз жайга алып келип, өз убагында медициналык жардам көрсөтүп, сержанты аман сактап калды. Ошол учурду туура пайдаланган сержанттын бөлүмүндөгүлөр душмандан үйдү бошотуп, племотту колго түшүрүштү. Төртүнчү күн дегенде дивизиянын алга жылышына мүмкүндүк түзүлдү. Канчалаган каршылыктарга карабай шаар душмандан бошотулду.

Армия Днепрдин чыгыш жээги Никопол плацдармына келип токтогон. Командирлер ар бир куралдын согушка даярдыгын ийне-жибине чейин текшерип, ар бир жоокердин даярдыгын кайрадан карап, кандуу согушка кирүүгө даярдашты. Никополду колдон чыгарбоого душман болгон күчүн топтоп жатат. Бул жерде марганец кенинин чоң запасы бар. Ал эми Никополдон бир аз батыш жакта Кривой-Рог темир бассейни жатат. Бул өлкөдөгү чоң кең бассейни жана анда темир менен көмүрдүн бай запасы бар. Ошол үчүн Гитлер ал жерлерди колдон чыгарбоо үчүн бардык аракеттерди көргөн. Согушка өтө зарыл темир менен марганец өндүрүп алуу максатынындагы Никопол менен Кривой-Рог плацдармы бар экенин капитан Журавлев жоокерлерге айтып түшүндүрдү.

Түндүн бир окуму. Жылдын жаңырганын күтүп турган ар бир жоокердин жүздөрүнөн майрамдык маанайга караганда душман тарапты акмалап, жапырт чабуулга көтөрүлүп чыкчуудай даярдыктын белгиси дана

байкалат. Эки тарап андышып турган майдан талаасында жаңы жылды шатыра-шатман көңүл менен тосуу кайдан. Ошентсе да батальондун ар бир жоокери бирин-бири жаңы жыл менен куттуктап, бири-бирине аманчылык каалап, жеңиш күндүн келишин тилеп турушту.

–Катардагы жоокер Абдылдаев Турду сени полктун штабында майор Зубарев чакырып жатат деп кабарлады штабдын дежурныйы.

Старшинанын уруксаты боюнча Турду дежурныйды ээрчип жөнөдү. Траншеянын ар кандай жеринде, бири кемерчеге өбөктөсө, бири жөлөнүп, өздөрүнө бекитилген позицияны ээлеп, кырка турган жоокерлерди жандап баратышты. Траншеянын ичи бир топ ылымга экенин ал сырткы ызылдаган сууктан улам байкады.

Полктун штабында полктун командири подполковник Борис Василевич Котов столго өбөктөй, шнелин желбегей жамына, столдун үстүндө жайылган картаны үңүлө карап отурган эле. Столдун бир четинде замбиректин огунун жезинен жасалган шам чырак Эшиктин жылчыгынан бөлмөгө кирген желден улам үлбүлдөп турду. Бөлмөнүн бир жак бурчунда телефон аппараты. Анын жанында эч нерсеге көңүл бөлбөй радист

–Волга! Волга! Мен Днепр! Угуп жатасынбы? Волга! Жообунду күтөм? деп кайталап, рациянын тетиктери менен алек.

Турду сырттан кирип келээри менен подполковникти көрүп, кайрыла кетти.

–Кайрылууга уруксат этиңиз, жолдош подполковник?

–А «старик» Абдылдаев келдиңби-деп башын көтөрө көңүл бөлдү.

–Сенин мыкты жоокер экендигинди баалап, коммунисттик партиянын катарына кабыл алууну туура таптык. Башта бир нече жолу арыз бердиң беле?

–Так ошондой, жолдош подполковник.

–Партиянын уставы менен тааныш болсон керек?

–Так ошондой жолдош подполковник.

–Сени полктун порторгу капитан Федор Павлович Козловский менен майор Зубарев экөө күйөө баладай эле макташканын уктум. Үйүндөгүлөр менен кат аркылуу байланышып турасыңбы?

–Чынын айтсам, сейрек байланышабыз.

–Себеби эмне?

Бизде латын тамгасы үйрөтүлчү...

–Аны билем «старик». Бир эле Орто Азиядан эмес башка жактан келгендер да кат алышууда кыйналгандарынан кабарым бар. Бирок, дивизиядагыларда полктун агитаторлоруна, порторгдорунa ар бир республикалардын райондук аскер комиссариаттарына байланышуу тапшырылып, жоокерлердин үй бүлөсү менен кат алышуусун күчөтүүгө тапшырмалар берилген. Эмне кат келбей жатабы? деди алдындагы картаны жыйнаштырып жатып.

–Жолдош подполковник...

–Кел «старик» экөөбүз теңтуш катары сүйлөшөлү. Толук айтып берчи?

–Мурда байланыша албай жаттык эле. Жакындан бери аскер комиссариатынан да, жубайымдан да кат алдым.

Сырттан шапа-шупа майорлор Зубарев, Козловский жана капитан Журавлевдер биринин артынан бири кирип келишти.

–Жолдош подполковник, сиздин тапшырманыз боюнча ар бир батареяга барып, кабар алып келдик–деди капитан Журавлев, беркилердин арасынан улуулугун көрсөтүп.

–Жоокерлердин маанайлары кандай?

–Курсактары ток, даттануусу жок. Кадимкидей деди, капитан тамашалай.

–Жолдош жетекчилер! Советтик жоокер эч убакта даттанбайт. Бирок, биз алардын ички сырын билип

турушубуз керек. Менин байкашыма караганда айрым жоокерлердин бут кийимдери эскириптир. Жыртылгандарын да көрдүм.

–Аныыз туура жолдош подполковник –деди майор Зубарев –Чарба бөлүмү үлгүрбөй калды. Эртеңки күнгө алмаштырабыз.

–Майор Зубарев. Согуш эртенкини күтпөсүн жакшы билесин. Мындай маселелерди айттырбай эле билишинер керек. Үчөөндүн тең бут кийиминерди чечтирип, жоокерлерге бердирсем туура болобу? Кана «старик» алдыга чыгып бут кийиминди көрсөтчү?

Турду аскер тартибине өзгөчө маани бергендиктен, үч жетекчи киргенден баштап алар менен катарлаш туруп, отура элек эле. Подполковниктин сөзүнөн улам, ал алдыга бир кадам аттады.

–Көргүлө, «стариктин» бут кийимине киминердики чак келет?

Тургандар жабыла Турдунун аягына тиктешти. Дайыма оор минемоттун бөлүктөрүн көтөрүп, көлчүктөрдү, баткактарды аянбай кечип, чуркап жүргөн жоокердин чоң буту балпайып, оюктордун топурактын чанына, баткак, суу карга малынып, эпсиз эле чон көрүндү. Өзүнүн бутун бир карап, беркилердин ары таза, жалтырата майланган офицердик бут кийимдерди байкай калган Турду кызарып кетти.

Үлбүлдөгөн чырактын алсыз жарыгынан улам, анын эскилиги жеткен батинкеси ого эле чоң көрүндү. Полковнок баш болуп, баары күлүп жиберисти.

–Старик! Үчөөнүн бутун бириктирсе да, сенин бутуна чак келгидей эмес.-деди подполковник күлүп жатып. Баятан бери «жеме угабыз» деп коопсузданган ал үчөө подполковниктин тамашасынан улам кайра каткырышты.

–Үчөөнүн бирөөсүнүн эле бут кийим чак келгенде, дал азыр чечтирип, сага бердирет элем. Мейли, сага жаңы жылдык белекти үчөө даярдашат.-деп берки

тургандарга астейдил карап, –Үчөөң стариктин бут кийиминен, баш кийимине чейин жаңыртасыңар. Жаңы жылдын биринчи күнүндө «старикти» кабыл алып, силердин белегинерди текшеремин.

–Жарайт, жолдош подполковник–дешти үчөө жарыша.

–Эми досторчо сүйлөшөлү. Аскердик эреже сакталганы жакшы. Бирок улууну урматтоо советтик ар бир адамдын ыйык милдети. Улуу адам канчалык тыкан, жарашыктуу таза кийингенин көргөн жаштар, алардан үлгү алат. Андыктан карт жоокерлерге өзгөчө мамиле жасоону, урматтоону жаш жоокерлерден талап кылгыла! Туурабы жолдоштор?

–Эң туура–дешти үчөө.

–Мончого жуундуруу жүрүп жатабы, старик?

–Тартипке келген.

–Тамак маалында берилеби?

–Уруш болбогондо, ар дайым маалында берилет.

–Абдан жакшы. Анда, силер менен жаңы жылды бирге тоскум келип турат. Силер мага коноксуңар. Дасторкон жайдырайын. Дежурный кана, тапкан-ташыганыбызды ортого коелучу?

Шыпылдаган дежурный столдун үстүнө бөлкө нан, сөөмөйдөй келген калбаса, үч төрт кесек кант, бош кружкаларды койду да, чакан флягадан арак куя баштады. Турдудан башкалары да өздөрүнүн тапкан-дарын ортого коюшту.

–Дежурный бир ичээр кылып, бош кружкага тең толур! Кана эмесе, колго алалы. Убактыбыз тар. Башка полкторго барыш керек. Жетекчи катары мен сүйлөп коеюн. Жаңы жылыңар менен куттуктайм. Жаңы жыл жеништин жылы болсун! Баарыбыз аман бололу–деп, отургандар менен крушкаларды кагыштырып, так көтөрө кесим нандан алып, оозуна салып, ууруттарын аарчыды.

–Жаңы жылыңар менен! дешкен беркилер удаа бошогон крушкаларды столго коюшуп, кесилген колбасадан алышты.

–Болуптур достор, силер ишинерди уланта бергиле. Мен жумушумду кылайын деген полковник, үстүндөгү тонун кийип, кымтылана турду. Шериктеринин тура калышканына карабай дежурныйдын узатусунда сыртгы көздөй жөнөдү.

–Жолдош Абдылдаев, жаңы жыл алдында сага, жакшы кабарды угузуп коеюн деп, чакырдым эле деди Зубарев–Порторг менен кеңешип, сени өз арызың боюнча партиянын мүчөлүгүнө кандидаттыкка кабыл алууну макулдаштык. Рекомендацияны майор Козловский экөөбүз берип жатабыз. Туурабы, жолдош майор?

–Алибетте, Абдылдаев эн бир ишеничтүү жоокер. Бизди эч убакта уят кылбайт.

Үчөө Турдунун колун кысып, согушта дагы ийгиликтердин болушун, эртерээк жеништин келишин каалашты. Биринчи батальондун эки байланышчы жоокерине кошуп узатышты.

Аяздуу түн колу–бетти каарып, капкарангы. Байланышчы жоокерлердин бири алдыда, экинчиси артта эч буйдалбай жолдун нугунан чыкпай келе жатышты. Көөдөй карангы түндө каттап жүрүп, бышкан жигиттер кээде токтой калышып, кулак түрө тыңнашып, эңкейе жердин нугун издеп, жол уулап жатышты. Көрсө уйгу–гуйгу сапырылган бороон күрткү ширеп, жолдун нугун билгизбей түздөп таштаган эле. Ал эми токтой кала кулак түрүшкөнү, душмандын чалгынчылары капыстан карн–күрп жоолуга калары да мүмкүн болчу. Ар кайсыл тараптан анда–санда атылган ракеталар карангы түндүн боорун жарып, саналуу ирмемге изин калтырат. Коюу түндүн тынчын алып, атылган октордун

айбаттуу үндөрү, ракеталардын көз уялткан жарыгы тынбай агылып жаткандай сезилет.

Эски жылдын акыркы түнүндө жетекчилери чон ишенимди билдиришти. Алибетте бул чоң сыймык. Бул да болсо Турдунун чыныгы адам, күжүрмөн жоокер экендигине берилген баа. Кесепеттүү согуш болбогондо аны ким эстемек. Кой артында жүрүп, сабаты да ачылмак эмес. Жоокердик даярдыктардан өтүп, согуштук техникаларды, куралдарды билмек да эмес. Көптөгөн жоокерлер менен баарлашып, кыска убакытта аскердик окуу жайда болуп, саясий окууларга катышып, гезиттердеги малыматтар менен тааныша алмак тургай, алардын аттарын да билет беле? Аскердик кийимдерди кийип, шарт-шарт сүйлөп, командирлерге кайрылууну көрмөк тургай, уккан да эмес эле. Полктун, рота, батальон, взводдордун командирлери менен тең ата сүйлөшүп, даам татуу оюна да келбеген. Эң негизги Ленин түзгөн коммунисттик партиянын катарына кабыл алынып жатат. Кана, районду айтпаганда да колхоз боюнча, же сельсоветтин аймагында ким партиянын мүчөсү? Эч ким жок. Орден, медал тагынган адамды көргөн эмес. Буйруса душмандын ташын талкан кылып, жеңиш менен Алайга барса, жубайы, балдары тааныбай калышса керек. Тууган-уруктун баары жабыла тосуп чыгып «Жеңишти алып келди» деп шаттанып кубанышаары анык.

—Кое турчу деди өзүн өзү. —Согушка бир эле мен келгеним жок да? Айылынан ондогон райондордон жүздөгөн, облустан миңдеген, республикадан жүз миң деген, оо-уу Советтер Союзу боюнча миллиондогон кырчындай жаш жигиттер колдоруна курал алып, согушуп жатышпайбы? Кандуу кармашта канчалары набыт болуп жатканын күн сайын көрүп жүрбөйбү? Өлүмдү унутуп койгону эмнеси? Айылына аман бараары күмөн? Жок. Өлбөйм. Өлүүгө акым да жок. Мен өлсөм жер тоймок беле?

–Кызык–деди өзүнө өзү. Ким эле өлгүсү келсин. Кечээки эле окопто бирге жатып, бирге тамактанып, бирге жүргөн жигиттер окко учуп жатпайбы? Алардын да өлгүсү келген эмес. Душмандын ажал бүрккөн октору эч кимди тандабайт. Көзүнө кечээ күнкү согуш талаасы тартыла түштү. Артиллериялык атуудан кийин чабуулга аттанган жигиттер биринен бири калбай чуркап баратышкан. Душмандын жамгырдай төккөн окторунан бири көмкөрөсүнөн, бири кырынан, бири чалкасынан түшө, – «Куралдаштар, биз жетпегенге силер жеткиле»–деп кубатташкандай сүрдүгө жыгылып, алга умтулган караандар суюлуп баратса да, аны капарына албаган, ал тууралуу оюна да түшпөгөн жоокерлер, душмандын алдыңкы линиясын каптап кетишти. Бетме–бет кармаш, эр жигиттерди сынады. Акырында айласы кеткен фашисттер качууга аргасыз болушту.

–Ураалаган үндөр көтөрүлүп советтик жоокерлер ителги чымчыкты куугандай, душманды кубалап баратышты. Ажал огу курман болгондордун бирисинин башына, көзүнө, мойнуна, көкүрөгүнө деги, денесинин талуу жерлерине тийген. Ал эми снарияттардын, бомбалардын осколкалары тийип, минага жарылгандар канча? Жаш өмүрлөрүнүн кыйыларын, билип туруп, ажал бүрккөн племоттордун, автоматтардын дот, дзоттордун атылып жаткан оозуна тайманбай барып, төшүн тоскондор, тепселеп келе жаткан танкага гранат ыргытып, каз тамандарга бой урган кашкөй эр жүрөктөрчү, эмне деп өлүмгө барышты? Алардын тилек–максаты эмне эле? Өзүнүн суроосуна өзү жооп берди.

Мекен, эл–жер ыйык. Аларды коргоп жан беришсе, жеңиштин желеги желбиреп, эркиндик колго тийет. Касиеттүү жер энеде тынчтык орнойт. Каректеринен көз жаш эмес, кан аккан, ак чач энелер, ай чырайлуу кыз–келиндер, ак жүзүнөн мээр тамган аксакалдуу карыялар, күн нурундай жымындаган бөбөктөр жеңиштин кубанчына батып, кучактары толо каткырыкка карк

болушуп, бейкут күндүн жашоосунун кумарынан татышат.

Дыйкан талааларга эгин эгип, кетмен чаап, орок оруп тынчтыктын түшүмүн татат. Завод, фабрикалар иштеп, ак эмгек элге кызмат кылат. Канаттулар асманда бейкут учуп, жер бети гүлгө оронуп, көркүнө чыгат. Ар бир адамдын жашоо кумары артып, сүйүү бешик терметет. Эрте таң менен күн күлүп чыкса, кеч ай нурун чачып, аалам мемиреп бардык жерде ыр, күлкү, шаттык обого көтөрүлөт. Ошондо курман болгон жоокерлердин үмүт-тилектери, элге берген, мекенди, туулган жерди сактаган өмүрлөрү асмандагы жылдыз болуп, жымыңдап тиктеп тынчтыктын кубанычын жер жүзүнө таратып өмүрлөрү сая кетпегенин, бекеринен курман болбогондуктарына сыймыктанышат.

—Тозоктун жалынын чачкан душманга каршы кимдер барат?— деген командирлердин чакырыгына, тайманбай туруп, эр жүрөктүүлүк менен

—Мекен, эл, жер, жеңиш үчүн мен барам, жолдош командир! деген азаматтар, катардан бир кадам алга чыккан тулкудары калгандарга ок өтпөстөй, азыр барып душманды талкалап, кайра келчүүдөй туюлат.

—Азамат ата уулу! Эне сени бекер төрөгөн жок. Эли, жерди коргосун деп ак сүтүн берип, алпештеп чоңойткон. Моюндагы милдетти аткарып, эненин ак сүтүн актаганы баратасын— деп баарынын сыймыктануу сезимдери жалбырттагансыйт.

—Бул жигиттен менин эмнем кем. Анын колунан келген менин колумдан келбейт беле? деген намыскөй жигиттер.

—Мени да, анын катарына кошунуз?— деп, ага катарлаша чыккандарды көрүшкөн катардагылардын мекен алдындагы милдетти өтөөдөгү ариеттери дүрт эте жалындап көкүрөктөрүнө батпайт.

—Мен Мекенимди, эл-жерди душмандардан коргоодо, керек болсо көзүмдүн карегиндей сактоого, сиздердин

алдыңыздарда, Лениндик коммунисттик партиянын мүчөсү катары ант беремин!—деген жалындуу коммунисттердин анты бүткүл денени титиретип, эрдикке шыктандырат.

Партияга мүчө болуу кандай гана сыймык. Эңсеген тилегине, самаган оюна бүгүн гана ээ болуп бараткан Турду. Кыштын ызгаарын, түндүн карангылыгын этибарга албады. Анын үстүнө жана подполковник баш болгон командирлер менен таткан даам анын канын кызытып, денесине жылуулук таратты.

Душмандын мизин кайтарып, чабуулга өткөн учурда болобу, же алардын албуутанган чабуулуна кашык каны калганча туруштук берип салгылашкан учурдабы, айтоор согуштан кайтып келбес кыйын кырдаалдарында коммунисттердин дайым үлгү көрсөтүүлөрү керектигин жана бул парзды бекем тутуп, иш жүзүндө далилдээри Турду үчүн айкын эле. Асыресе алдыңкы чекте жүрүп ондогон, жүздөгөн жоокерлерди чабуулга даяр маанайда алып жүрүү командирлерден кийин эле, улуулардан талап кылынгандай. Кантип эле жаш жоокерлердин арасында аксакал болуп туруп, баш ката алат? Анын ариет—намысы ага жол бербейт. Согуш турмушунун эрежесиндей, аркага кетенчиктөөгө болбойт. Белди бекем бууп, моюндагы милдетти абийирдүү аткаруу сыймык. Бабалары кармашта жалтандаган эмес. Аны эчен аңыздардан, улуу жомок, баатырлардын өмүрүнө туура келген окуялардан угуп, билген. Бала кезинен ага шыктанган. Чоңойгондо эл үчүн кызмат кылууга кыялданган. Дал ошол чак, эми келип отурат.

Жолду ката күзөттөгүлөрдүн суроолоруна тийиштүү поролдор менен жооп беришип, минемотчулар жайгашкан орунга келишти. Турду менен кошо келип, бөлүккө жеткирген эки жоокер кайра кайтышты.

Кыш. 1944-жылдын январынын түнү. Асманды кара булут каптап, айлана көзгө сайса көрүнгүс. Шаар

четиндеги суу кышкы аяздын соккон желине термелип, эриген коргошундай көлкүйт. Кар улуу болсо да, жакынкы жердеги суудан улам нымдуу. Кышкы аяз солдаттык шнедди тепчил өтүп, бүткөн бойду титиретип, чыйрыктырат.

Жылдын башталышы менен советтик армия зор толуктоолорго ээ болду. Кубаттуу күжүрмөн техника менен жабдылды. Штурмалоочу авиация дүйнөдөгү эн мыкты, учуучу танктар» деп аталган «Ил-10», истребительдик авиацияга эң бир ишенимдүү «Ла-7» өтө маневр жасоочу «Як-3» самолеттору келди. Ар бир фронт бирден инженердик мотобригада, Белорусстук үч фронт жана Украиналык эки фронт штурмалоочу инженердик-сопердук моторлошкон бирден бригада алышты. 160 миллиметрлик минометтор менен куралданган аяр минометтук бригадалар, кубаттуу БМ-31-12 установка-лары бар реактивдүү артиллериянын оор минометтун бригадалары түзүлдү. Танкка каршы жаңы куралдар калибри 100, 122 жана 152 миллиметрлик куралдар келди.

Белоруссия операциясын аткарууда «Багратион» операциясынын планы бекитилгени жоокерлерге маалым болду. Душмандын коргонуусунун негизги тилкеси Рентебск-Орша-Могилев-Рогачев-Жлобин-Бобруйск боюнча өткөнү такталган. Гитлер «чыңдалган райондорду» кандай гана болбосун, колдон чыгарбай кармап калууну талап кылган.

Турдунун көңүлү аябай эле чөктү. Күн сайын 50-60 килограммга жакын келген минометтун таканчык болор бөлүгүн көтөрүп, жол жүрөт. Аны такыр жонунан түшүрбөйт. Жада калса дем алышта, ал тургай тамак ичип жатканда да жерге койбойт. Кокустан коркунучтун алдын алуу белгиси (теревoga) болгондо «үлгүрбөй калбайын» деп, жонундагы таңуусун чечпейт. Көкүрөгүн-

дө асынган автоматы, белинде граната. Кашык, идиш, бел күрөк кошумча октору менен аябай эле жүк. Алар жоокерге зарыл керектелүүчү буюмдар. Ансыз жоокер-жоокер эмес. Бирөөсүн эле жоготсо командирден тил угат.

Минемоттун бөлүктөрүн көтөрүп жүргөндөн да, барган жайда окоп казуу минемотту орнотуп, атууга даярдоо, душмандын позиясына карай аны ажыратып, башка бир көрүнбөс далдоо жерге кайра орнотуу, душманды көздөй атуу, кайрадан аны ажыратып көтөрүү түйшүгү көп эле. Аскердик тапшырмадан баш тарта албайсын. Жаңыдан келгенде оор жүккө көнүкпөй, жондору ачышып, буттары талуучу. Жону парсанактап жарылып, сыйрылып жүрдү. Кийин-кийин чоор болуп, карт байлады. Алардын оордугу да билинбей калды.

Жаңы келгенде көнүгө албай чоочуркап, ошол чөйрөдөн өзүн бөлөк сезип, солдаттык турмушка аралаша албай жүрдү. Көпчүлүгү өзүнөн он беш, жыйырма жаш кичүү жаштар. Катар басышып, каткырыша тамашалашса, аралаша албай четтеп калчу. Өзү жөнүндө көп ойлоп, туулган жерин, үй бүлөсүн сагынчу. Жетим өскөнү эсине түшчү. Айрыкча райондо аскер комиссариатынын алдында тууган-туушкандардын ортосунда турган өзүнөн кичүү жаштарды көрүп, капаланган эле. Ата-эне, бир-тууган, жек-жаат уулун, бир тууганын узатканга ичтери кыйылып, сарсанаага баткандарын байкап, умсунуп, арданган.

Аттин, атам-апам, же бир туугандарым болсо, мен үчүн кабатырланып, коштошконго ыраа көрбөй, жамандыкка кыйбай, боорлору эзилбейт беле. Жатындаштын, моюндашкан туугандын, ата-эненин кадыры башка белем. Ушундайда билинет тура. Мени ким эстеди. Ким аяп, кимдин ичи имерилип турат?

-Аман барып, сак кел. Сенин амандыгыңды Кудайдан тилейм. Үзбөй кабарыңды билдир деп, бир тууганы айтса.

—Алдыңа кетейиним. Жамандыкты Кудай сенин башына салбасын. Балакет-салекеттин барын мен алайын деп энеси элжиреди.

—Кылчандаба уулум. Жоого каршы бет алып барыш, эр азаматтын иши. Уучун кур эмес, атыңы өчүрбөс, ишинди улар уулдарын бар. Сени эстеп, сени эскертер ага-туугандарың бар. Алтын жаның аманат. Көптүн катарында барып, ойноп-күлүп кайра кел! —деп ата алдыртадан жамандык-жакшылык кошо жүрөрүн эсине сала, уулуна кайрат бергенин көрүп, өзүнүн сагырдыгына өкүнгөн.

—Атам, же бир тууганым ушул сөздөрдү айтканда кантээр элем? Белимди бекем бууп, эч кандай тоскоолдуктарга карабай, шарт жөнөйт белем?— деп кыска ойго кыжалат болгон. —Мени ким эстеп, кимдир эскерет деп ойлогон.

Мөндүрдөй төгүлгөн октордон гана эмес, бомбалардын жарылганынан, снарядлардын осколкаларынан көбү жалп өчүп, көз жуумп жатпайбы. Окопто канчалык башын катып бекинип жатса да, душмандын танкасы келип тебелеп, былчыйтып кетип жатпайбы. Ажалдан ким качып кутула алат? Көрсө жакындардын жамандыкка ыраа көрбөгөн, ой-тилектери тура. Ошолор үчүн ажалга себепкер болгон душманга каршы, эр азаматтар тикелеринен тик туруп жатышат. Эртерээк душмандын ташын талкан кылып, алардын колунан женишти тартып алышса-эл, жер, Мекен кубанычка бөлөнүп, эркиндик, тынчтык жер үстүндө сайран курмак. Ошол күн келет. Жоокерлер ошону үчүн күрөшүп жатышат.

Кимдир бирөөлөрдүн узаткан, узатпаганына согуш карабайт экен. Канчалаган ата-энелердин тилектери акталбай, канчалаган жоокерлер душман колунан өлүм табышты. Канчалаган бир-туугандар, өмүрлүк жар, келин-кыз, жаш балдар жакындарынан ажырашты. Каргыш тийген согуш ыйдан, кайгы-кападан,

азап-кордуктан бүткөнбү, жакшылыгы жок, тозоктун өзү экенин эл билди. Каргыш-наалат айтышып, жек көрүштү. Куралдаштары катары чабуулга баратканда, ага да мүмкүн ок тийээр. Анткени менен калган жоокерлер душманга каршы турушат. Анын чабуулун алар улантышат. Өлгөндөрдүн аркасында тирүүлөр бар. Женишти колго алмайын, чабуул улантыла берет. Качкан душмандын жетээр жери белгилүү. Аз калды ага. Жубайы, бапестеген кызы менен эки уулу турат. Аты өчпөйт. Эл аларды «Турдунун балдары» дешет. Алар аман-эсен чоңоюп, эр жетишет. Ургагы уланат. Атабыз күрөшүп, алып берген-Жениш! дешээр. Жениш үчүн өмүрүн берген-деп сыймыктанышар.

Мейли, согуштун азабына, ток болуп, ач калган күндөргө кайыл болуп, өлгөнгө чейин күрөшүн уланта берет. Мүмкүн өлбөстүр. Берлинге жеништин туусун сайып, элине аман барар. Балдарынын бетинен сүйүп, туулган жеринин суусун татып, топурагын жыттар. Кана ошодой болсо! Ар кыялга батып, таттуу үмүт менен оюн жыйынтыктаган тоонун уулу талыкшыган боюн жазып, шагдам басып, курбуларына карай жөнөдү.

Курал-жарагын, үч күндүк азыгын жондоруна артынган жоокерлер батышты көздөй жол тартып баратышты. Алардын сүрдүү кабактарынын алдындагы каректери батыш тарапка фашисттер коргонуп жаткан жакка кадалган.

-Дабыш чыкпасын. Дагы жарым саат жүрүп, мерчемдүү жайга жетебиз. Автоматтарды колго алып, гранаталарды оңтойлуу абалда койгула. Сууга секирип түшөсүнөр. Шнелдеринердин этегин түрүүнү унутпагыла. Этегинер суу болсо, басканга оор, чуркаганда буйдалып каласынар-деген командирдин эскертүүсү ар бир жоокерге жеткирилди.

Анын ар бир абалга көңүл бөлүп, эскертиши мындай десанттык операциялардын далайына катышып, машыкканын, караңгыда эчен жол басып, эчен коркунучтардан кутулуунун ыгын беш колундай билген адам экенин айгинеледи. Кышкы түндү жамынып, таң каракчысында жээкке жетишти. Буйрук боюнча бардыгы сууга секирип түшүп, жоон санга чейин келген сууну шарпылдатпай кечип, бир топко жүрүштү. Жээк тик, өтө эле бийик болгондуктан эч нерсе көрүнбөйт. Бир тарапта көлкүгөн суу баш-аягы жок жайылып жатат. Көп жоокер канчалык сууну аяглап кечишсе да, шарпылдаган добуш даана угулуп жатты. Алдыда жантайыңкы жээк карарып көрүнөт. Жантык жээкти таянып суудан кургакка көтөрүлүштү. Минамет полкунун командири шыбыраган үнү менен.

–Туйгундарым, тез–тез алга. Душманды туюнтпай басып алабыз!– деп жоокерлер менен кошо чуркап жүрдү.

Командирдин буйругун угуп, өздөрү менен кошо жүргөнүн көрүшкөн жоокерлер бир топ шерденишип, душмандын траншеясына ок атпай капыстан эле каптап киришти. Заматта автоматтын татыраган үнү, гранатанын жарылуусу жаңырып айлана ызы-чууга толо түштү.

–Дениздин бети тосулуу, кургак жээк менен эч ким өтө албайт–деп, камданбай жатышкан фашисттер бир топко барып, араң эстерине келишти. Шымалана киришкен советтик жоокерлер душмандарды аралай бир топ жерге шунгуп кирип барышкан болчу. Капылеттен болгон чабуулдан улам фашисттер баш-аягына карабай карбаласташып, качып беришти. Бир топтору туткунга алынды. Бир топ племөттөрүн, автоматтарын, ал гана эмес зениттик замбиректерин да тартып алышып, бошотулган жерге коргонуу чеги түзүлдү. Душмандын экинчи эшелондогу коргонуу сызыгынан замбиректер жана минемөттөр тынбай атыла баштады.

Душмандын биринчи коргонуу позиясын басып алганда таң сөгүлүп, жерге жарык кире баштаган. Мына ошол убакта советтик жоокерлердин алгачкы ийгилигин билгендиктен деңиз тараптан жана сол жактан мурда десант болуп түшүрүлүп, плацдарымды ээлеп турган он биринчи гвардиячыл аткычтар корпусу тараптан душмандын экинчи жана үчүнчү коргонуу позициясына замбиректер менен ок жаадырылды. Учкучтар да асманда кайкып учушуп, бомбаларды душмандан аяшкан жок.

Артиллериялык даярдыктан жапа бомбалоодон кийин, кайрадан чабуул башталып, душмандын экинчи позициясы тартылып алынды. Бул жолку чабуулдан аман кутулуп кеткен душмандын колу үчүнчү позицияга кошулушуп баш калкалашты. Антсе да бир тобу, бир нече племоттору, автоматтары баш болгон башка куралдары колго түшүрүлдү. Чабуулду андан ары улантууга жолтоо болгон себептер көбөйүп кетти. Арттан келүүчү десанттардын болжолдуу жерге түшүшүнө деңиз тараптан ак көбүгүн чачыратып, буркап-шаркапун болуп жээкти көздөй чамынган толкундар, шамалдар мүмкүндүк бербеди. Бир топ жоокерлер күчтүү толкун менен деңизге кеткендиги кийин билинди. Жаңы чындоолордун өз убагында келишине жолтоо болуп, ок, граната, снаряд ж.б менен камсыз болууга терс таасирин тийгизди.

Душман тараптан танктар, «Фердинанд» деп аталган артиллериялык өзү жүрүүчү установкалар урушка чыгышты. Душмандын самолеттору да советтик жоокерлердин позициясын жана десант түшүүчү жээктерди бомбалоону жана ири калибрлүү племот менен атууну токтотушпады. Душман канчалык аракеттенсе да полктогуларды бир кадам да артка чегинте албады. Айланасы бир нече километр келген плацдармда - «кичи жерди» ээлеген советтик жоокерлер бекем орношуп алышты.

Үчүнчү күнү душмандар айласы кеткенде, согушка жаңы күчтөрүн алып келип, советтик жоокерлерди эки тараптан деңизге куушуруп автоматчылардын күчү менен чабуулга чыгышты. Полктогулар туруктуулук көрсөтүшүп, душманды 1000 метрге чейин жакындата кое беришип, боо түшүрүштү. Советтик артиллеристтердин, учкучтардын жардамы эбегейсиз эле. Душмандын ээлеген позицияларын жана артиллериялык, племоттук түйүндөрүн бомбалап, аткылашты. Кечке созулган айыгышкан салгылашуудан кийин, душман артын көздөй чегинип, коргонууга өттү. Учкучтардын колдоосу менен советтик жоокерлер чабуулга өтүшүп, душмандын он тарабын жарып таштоого мүмкүндүк алышты. Көптөгөн немецтер жок кылынып, калганы туткундалды.

4-Украина фронтунун составында турган 5-сокку уруучу армиянын 489-минемоттук полку чабуулга өтүп шаарлар менен элдүү пунктарды биринин артынан бирин душмандан бошотуп, тазалай баштады. Мурда ачык талааларда, деңиздик десанттык согуштарда салгылашып келгендер, эми чытырман токойлордо, сормо саздарда сокку урууга күнү-түнү тынымсыз даярданышты. 2-дивизиянын жоокерлери эрте менен душмандын позицияларын замбиректер жана минемоттор менен ок жаадырып, аткылап, анын артынан чабуулга чыгышты. Аны билген фашисттер коргонууда турган куралдарынын бардык түрлөрү менен ок жаадыра башташты. Советтик жоокерлер душмандын биринчи позициясына жалтанбай киришип, аларга бүлүк түшүрүштү. Ок атып жаткан фашисттердин кайсыл жерде кандай замбиреги, минемоту, артиллериялык өзү жүрүүчү установкасы, племоту жана башка куралдары бар экендиги айкындалды. Ошол түнү башка багыттагы «Багратион» операциясы боюнча чабуулга өтүүгө акыркы даярдыктар көрүлүп, команданы гана күтүү

калды. Жоокерлердин ар биринин ой-сезиминде эртеңки боло турган чоң казат турду.

Ушундай оор шартта ар бир жоокер үйүн, туулуп өскөн жерин эстейт. Аны көрүүнү самаары белгилүү. Турду да айылын эсине түшүрүп, не бир терең кыялга батып отурду. Айылындагы ар бир адамдын элеси көз алдына тартылды. Айылдын көркү, аксакалдар салам айтып, жанына келген жаштарга, «Жакшы жүр. Адам бол!» *дешип акыл айтышчу. Алардын максаты эмне эле? Адам болуш кыйын деп ойлонушуп эл ичиндеги каада, жүрүш-туруш, адеп, мамиле тууралуу айылдагы жаштарга насаат беришчү. Ата-бабалардан кийинкилерге калтырган, айныксыз аткара турган тапшырмаларын эскеришчү.*

–Жаш адам улуулардын алдында адеп сактаганы жакшы. Улууну көрсөң салам берип, учураш. Эң эле башкысы атын алып, колуна суу куюп, үйгө кирүүсүн өтүн. Кызматын кыл. Эшик ачып, тонун алып, досторкон жай. Таза, сергек, кичи пейил бол. Даамды кош колдоп сун, мандайда тизелеп отур. Оозунуп сүйлөбө, сөздү бузбай, кунт коюп ук. Сөз талашып, жарыша сүйлөбө. Суроо берсе, учурунда так жооп бер. Болгон ишти гана айтып, калп сүйлөбө. Улуу кишинин алдында оозунду чон ачып эстебе, какырынып- түкүрбө. Кашынып, тырманба–деп, зерикпей кичинеден чоңго чейин сыртта жүргөндө үйрөтүштү.

Ал эми үй бүлөдө: ар бир ата-эне балдары менен чогуу отурганда кеңеш берет. Ата-эне эмне иш тапшырса убагында, так аткар. Колундагы ишин ал. Астыда баспай аркасында жүр. Уруксатсыз үйдөн кетип калба. Кай жакка барсан да, дайынынды билдир. Эртели- кеч абалын сура. Боюнду таза, тыкан тут. Кармаган буюмду орду-ордуна кой. Ата-энендин буюмун кастарла. Өктөм сүйлөбө, кагып-силкпе, кайгырып-кейинбе. Жалган айтып алдаба. Жакшы сапаттарыңды гана көрсөт. Тапканыңды жана сырыны жашырба. Көпчүлүктүн

арасына барганда: Алыстан салам айтып, туугандардын ал-абалын сура. Сылык жана кичи-пейилдик мүнөз менен кайрыл. Корс сүйлөбө, тескери жоопту бербө. Менминсинбе, текебердик кылба, мактанба. Кеп талашып, чырдашпа. Далилдүү сүйлөп, бирөөнү шакаба кылба. Кебин салмактуу болсун десен, ойлонуп, кыска сүйлө. Кимдин ийгилиги болсо, куттук айт. Улууга урмат, кичүүгө ызат көрсөт. Кагып-силкпе, иштен качпа. Бирөөгө жардамдаш. Боорукер, мээнеткеч бол!-деп насаат кылышчу.

Карыялар чогулуп отурган чакта, балдар ойноп, аларга шынарлап барып калышаар эле. Чогулган балдарга аксакалдар кеп салыша, акылдарын айтышып:

-Дос-жардын арасында жагымпоз болбо, жалган мактанба. Кенеш сураса ойлонуп, жооп бер. Оозунуп, оокатка кашык салба. Бирөөнүн буюмуна кызыкпа. уурудан дос күтпө. Уруксатсыз бирөөнүн буюмун алба. Оной иштен кач. Бирөөнү азап тарттырып, кордук көрсөтпө. Кулагың менен укканды айтпа, көзүң көргөндү сүйлө. Имишке ишенбе. Армандуунун алын сура, алсызга жардам бер. Улуу-кичүү туугандарга мээримдүү жана сүймөнчүктүү мамиле жасап, сыйынды көрсөт, көңүлүн алып, туура кенеш бер. Шайдоот жүрүп, жагымдуу сүйлө, акыл-наасатыңды айтып, каталыгы болсо кечир. Сенин ким экендигиңди турмуш ырастайт. Жашоондун өзү салам, алигин келечек берет. Жакшылык кылсаң, жакшылык кайтат. Адамдык абройунду айлана- чөйрө көтөрүп, баасын берет-дешчү. Айтылган сөздөр Турдуга таасир этип, көп ойлончу.

-Адам жашоого эмнеге келди? Эмне деп жашайт? Эмне милдет аткарат?-деп өзү суроо берип, ага жооп табуу үчүн баш катырчу.

Адам баласы төрөлгөндөн баштап, жашоо үчүн күрөшөт тура. Аны зарылдык менен карама-каршылык күрөшкө чакырат экен. Күрөштө жеңиш үчүн, көп милдеттерди аткарууга туура келет. Милдеттер

кыйынчылыктарды пайда кылат. Ал кыйынчылыктарды жениш үчүн баамчылдык, сергектик, токтоолук – сабырдуулук, күч-кубат, өжөрдүк, тобокелчилик, кайратмандык... Алардын бары акыл-ой аркылуу жаралып жашоодо оорчулукту пайда кылат. Кулк-мүнөз ошого жараша калыптанат деп, жыйынтык чыгарууга аракеттенчү.

Бир жолку аксакалдардын айтканы кулагында калып, эсинен чыкпаптыр. Бир мезгилде «Бел аштыга» түшкөн «Корул кызынын» эр жеткен уулу тага журтуна келип, айылчылап жүрүп калат. Ал тага журтуна сагынычы тарап, бир топтон соң ата-энесинин алдына барат.

–Ии, уулум, тага журтун көңүлүнө жактыбы? Сага ылайыктуу кыздарынан бар бекен? Эмнелерди байкадың? –дейт атасы жай отурганда, уулуна суроолу тиктеп.

–Тага журтум сизге жаккан, мага жакпай коет беле? Кыздары текши сулуу экен. Тагаларым үч топко бөлүнөөрүн билчүү белеңиз?–дейт уулу атасынын суроосуна жооп берип.

–Жалпысынан Корул эли бакал уруусунун Кожояр уулунан таркайт. Негизинен кандай топтор бар экен? Кана айтып көрчү.

– Кожоярдан таркаган «Тору уулу», «Кедей уулу», «Тайлак уулу» деген үч топко бөлүнүшөт экен.

–Алардын айрымасын билдиңби? Бири-биринен бөлүнүп-жарылып турушат бекен?

–Тага журт мага тегиз. Бири-биринен бөлүнүштүн кандай кереги бар?

–Аның да туура. Бирок үч топ, кулк-мүнөздөрү тарабынан бөлүнөөрүн баамдай алдыңбы? Же ага баам-парасат салбадыңбы? Бөтөн жердин ункул-чуңкулу так билинет. Эл болгондон кийин куулук-шуму болот. Аны байкай алдыңбы?

–Байкадым ата.

кыйынчылыктарды пайда кылат. Ал кыйынчылыктарды жениш үчүн баамчылык, сергектик, токтоолук – сабырдуулук, күч-кубат, өжөрдүк, тобокелчилик, кайратмандык... Алардын бары акыл-ой аркылуу жаралып жашоодо оорчулукту пайда кылат. Кулк-мүнөз ошого жараша калыптанат деп, жыйынтык чыгарууга аракеттенчү.

Бир жолку аксакалдардын айтканы кулагында калып, эсиңен чыкпаптыр. Бир мезгилде «Бел аштыга» түшкөн «Корул кызынын» эр жеткен уулу тага журтуна келип, айылчылап жүрүп калат. Ал тага журтунан сагынычы тарап, бир топтон соң ата-энесинин алдына барат.

–Ии, уулум, тага журтун көңүлүнө жактыбы? Сага ылайыктуу кыздарынан бар бекен? Эмнелерди байкадың? –дейт атасы жай отурганда, уулуна суроолу тиктеп.

–Тага журтум сизге жаккан, мага жакпай коет беле? Кыздары текши сулуу экен. Тагаларым үч топко бөлүнөөрүн билчүү белеңиз?–дейт уулу атасынын суроосуна жооп берип.

–Жалпысынан Корул эли бакал уруусунун Кожояр уулунан таркайт. Негизинен кандай топтор бар экен? Кана айтып көрчү.

– Кожоярдан таркаган «Тору уулу», «Кедей уулу», «Тайлак уулу» деген үч топко бөлүнүшөт экен.

–Алардын айрымасын билдинби? Бири-биринен бөлүнүп-жарылып турушат бекен?

–Тага журт мага тегиз. Бири-биринен бөлүнүштүн кандай кереги бар?

–Аның да туура. Бирок үч топ, кулк-мүнөздөрү тарабынан бөлүнөөрүн баамдай алдыңбы? Же ага баам-парасат салбадыңбы? Бөтөн жердин ункул-чуңкулу так билинет. Эл болгондон кийин куулук-шуму болот. Аны байкай алдыңбы?

–Байкадым ата.

– Байкасаң айтчы? Кандай мүнөздөрү аркылуу айрымаланышат? Бири–бирине болгон, мамилелерин паамдай алдың?

– «Тору уулу» дешкендери, көп топтошкону менен биринин сөзүн бири укпай, кеп баркына көп эле маани биришпейт экен.

– Ии. Беркил топторучу?

– «Кедей уулу» дегендери бири–биринен бөлүнүшүп, ынтымакка көп деле көңүл бөлүшпөйт экен. Бирөө сүйлөсө, кийинкиси аны күлкүсү менен кубаттаарын бамдадым. Бирок, күлкүлөрү нак экени билинбейт. Биримдиктери көп эле байкалбайт.

– А кийинки тобучу?–дейт уулунун баамчылдыгын, эмнелерди андаганын билмекчи болгон ата.

«Тайлак уулу» дегендеринин арасында, эрдемсип сүйлөгөндөрү көп экен. Аны баары кубаттап, башкаларга сынды көп айтышаарын байкадым. Жекечил көрүнөт. Бирок, аз убакыт ичинде мүнөздөрүнө көп эле баа бере албадым. Алардын кулк–мүнөздөрү кандай болуп бөлүнөөрүн, айтып берсеңиз?

– Бардам сүйлөп, бакылдашканы ата–бабаларынан калган мүнөз. Себеби, аларда илгертен баатырлар көп чыккан. Эл башкаргандар арбын болуп, чоң мааракелерде, аш–тойлордо өктөм сүйлөп, көнүп алышкан. «Тору уулу» тобу токойдогу тоок. Биринин үнү чыкса, экинчиси аны коштоп кыйкыра берген жапайы тооктой. Бирисинин сөзүн экинчи кубаттап, сөз аягы узагып кетет. «Кедей уулу» тобу үйдө багылган кулу–кулунун эле өзү. Бири сүйлөсө, калганы аны күлкүсү, сөзү менен коштой берет. Шыкактан сүйлөгөн сөздүн этеги узун болот. «Тайлак уулу» тобу талаадагы чилге окшош. «Пыр–р» эте өйдө көтөрүлүп барып, кайра эле өзүнүн ордуна түшөт. Мактана сүйлөшкөнү айткан сөздөрү ошол эле жерде калат. Ооз толо сөз айтылганы менен тыянагы чыкпайт.

–Ата, эмнеге эле, аларды канаттууларга тенештирдiniz?

–Жери тардыгынанбы, бирин–бири көп чукушат. Экөөбүз тең тага журтубуз ушундай, ага терикпейли.

–Деги мактанаарлык жактары барбы?–дейт уулу атасынын сөзүнө чычалай.

–Кек сакташпаган, ак көрпө жайыл мүнөздөрү бар. Тез эле ынтымакташып, биригип кетишет. Азали бекер жатышпайт. Мээнеттенип, иштегенди жакшы көрүшөт. Мээнеткеч үй бүлөнүн кыздары, көп кыймылдагандан бой–келбети көрктүү болот. Кайын журтка ылайык пенделер.

–Ата, менин байкашыма караганда, биздин туугандар бирөөлөрдү көбүрөөк сындап, талдайт. Башкалар, биздикилерге кандай баа берет?

–Туура баамдапсын уулум. Өзүнө–өзү баа бере албаган, башкаларга көп сын коет. Элди башкарган баатыр менен акылман. Алар элдик адамдар. Баатыр менен акылмандын мүнөздөрү, карманган иши башкаларга жугат. «Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат» демекчи «Аганы көрүп ини өсөт» Эл башкаргандар жаман–жакшыны көрүп, бирин–бирге салыштырып, көп тажрыйба топтошот. Алардын жүрүм–турумун, мамилелерин көргөн жаштары да, мурункулардын жолунда жүрөт.

Адамдын бары бирдей дейбиз. Жок. Кулк–мүнөз, баскан–турганы, ойлогон оюу менен айырмаланат. «Атаң барда эл тааны, атың барда жер тааны» деген макал бекеринен айтылган эмес. «Көп жашаган билбейт, көптү көргөн билет» дейбиз. Сени тага журтуңа барып, аз болсо да аларга паам салып, жакшылыгын көрсүн, жамандыгың билсиң деймин. Ар бир элдин башчысы, билерманы, намыс–ариетке жараган балбаны, саяпкер, санчы, сынчы, усталары болот. Аларын аты, даңкы айылдын намысы, сыймыгы. Ар бир адамга эл баасын,

«Эл адамы», «айыл адамы», «мал адамы»—деп жүрүш-турушунан эле сын берет.

Эл адамы—дегени бир эл менен экинчи элди байланыштырып, ынтымакташтырып, чырды басып, доолорду чечет. Аны кайсы эл болсун билип, тааныйт. Аты урматталып, алыска угулат. «Ээсин сыйласан, итиңе сөөк сал» деген ата-бабаларыбыз. Ал жөн жеринен айтылбаган. Эл адамынын туугандарынан, же айылынан кимдир бирөө башка жактарга барып калса, «Уурун кайсы? Кай жерден болосун? Кимдерге туугансын?» деген суроо берилет. Уурусун, жерин, тууганын айтса— «Палан элдеги адамдын тууганы, айылдашы болот турбайсыңбы»—деп сый-урмат көрсөтүлүп, доосу өндүрүлүп, талабы аткарылат. Демек, эл адамынын кадыры дайыма бийик. Аты сыймык. Аны туйган ар бир жан, сүйүнүчтөөчү ишенип, шарт-шарт сүйлөп, шагдам жүрөт.

Ал эми айыл адамы—чакан аш-тойлор боло калганда айылдын атынан сүйлөп, айылдаштарын доого жыктырбайт. Жер каратпайт, Кийген кийими, жүрүм-туруму, акыл—насааты менен башкаларга үлгү. Айылдын ичин да тескеп, жакшыларды барктап, жамандыктарды тыйып, акылын калчайт. Айылынын абийири деп жакшылык жамандыкка тике турат. Андайлар намысчыл келишип, кийинкилерден да жакшы сапаттардын болушун, талап кылат.

Мал адамы—жалаң мал менен кийинбейт, ичинбейт. Эл аралап аш-тойго барбайт. Айылдагылары менен иши жок. Күн өткөрсө болду. Аны эч ким тааныбайт. Акыл сурап, кенешке да чакырылбайт. Катарга алынбайт. Бары-жогу, бары бир.

Туура айттын уулум. Биз чакан топбуз. Эл адамы чон урууда. Айыл адамы бирин—экин ат бастырып, эл аралап, аш-тойлорго барып—жүргөндөр аталганы менен көпкө таанымал эмес. «Бок дүнүйөнүн» аты, данкы менен катарга кошулumuш болуп жүргөндөр арбын. Карап көрчү, көп арасында сөзүн таап сүйлөй албаса, же бир

маселени чечкен оюн айта албаса, жаман-жакшыга баа берип, калыстык кыла албаса, аны катарга кантип кошууга болот?

—Сиз эмнеге айыл адамы боло албайсыз? Тике суроо бергениме көңүлгө албаңыз? Баарын билип-түшүнүп айтканңыздан улам суроо бергениме кечирим сурайм?

—Ушул суроону береби деп, көп ойлончу элем. Акыры уктум. Бу жакырчылык деген өтө жаман нерсе. Бизде «Оозу кыйшык болсо да, байдын уулу сүйлөсүн» деген сөз бар. Колдогу байлык, бийлик өктөм сүйлөтөт. Мен жашымдан ата-энесиз өстүм. Эр жеткенге чейин элге аралаша албай, бирөөнүн малын карадым. Акыры тага журтумдагылар мени эстешип, өздөрүнө алып келишти. Айылдагы мага окшош жетим кызга үйлөшүп, өзүбүзчө бөлүп коюшту. Сен баш болгон балдарды көргөндөн кийин, өз эли-жериме келе бердим. Себеби, кыргызда жаман адат бар. Бөтөн топтон барганды, ал жердегилер «боккор» дешет. Ошол сөздү уккум келбей, баса бердим.

Эптеп тапканым менен мал курап, катарга кошулгуча ушул убак болду. Кудайга шүгүр, айылдагы-арга калысмын. Кенешимди берем. Бирок, намыс талашып, доо чечип, көп ортосуна бара элекмин. Сени жаштайындан аш-той, маарекелерге аралаштыр-айын деген оюм бар. Ал үчүн тектүү жерден кыз алып берсем, кайын журтуң бир таяныч, тага журтуң, өз журтуң колдойт. Түз жүрсөң, жакшы кийинип, жакшы ат минсең, сени көргөндөр— «Ким?» дешип дарегинди сурашат. Биринен-бири аңдап-сурап билип, баа беришет. Ошондой ой менен кыз жактыр, эл тааны деп Корулга тага журтуңа жөнөттүм. Алардын кулк-мүнөзүн билсин дедим.

Тага журтуңдагылардын айрымдары сени таанып калышты. Эми жактырган кызыңды айтсан куда түшүп, сөйкө салалы. Ошондо сен кайын журтуңа көбүрөөк каттап, барыш-келиш кыласың. Тааныш таап, дос

күтөсүң. Барган жердегилердин сөзүнө кулак сал, тыңша. Акылын уурда. Эсине сакта. Үйрөнгөндөрүңдү өз оюна жуурулуштуруп, талда. Керектүү жайда пайдалан. Канчалык кичи пейил, илберки болсоң, жоолуккан кишинин көнүлү жибийт, эзели майдаланба. Кимге болсун сөзүң, дасторконуң менен сый көрсөт–деп уулуна тарбия бериптир.

Ата насааттын акылына илген жээн бүгүн айыл адамы. Ушул сөздү кайра Корулга келип, тага журтундагыларга айтып, тамаша–чынга аралаштыра билдирип жүрөт–деп, карк–карк күлүшчү.

Көрсө, адам баласы турмушту көрүп, тарбия алат тура. Өзү да согушка келип, көптү көрүп, көп окуяларга катышууда. Эзели көрүп–билбеген адамдар менен мамилелешип, алардын жакшылыгын көрүп, көп өнөрлөрүн үйрөнүп жүрөт. Улуу–кичүүгө кайрылуу, тең ата сүйлөшүп, ой–бөлүшүү да чоң өнөр экен. Кат тааныды, орус тилин билди. Күн сайын гана эмес, саат сайын жаңылыктарды угуп, сезими да байыганына ынанды. Ушулардын баарын ойлонгон Турду уктаган жок.

Сааттын жебеси төрттөн өтө бергенде, чыгыштан таң куланак болгондо бүт фронт боюнча «Катюшалар» ага кошулуп замбиректер, минемоттор ишке киришти. Артиллериялык атуу да коштоп турду. Эки сааттан ашуун ок атуудан фашисттердин ээлеп турган позициясы капкара түгүн менен чанга аралашып, жер–суу, токой камырдай жуурулуп, астын–үстүн боло кыйрагандай болду. Артиллериялык атуулардын бүтүшү менен советтик учкучтар асманга топ–топ болуп учуп чыгышып, фашисттерди бомбалап, талкалап кырышты. Мотордун кубаттуу добушу жаңырып «ИС» жана «Т-34» танкалары жер солкулдатып, алга атырылышты. –Ураа!– деген үн менен миндеген жоокерлер чабуулга чыгышты.

Душман тараптан көрсөтүлгөн каршылыктарга карабастан алардын биринчи жана экинчи позициялары эрдик менен алынып жатты. Душмандын траншеялары, блиндаждары өлгөн жана жараланган фрицтерге жык толуп, тирүү калгандары кол көтөрүп, багынууга аргасыз болушту.

Гомель облусунун Пружинище кыштагын бошо-тууда катардагы жоокер Турду Абдулдаев атакага биринчилерден болуп көтөрүлүп, душмандын жакын жердеги племотунун огунан жараланды. Бирок ал денесинен аккан канга карабай Припять дарыясынан биринчи болуп өтүп, белчесинен сууга батса да, бир нече убакыт душманга өткөөлдү бербей, тосуп турду. Ошол шарттан пайдаланып кийинки батальон ага жетип барып, фашисттердин ташын талкан кылышты.

Полктун дивизионунун 6-батареясынын көчмө минаметтору орун которуп баратышып, чегинген немецтерди көрө коюшуп, алардын алдын тосууга үлгүрүшүп, кайчылаштырып аткан минаяры менен фрицтердин отуздан ашыгын жер жаздантишты.

Алардын артынан келе жатышкан душмандар батареянын минемотчуларын жок кылып, андан ары өтүп кетүү үчүн бир неге жолу кайра чабуул жасашса да, аракеттери онунан чыкпай, өлгөндөн калгандары багынып берүүгө аргасыз болушту. Алардын эрдиги ошол күнкү согуштун акырында дивизиондун командири тарабынан айтылып, 6-батареянын минемотчуларына алкыш жарыяланды, өкмөттүк сыйлыкка көрсөтүүгө буйрук берилди.

Кийин күнү минамет полкунун 6-батериянын алдыдагы минемотчулары батальондордун душмандын дзотторуна атылып жаткан ок, алардын алга жылышына мүмкүндүк бербей жаткандыгын байкашты. Шашыла мерчемдүү жайды таңдашып, көчмө минемотту орното салышты. Беркилер менен алектенген фрицтер аларды

байкашкан жок. Минемотчулар эсепти туура багыттап, мерчемдүү жерди кароолго алышты. Дал тийген минемоттун огунан дзоттогулар кум-жам болушту. Алардын аркасындагы аман калган фрицтер блиндаждан чыга калышып, траншея менен арканы көздөй качып жөнөшкөндө алдыдагы батальондун жоокерлери автоматтардын огуна алышып, аман куткарышпады. Алдыга жол ачылып батальондогулар чабуулга чыгышты.

Фашисттер чегинген сайын алардын ырайымсыздыгы, ашынган мыкаачылыгы ого бетер күчөйө берди. Чегинип баратышып жолдо жоолуккан шаар, айыл-кыштактарды аесуз талкалашып, тып-тыйпыл өрттөшүп, баш көтөрүүгө жарамдуу адамдарды кыйнап асып, атып өлтүрүп жатышты. Припять дарыясынын сол жээгиндеги кыштакта бир да бүтүн үй калтырышпады. Кыштактын күн батыш четинде орнотулган даргада бир топ адамдын өлүктөрү төбөлөрү төмөн, бутары ойдө каратып илинүү турду. Алардын бирисинин төшү, денелери бычактар менен тилинип, денелери учту темирлер менен сайылган эле.

Биринчи Белорус фронтунун катарына кирген 5-сокку уруугу Армиянын 489-минемоттук полктун 2-дивизионунун жоокерлери чабуулду улантышып, бир топ элдүү пункттарды фашисттик желдеттерден тазалашты. Ар күнү таң эртеден башталып, кеч күүгүмдө жеткен жерде тыныккан жоокердик сапар, эртеси кайра уланып жатты.

1944-жылдын кышындагыдай жана жазындагыдай балчыкты эч ким көргөн эмес. Тракторлор менен тягачтар жүрө албай, токтоп калды. Артиллеристтер замбиректерин өздөрү жондоруна көтөрүп өткөрүштү. Жоокерлер ондогон километр жерге, бир позициядан

экинчи позицияга алып баруу үчүн снаряддар менен миналарды, патрондорду жондоруна көтөрүп ташышты.

Мамлекеттик Коргоо комитетинин буйруктарын дивизиондордун, батареялардын командирлери жоокерлерге жарыя окуп берип, ар бир сөздүн маанисин тактап түшүндүрүштү. Кызыл Армиянын жоокерлеринин милдети душманды жеңүүнүн айла-амалдарын терең үйрөнүүдө жана өз иштеринин устаттары болууда согуш ишин мыкты өздөштүрүү, өздүк куралдарды жакшылап пайдалануу менен душмандарды талкалоодо саясий аң сезимдүү жана сергек болууга чакырышты.

Атам Абдылда мени неге Турду деп атады экен? Бул ысым жөн жеринен коюлбайт. Чамасы төрөлгөн балдары турбаганынан ырымданып, мени Турду деп атаса керек—деп көп ойлончу.

Абдылданын көзү өткөн соң, анын жубайы чүргөдөгү Турдуну көтөрүп атасыныкына баса берет. Көп убакыт өтпөй атасы, жээн небересин алып калып, өзүн күйөөгө берет.

Турду балалыгынан тартып жетим болуп чоңойду. Ал он жаштан өтүп калганда, туугандары

—Туугандарынан бөлөк болуп калбасын. Өз тууганыбызды бер? Атасынан из калсын—деп, тапкан-ташкандарын алып келишип, Турдуну туугандары Арпа-Тектирден Корулга алып кетишет. Ал Кең-Жылгадагы тууганы Райымкул, Өмар абаларынын колуна барат.

—«Атаң төө өлсө тайлак бар, кому жерде калбасын. Атандын ордун бас. Биздин бирибизсиң—деген туугандары ага кой бактырышат. Ал бала кезинен калбат болуп, өзү теңдүү балдардан айрымаланып турчу. Он үч—он төрт жашка барганда, бой тартып, кадимки жыйырмадагы жигиттердей келбети келишип, күчүнө кирет.

—Түпкү бабабыз Бакал баатырды тартыпсын. Ал ары келбеттүү, ары сөөлөттү болуп, колунан курал түшүрбөй калмактарга каршы чыгып, аларды Кара

шаарга чейин сүрүп барып, баатыр аталган. Бак-Арчаны мекендеген кабылан менен кармашып, аны тирүүлөй жетелеп келгенинен кийин ошол жер Кабылан-Көл аталыптыр-деп кеп кылып калышчу Турдунун күчүн билип- көргөн туугандары.

Ошол кезде орус-герман согушу чыгып, кыргыздардын жаш жигиттеринен солдаттыкка, орто жаштагыларынан согуштагы кара жумушка: окоп казганга, шахтага иштегенге, карагай-жыгач кыйганга алмакка каттоо жүрө баштайт.

-Согушка алып кетпесин дешип, туугандары аны алыскы жайлоого жиберип койлорун бактырышат.

Турмуштун ысык-суугун көрүп, Турду эр жетет. Ошол чакта төнкөрүш болуп кедей-кембагалдарга оомады оойт. Мал менен жерге ээ болгон кембагалдардын ортосунда ТОЗ (жерди биргеликте иштетүү боюнча шериктештик) уюштурулат. Турду эл менен кошо жер айдап, орок оруп, кырман басышат. Кедейлердин кат-сабатын жою саясаты жүрүп Ликбезге тартылып, чоң-кичине биригип, тамга таанып, кат жазууга көнүгүшөт.

Турдунун тапкан-ташыганын чогултуп, абалары Райымкул, Өмарали, Адилдер Топчубай аксакалдын Ырысбүбү аттуу кызына үйлөнтүп, өздөрүнчө бөлүп коет «Эки бапыр, бир тукур» демекчи, эки жаш үй ордуна алачык көтөрүшүп, өздөрүнчө тиричилик өткөрүүнүн камын көрүшөт. Кой багуунун ыгына көнгөн чарбадар жигитке колхозчулар ортолуктун койлорун өткөрүп беришет.

Эл барчылык турмуштун даамын эми гана татып, колдору бүтүн нанга жете баштаган чакта, батышта кан күйгөн согуш башталып, фашисттик Германия Совет өлкөсүнө капыстан кол салып, басып кирет. Эр азаматтардын бардыгы биринин артынан бири аскерге чакырылып, аскер комиссариатына келишип, колдоруна курал алып, Мекенди коргоого аттанышат.

Турду көпчүлүк катары бир күн болбосо да, бир күн айылдагы жигиттер катары аскерге алынарын ойлоп жүрдү. Бирок, чакыруу келбеди. Убакыт өтө берди. Айылдагы согушка жарамдуу азаматтардын көбү кетип, көбү ар түрдүү брон менен калгандар, өзү теңдүү жана жалаң кары-картаң, кыз-келиндер гана калган чакта «Фронтко туулган жылы 1905-жылдан жогоруу 1924-жылга чейин алынсын» деген буйрук келген кезде Селсоветтин төрагасы кимди жөнөтөөрүн билбей башы маң болду. Эми кимди жөнөтсөм, военкомдун нарядындагы адамдын санына туура келет деп ойлонуп туруп, жайлоодо кой багып жүргөн Турдуну эстеди. Чарба книганы аңтарса, анда ата-энесинен эрте ажыраган Турдунун аты жок. Көрсө ата-энеси эч жерде катталбай калган болот.

Эсинс кой баккан Турду келип, сүйүнгөн төрага тизмени бере сала кыстоодон кутулат.

Полктун минемотчулар тобу ар улуттун өкүлдөрүнөн куралган эле Улуу сержант Рябоволенико Николай Назарович-минемотчулардын командири, ефрейтор Игнатий Данилович Калужов минемоттун номери, ефрейтор Николай Алексеевич Шириков-телефонист, катардагы жоокер Павли Никифорович Прысь чалгынчы-байкоочу, катардагы жоокер Петр Данилович Щервин-шофер, ефрейтор Хайдар Мухамедгалиев-минемотту октоочу, кенже сержант Илья Яковлевич Бодарев-минемоттун наводчиги болуп кызмат кылышчу.

№5 сокку уруучу армиянын 489-минемот полку жалаң гана минамот дивизион-батареялардан тургандыктан алардын армиясын согуш тактикасында армиянын чабуулун жана коргонууда душмандын чептерин, дзотторун техникаларын, күчтөрүк иштеп чыгаруу үчүн колдонулган. Минемот полку бир жерде

турган эмес. Тез-тез көчүп жер алмаштырып турган. Ошол үчүн «көчмөн» атка конгон.

Согуштук техникалар менен жакындан тааныш эмес, аз эле убакыт ичинде окуп үйрөнгөн Турду минемоттун миналарын ташып берүүчү болуп жүрдү. Минемоттун бөлүктөрүн чыгарып, бир жерден, экинчи жерге ташып баруу бир топ түйшүктү талап кылар эле. Алты адам ар биринде 50–60 килограммга жеткен салмактагы минемотту бөлүктөргө бөлүп көтөрүп жүрүшчү. Алардын аркасынан минемоттук миналарды атайын ат арабалар, машиналар ташып, алып барчу. Жеткен жерде да, алар душманга көрүнбөс жайларга жашырылчу. Ал эми атылуучу миналар минемоттон алыс жайда, кеминде үч жүз, төрт жүз кадам аралыктагы траншеяларга жашырылып, улам атууга ташылып келинээр эле. Кокустан душмандын огу тийе турган болсо, топ болуп турган миналар жарылып, анын чачырандылары айлана-тегерегиндилерди аман койбойт эле. Ошондуктан коопсуздук эрежелерин сактоого өзгөчө көңүл бурулуп, такай көзөмөлдүккө алынчу.

Айрыкча жоокерлер чабуулга чыгып, алдыңкы түйүндү ээлеген чакта, душмандын мөндүрдөй жааган огунун алдында минаметтун оор бөлүктөрүн жонго көтөрүп, чалчык-баткакка карабай сойлоп душманга көрүнөбөй турган ыңгайлуу жолду таап ал жерде минемоттун бөлүктөрүн жыйнап, орнотуу, координатты таап, так мээлеп атуу, өтө жоопкерчиликти талап кылган. Ар бир көз ирмем сайын, капыстан келген ажал огу пайлап турган. Кокустан эле минемоттун бир бөлүгүн көтөрүп бараткан минемотчуга ок жаңылса, же жарадар болсо, калгандарынын колдоруна эч нерсе келбей, шалдыран жатып калышчу. Андыктан ар бир минемотчу шеригине астейдил карап, бирин-бири жалгыз таштай алышкан эмес. Минемотту душман андабай турган далдоо жана бышык жайга орноткон учурда да, аны атуучу мина менен үзгүлтүксүз камсыз кылууда, баштагы

эски жайдагы транщишеда сакталган минаны жерден
яшиги менен же, бир-экиден көтөрүп, энкейген бойдон
жокжондоп чуркап жеткирүү, же сойлоп жүрүү тозоктун
тозогу болчу.

Минемоттун огу чыккан жайды душман байкап,
мээлөөгө алса, минемотчулар тобу менен толук жок
болоору анык эле. Андыктан душмандын оозунуп,
алардын дотун минемотчулары элеген жайды, так
мээлеп, талкалоодон улам сак калышарын ар бири
эсинен чыгарышчу эмес. Минемотчулук кызмат ар
биринен күчтү да, шамдагайлыкты да, баамчылдыкты,
мергендикти талап кылган. Ошондуктан ага бакыбат,
дабердес, чыдамкай жигиттер тандалып алынган. Айрым
учурларда батальон, взводдогулардын чабуулга,
аттануулары замбирекчилер менен минемотчулардын
аракетине жана ийгилерине жараша болоор эле. Душман
тараптан тынбай атылып жаткан замбирекчилер менен
минемотчулардын түйүнүн таап, же племотчулар менен
автоматчылар жашынган чептердин кординатынын так
эсебин алып, снаряддар менен минемотторду атып, жок
кылуу чабуулду баштоого шарт түзчү.

Күндөлүк, ал тургай саат сайын душман менен
кармашуу ар бир жоокерди такшалткан. Машыгууда
окуган жана үйрөнгөн өнөрлөрүн бышыктаган.
Аныктап, тактап, иш жүзүндө көрсөткөн. Согушунун
чебер сырларына ээ кылгандыктан ар бир минемотчу өз
милдетин так, учурунда аткаруу жоопкерчилигин
моюндарына алышкан. Минемотчулардын командири
Пижук шыпылдаган, ачылуу жана шашма адам эле. Тез,
шамдагай кыймылдабагандарды жекирип, оозго албаган
сөздөр менен сөгүп жиберчү. Бирок, жай мезгилде сыпаа,
жумшак сүйлөп, ак көнүл болчу. Анын корс мүнөзүнө эч
ким кана болчу эмес. «Үйрөнгөн адаты» деп коюшчу.
Анын үстүнө согуш иши, жай кыймылдаганды жактыр-
байт. Шашмалыктын да кереги жок. Палит сөздөр менен
сөгүнүү да шериктерге жакпайт. Боорукердик кылуу да

мүмкүн эмес. Бирок, жылуу мамиленин, бирин-бирин сыйлоонун согуш талаасында зыяны жок.

Минемотчулардын командири, старшина Пижук Александр Иосифовичтин мүнөзүн бир нече жолу байкаган сержант Алексеенков кезектеги машыгуудан соң, ага кайрыла кетти.

—Жолдош Пижук биздин кызматыбызда шашмалыктын, ачууланып, сөгүнүүнүн эмне кереги бар?

—Жолдош Алексеенков командирдин буйругуна каяша кылууга кандай акын бар?—деп ал ордуна туталана тура келди.

—Бул каяша эмес. Жолдоштук сын. Биринчиси шашмалап, ар бир жоокердин колунан жулуп алып, аларды алагды кылып жатасын. Экинчиси улам сөгүнгөнүн, барыбыздын итиркейибизди келтирип жатат—деди жай гана.

—Сөгүнүш эркектин иши. Ал эми шашат десеңер, тез-тез кыймылдагыла—деди титиреп, жаңы тамызган тамекисин жерге ыргытып.

—Эркек жылуу сөз сүйлөй албайбы? Сенден башкалар эмнеге сөгүнбөйт? Шашып барып, ар кимдин жасап жаткан ишине кийлигишпе.

—Мунун үчүн сени сотко берем.

—Эмне?

—Менин айтканымды аткарбаганын үчүн?

—Мен минемотчик катары милдетимди так аткарам. Сөгүнгөнүнө каяша айтканым үчүн берсен болот.

Пижуктун ачуусу келгендиктен колдору калтырап, башындагы пилоткасын жерге бир чапты да, сөгүнө кетти.

—Ырас, баарыбыз сөгүнө алабыз? Сенин сөзүңө каяша айтканга ачуун келип жатабы? Сөгүнгөнүн бизге да оор тиет. Ойлонуп көр. Менин айтканымды жалган болсо, булардан сура

Пижук шарт оордунап туруп, ары басып кетти.

—Мен туура эмес айттымбы, жигиттер. Согушта жүргөн соң, бири-бирибиз менен ынтымак болсок, сыйлашсак душманды жеңе алабыз. Ал душманды сөгө берсин. Бизге кереги жок.

Иван Илларович Алексеев ак көңүл, турмуштан көп тажрыйба алган, орто жашка барган киши болчу. Иванова шаарында төрөлүп, ошол шаардагы окуу жайын бүтүп, мектепте мугалим болуп иштеп, окуучуларга тарбия берип жүргөндө согуш башталып, эки жылдан бери минемоттук батальондо кызмат кыларын айтып берчү. Анын сөздөрүнүн баары туура эле.

Бир топ убакыт өткөн соң, Александр Иосифович бардыгынан кечирим сурады.

—Достор, үйрөнгөн адат экен. Сөгүнүп жүрүп үйрөнүп калыптырмын. Бала кезден жармашкан адат. Бала кезде баштап, шахтыда иштедим. Шахтерлер өтө мээнеткеч, ак көңүл адамдар. Жер алдында эч ким, менен сүйлөшө албайсың. Сөгүнмөй сайын алар сүйлөшө алышпайт. Аны эро-төрө да алышпайт. Сөгүнгөндү алардан үйрөндүм. Мени кечирип койгула? Эч кимин көңүлүнөргө албагыла,—деди ал жайдандай.

—А шашмалыгыңчы?—деди Иван Илларович.

—Шашмалыгым бар, чыдабай кетем. Бардык ишти колум менен жасагым келет.

—Сөгүнгүн келгениңди, шашмалыгыңды душманга көрсөт—деди Иван Илларович.

Отурушкандар дуу күлүштү.

—Мейли, жаман адаттарыбызды таштайлы. Барыбыздын максатыбыз бир. Жакшы сөз, жыуу мамиле бизди ынтымакка бириктирет—деди Иван Илларович. Анын тарбиячыл талабы, баарына жакты.

Кар ээрип, жаз мезгили башталгандан тартып, суулар ээ-жаа бербей кузгундап кирип, кечип өтүү өтө кыйынга турду. Жээктерде кара жыгач, кайың, тал жана

ар түрдүү бактар өскөн. Аткычтар полку жээкте жайгашкан. Ал эми 120 миллиметрлик миномоттук батарея полктун тилкесинен орун алган. Аскерлер окопторду шашылыш казып бүтүрүштү. Командирдин айтуусу боюнча окоптун терендиги эрежеге ылайык киши бою келет. Душман тараптагы бооруна терең тектирче жасап, курал-жарактарды коюуга, түнкүсүн кынтайып жатып эс алууга ыңгайлаштырылган.

Танка тепселип, снарядка денеси тытылып, боорун тамтыксыз ок тешкен кара жер мелтирейт. Душмандан үч жүз, төрт жүз метр аралык терең жердеги окопто, өмүрдүн эртеңки күнү жөнүндө ой жүгүртүү, ар бир жоокерге көнүмүш сыяктуу эле. Өлүм коркунучу ар бир адам үчүн табигый жазымыштай сезилери шексиз. Аны адам тынч мезгилде, кээ-кээде гана ойго албаса, дайыма эле ойлой бербейт. Бирок, согуш талаасында жүргөн жоокер үчүн өлүм коркунучу дайыма ээрчип жүргөн көлөкө сыяктуу эле. Күнүгө ушундай сезимде жүргөн жоокерлер ага көнүп да калгандай.

Турду адегенде 120 миллиметрлик миномоттук батареяда октогучка мина алып берүүчү болуп жүрдү. Убакыт өтүп, бир топ тажрыйбага ээ болуп миномоттун октогучу болуп калды. Кийинки жылдары миномоттук бутаны мээлегич болуп, мындайча айтканда 120 миллиметрлик миномоттун эсебинде расчёттун командиринен кийинки экинчи адам эле. Көптөгөн кыйынчылыктарды баштан кечирип, миномот атууга машыкты. Согуштук техника эмес айылда мылтык атып көрбөгөн Турдуга бул иш өтө татаал эле. «Аракет кылса берекет» демекчи, башка келгенден соң барын үйрөөнүүгө туура келди. Айрыкча миномоттун бусол деп аталган ары-бери жылуучу, көрсөткүчү бар кароолонун механизмдин абдан жакшы өздөштүрдү.

Армиялык миномот полкунда 120 миллиметрлик миномоттук батареядан башка да 76 миллиметрлик танкка каршы ок ата турган замбректердин батареясы

бар. Алар полктун минемоттук батареясынын ары жагына, жердин ыңгайына жараша жайланышып, батальондордун чабуулга өтүшүнө жардамдашып, душмандын чабуулун кайтарууга зор көмөгүн көрсөтөт. Мындай батареялар көбүнчө душмандын танкалык чабуулу боло турган жакка жайгашат. Согуш эрежелери өтө эле татаал, өтө эле опурталдуу келет. Бир жерден жаңылса болду, иштин бүткөнү. Жүздөгөн адамдар өмүрүнөн ажырайт. Согушта бары эреже менен көп жолу каралып, туура түзүлгөн эсеп менен болот. Согуштук операцияларда бир ката кетсе, ал эч качан оңолбойт, түзөлбөйт. Ал эми ар бир батареянын, полктун структуралык мыйзамы жана согуш куралдарын пайдалануу, буйрук берүү, буйрукту аткаруу боюнча өзүнчө бузулгус эрежелери сакталышы тийиш.

Кар эрип, күн мемиреп талаа түздө көлкүлдөгөн чыла. Аярлап аттап басарга кургак жер жок. Белчеге чыккан баткак. Кээ күнү кар аралаш жамгыр көз ачырбайт. Күн суугуна тартып, шыргаландан улам кийген кийим, сыгып алма суу этек-жеңден шорголойт. Кеч кирери менен сөөктөн өткөн кара суук, колдорду кымтууга келтирбейт. Баягы малма-малма болгон суу кийим, калдайып тоңуп, катып калат. Ары-бери болууга, отуруп-турууга ыңгайсыздыгынан согуштун оор шартында тыным көрбөй талаада жүргөндөр үчүн аябай эле кыйын болду. От жагып курганарга убакыт да, шарт да жок. Кеч киргенде гана далдоо жайда, же токой ичинде отту алоолонто жагып, суу кийимдерди оттун табына кургатып алууга гана мүмкүн эле. Бирок, фронттун алдыңкы сабында от жакмай тургай, ширенке чагып, тамеки тамызууга тыюу салынган. Бир мүнөттү да сая кетирбей, тикчие андып отурган душман көзгө чалдыккан жарыктын кай жерде, канча аралыкта турганын оңой эле билип алмак.

Көкүрөктү кысып, дене бойду чымыраткан тунжуроону бузуп, түнөргөн жоокерлердин көңүлүн

алагды кыла, акырын созулган үн угулду. Уккандар жапырт кулак төшөй, үн чыккан жакты карашты. Сакал-мурутун ак аралаган карт жоокер окоптун топурагына жөлөнгөн денесин түздөй, башын чалкалата көтөрүп ырдын алгачкы сабындагы сөздөрдү эми гана оозуна ала баштаган эле.

Вставай, страна огромная,

Вставай на смертный бой.

С фашисткой силой темною

С прокладой ордой.

Таштай түйүлүп, денелери чыңалган жоокерлер обдула бир-бирден баштарын көтөрүшүп, кабактарын бүркөгөн бойдон, душман таршты сүрдүү карашып, ырды коштоп кетишти. Биринен экинчисине уланган үн жапырт окоптогуларды козгоп, жалбырттаган жалындай обого көтөрүлдү.

Пусть ярость благородная,

Вскинат, как волна.

Идет война народная,

Священная война!

Жалпы элдин тагдырына туш келген коогалуу кыргынга каршы түп көтөрүлө жөнөгөн калктын айбаттуу сүрү, сап-сап боло калкылдаган жоокерлердин жүрүшү, ар биринин көз алдыларына тартылды. Каардуу сезим коштогон ыр-ээ-жаа бербей ташкындаган кыяндын душманды көздөй октос берген кубаттуу эпкини ажал огун чачып жаткан фашисттердин замбирек, племот орногон дзот, амбразуларын каптап, танкаларын тепсеп, унулдап бомба таштап жаткан самолетторун кыйратып бараткандай сезилди. Ар бир жоокердин жүрөк түпкүрүндөгү мекенчил сезимин козгоп, кайрат-кубатка белсентип, эркин курчутту. Ырды бир эле душмандын алдынкы чегинде ажалга төш тосуп турган эр азаматтар гана эмес, миллиондогон совет эли коштоп, анын жанырыгы бүтүндөй ааламга тарап, кан күйгөн, ажал отун чачкан, өмүрүн жалмаган согушту тебелеп,

кум-жам кыла Кайдадыр, кайра кайтпас алыска айдап салгандай, тынчтыктын, жеңиштин күнү жарк этип чыга калгандай сезим, ар бир эр уулдун жүзүн сылап жатты.

Ырга шыктанган жоокерлер, денесин калтыратып, кулак мурунду карыган кышкы аязды тоготпой, бир-бирден согуш ырын ырдашса, калгандары жапырт кошула кетишти. «Сулико», айтылуу «Катюша» ырдалып бүткөн соң, окоптогулар саамга тунжурап кандайдыр учсуз-түпсүз ойго кабылышкансыпшат. Окоптошторун алаксыткан дагы бири «Землянка» ырын баштап жиберди.

«Ты сейчас далеко, далеко,
Между нами снега и снега.
До тебя мне дайти не легко,
А до смерти четыри шага!..

Ыр фронтто жүргөн эр уулдардын жеке турмушун ой-санаасын дал өзүндөй чагылдырылган эле. Ырды уккан ар бири өзүнүн турмуш жолун эңсеген үмүтүн көрүп, терең ойго батат.

Ой-кыялдар алда кайда сабалап, алыста калган туулган жер, ата-эне, сүйгөн жар, сүйгүнчүк балдар, тууган-урук эске түшүп, сагынычтан толкуну жүрөктү ээлеп турду. Ыр толук ырдалып бүтсө да, анын кийинки

«До тебя мне нами нелегко,

А до смерти четыри шага!»... делген эки сабы кайра кайталанып, кыялдар алыска кетип жатты.

Ата Журт үчүн эр уулдун мойнунда милдет турганын, коогалуу учур өтө оор жана опурталдуу экенин, ошол ыйык парздын өтөсүнөн чыгууга жол бербей, кадам жетпес өлүм акмалап тургандыгын ок кечкен жоокер коркунучка, жамандыкка жалтанбай согушуп жүргөндүгү майдан сапарынын алыстыгы, жениш күндүн качан болоорунун белгисиздиги айтылган ырды уккандардын өмүрдүн кымбат экендигин даана сезип, кайраттары күч алып ажал менен тирешип тургандары чындык эле.

Эки үч күндөн бери кар аралашкан жамгыр түнү-күнү токтобой, утуру-тетири уруп, бурганактап жаады. Шөлбүрөп, аябай суу болгон окоптогу жоокерлер баш көтөрмөк тургай, ашыкча кыймылдай алышпай, мөңкөндөп, ары-бери баскан болушат. Кечтин кириши менен кара суук күчүнө кирип, кар сампарлап кирди. Жоокерлерге суук тийип, ооруп калышпасын дегенби, киши башына жүз граммдан арак берилди. Боройлогон карда, көзгө сайса көрүнгүс карангылыкта утур-утур ракеталар атылат. Ал душмандын чалгынчылардын жол жүрүшүнөн сактанып үчүн болгон айласы. эле. Күндүзү белгиленген мерчемдүү тараптарды көздөй илемоттон, автоматтан ок атылат да, бир азга токтой калып, кайра уланат. Ага жооп кылып, замбирек миномоттордон атылган снаряддар менен миналар абаны жара учуп, ар кайсы жерде жарылып жатканы кээде көрүнсө, кээде доошу гана угулат. Буга көз көнүгүп, кулак бышып, көнүмүшкө айланган болчу.

Аяздуу кыштын узак түнүндө, денени калтыраткан сууктан улам жоокерлердин баскан кадамынан улам «карч-карч» эте үн чыгат. Түн ортологон маалда асмандагы булут суюлуп жылдыздардын анда-санда караандары көрүнө баштады.

-Ушул суукта окопто үшүп отургуча, чабуулга өтсөк, чуркап баратып жылыйт элек-деп, тамашалашкан жоокерлер тез эле таңдын атышы күтүшөт.

Бир мезгилде медициналык кызматтын лейтенанты Колосов менен батареянын командири капитан Журавлев экөө жоокерлердин абалынан кабар алууга келишти. Учурашышкан соң кем-карчты сурашы:

-Маанайыңар кандай, Азаматтар? -деди Журавлев

-Жоокерлердин маанайы согуштук-деп жооп берди ефрейтор.

Жоокерлер сууктун күчүнө чыдабай үшүп отурушса да «маанай согуштук» деген сөздү билдирүүгө, кошуп

айтуунун сыры бар эле. Согуштун шартында жоокерлердин маанайынын көтөрүнкүлүгү, жайдарылыгы чон мааниге ээ. Адам болгон соң көңүл, ой-санаа бир жерде турбайт. Шарттын оордугунан ага чыдабагандардын көңүлү чөгүп, капаланат, кабагы жазылбай, кыжалат болот. Согушта кадам сайын өлүм коркунучу. Өлүм коркунучуна алдырган адамдын маанайы түшөт. Ой санаасын коркунуч бийлейт. Жүрөксүздүк кылып, тайсалдаган адам акыл-эсин жоготот. Жоого каршы аракет кылбай өзүнөн өзү окко жем болот. Жоокерлерди коркоктукка алдырбас үчүн командирлер, саясий жетекчилер аларды шыктандырып, көңүлдөрүн көтөрүп, эрдикке үндөгөн сөздөрдү айтып, саясий тарбиялык иштерди жүргүзүшөт. Капитан Журавлев да жоокерлердин көңүлүн көтөрүп, жалындуу сөздөрдү сүйлөп отурду.

-Фронттош достор! Советтик жоокерди күндүн суугу, душмандын огу жалтандырбайт. Биз мекендин, бир тууган совет элинин ынтымагы менен биримдигине ширелишкен уулдарданбыз. Бизге коммунисттик партия баш болгон миллиондогон эл карап турат. Алардын ишеними ыйык. Ыйык милдетти аткарууда биз жалтанбайбыз. Душмандын огунан коркпойбуз. Суукту тоготпойбуз. Туурабы жолдош Абдылдаев-деп жоокерлердин ортосунда отурган Турдуга кайрылды.

Өзүнөн 15-20 жаш кичүү болгон жигиттердин арасында Турдунун өзгөчөлүгү бар эле. Турмуштун катаалдыгын баштан кечирип, жетимдиктин азабын эчен тарткан, Алайдын катаал суугунда түн жамынып, тоодо түнөп көнгөн жоокер Украинанын аймагындагы суукту көп деле тоготкон эмес. Үшүп, кыйналса да анысын жаш жоокерлерге билдирбей, көк муштум болуп, титиреп отургандарды бири-бири менен эништирип, алагды кылып, денелеринин жылышына улам-улам кам көрүп жаткан.

Турду капитандын сөзүн макул көрүп, баш ийкеди. Журавлев айтып жатканын кайра улады.

—Согушта адам оюна келбеген кокустуктар, түрдүү кыйынчылыктар болоорун өз көзүнөр менен көрүп, билип жатасынар. Биздин тагдырга туш келген бул согуш адамзат тарыхында болуп өткөндөрдүн бирине да окшобойт. Майданда жеке эле жоокерлер гана кыйналып жатабызбы? Жок. Бул согушта совет эли баласынан карысына чейин бүт катышып жатат. Ошондуктан бул—жалпы «элдик согуш» деп аталып отурат. Согуш азабын тартпаган, кыйноосун көрбөгөн үй-бүлө, же адам барбы? Жок. Фашисттер басып алган жергебизде канча элибиз адам чыдагыс кордук көрүп, кырылып жатат. Фашизмди талкалап, согуш жеңиш менен бүткөн күн алдыда. Ал күн сөзсүз келет.

Капитан Журавлев фронтто жана өлкөдө болуп жаткан жанылыктарды кенен—кесири баяндан берди.

—Жолдош капитан—деп сфрейтор Максимов кайрыла:

—Бул чекте коргонуп тура беребизби? Сууктун күнүндө окопто жата бербей, качан чабуулду баштайбыз?

Капитан ойлоно түшүп, күбүрөнүп алды да, жылмая күлүп.

—Сен согуштун жашыруун сыры деген эмне экенин жакшы билесин. Чабуулга качан өтөөрүбүздү жогорку жактагы генеральный штаб, башкы командачынын буйругу менен чечиле турган иш. Мен аскердик ант бергенмин. Билген күндө да аны жарыя кыла албайм. Андай антты силер да бергенсиңер, туурабы? —деп айланадагыларга кайрылды.

—Чабуулдун качан жана кандай тартипте башталаары белгисиз. Бирок, чабуулга сөзсүз өтөбүз. Курск догосундагы тендешсиз салгылашуулардан кийинки жайкы, кышкы чабуулда Кызыл Армия көптөгөн жерлерди бошотту. Украинанын Днепр дарыясынын чыгыш, батыш жээктериндеги облустар фашисттердин ченгелинен куткарылды. Эми Днепрдин чыгыш жээгиндеги биз турган душмандардын Никополдогу плацдармы

калып отурат. Никополдон бир аз батыш жакта Кривой-Рог темир бассейни жатат. Ошондон улам Гитлер бул жерлерди колдон чыгарбай сактап калыш үчүн бардык аракеттерди жасоодо.

Днепр словяк элдеринин-орустун, украиндин, белорустун эзелки тарых-тагдырын бириктирген дарыя-деп словяк уулдарынын эрдиктерин баян кыла сөзүн аяктады.

Жоокерлер Журавлевдун сөзүн чоң ынтаа менен угушту.

-Достор, биз силерге окшогон жоокерлердин далайына барып, ал-абалдарын сурайлы-деп аңгеменин аяктады. Жоокерлер капитандын аңгемесине ыраазы болуша, узатып коюшту.

Көптөн бери тынбай жааган кар ой-түздүн баарын тегиздегендей болду. Күн чайыттай ачылып, айлана-тегеректин баары, калың карга чүмкөнгөн. Жоокерлерге тамак таркатылып, муздак да болсо өзөк жалгапты. Себеби, ашканадан келгенче сууктун күчүнөн ысык тамакты да тоң аралап кеткен эле. Жоокерлердин деминен буу чыгып, ооздоруна түтүн булагансыйт. Калың кар түшкөндөн улам сууктун илеби, сыныккандай болгону менен күндүн нуру чыгыштан көтөрүлгөндө аяз катуу күчүнө кирип, сууктан улам карагайлардын бутактары чорт сынып жатты. Кантсе да күндүн жылуу илеби денелерди жазылтып баратты. Күндүн мурду жерге тегиз тийери менен душман тараптан ок атылып мина менен снаряддар алдыңкы чекте жарыла, кар алдындагы топурак чачырап, оюлган жерлер кара так боло, талаа-түздүн аппак көркүн буза баштады.

Батальонго жаңы гезит, журналдар келип, көптөн бери өлкөнүн жаңылыктарынан кабарсыз жоокерлер, гезиттерди колдон колго өткөрүп кабарлар менен тааныша башташты. Кызыл Армиянын фронттогу

баатырдык жеништери, согуштагы ал-абалдары, оруктагы эмгекчилер менен жумушчулардын ийгиликтери, майдан талаасындагы фронттун жүрүшү, айыл кыштактар менен шаарларда душманга каршы, элдик кошуундар түзүлүп, коргонуу жайларды курууга, жарадар жоокерлерге жапырт кол кабыш кылып жатышкандыгы, жарыяланган болчу.

Жоокерлерге алыскы аймактан келген белектер, кийим-кече, азык-оокаттар берилип, каалоо-тилектерди билдирген каттар таркатылды. Айрыкча тери, жүндөн жасалган жылуу кол кап, байпак моюн орогучтар, бет аарчу, ички кийимдер бардыгын кубандырды. Тери тон, желектердин ыйгарылышынын улам жоокерлер оруктагылардын белектерине ыраазылыктарын билдирүүгө ынтызаар эле. Колдоруна калем, кагаз алышып, үйлөрүнө, белек берип, ал-абалдарын сурашып, кат жазгандарга жоопторду жазышты.

Турду кат жазып өзүнүн кабарын билдирди.

«Катынды алып, кубандым. Жайлоодо калем, кагаз жоктугун билем. Кат жазбасан да мейли. Аман болсоңор болду. Мага тийген самынды, кантты үнөмдөп, силерге салдым. Алганынды кабарла. Өткөндө тон, байпак, кол каптарды таратышты. Ага биз аябай ыраазы болдук. Мага алар сенин колун менен жасалгандай туюлду. Балдарыңды актан айрыба. Жакындарга дуба дегин. Турду. 1944-жылдын башы».

Никополдук плацдармды жою максатында 3-жана 4-Украина фронтунун чабылдоо операциялары эчендеген кыйынчылыктар менен ишке ашырылып, көптөгөн жоготуулар болду. Сол жээктеги Украина бошотулуп Новороссийскиден, Брянскиден жана Смоленскиден душман кууп чыгарылып, андан аркы илгерилөө улантыла берди.

Гитлерчилер Киевди кайра алуу үчүн колуна келген чараларды көрүп, Батыш Европада шашылыш түрдө аскерлерин алып келе баштады. Ал бүт Днепр боюнча өзүнүн коргонуусун калыбына келтирүүгө аракеттенди. Никополдун жанындагы плацдармды колдон чыгарбоодо жана Каховканын жанында советтик плацдармды түзүүгө жол бербөөгө болгон каршылыгын жоюуда В.Д.Цветаев өзүнүн 5-армиясы менен Днепрдин сол жээгиндеги душмандын плацдармын жоюп, Большая Лепетиха ченден Днепрден кечип өтүүгө тапшырма алган. Бирок, душмандын өжөрлөнө каршылык көрсөтүшү күндөн күнгө күчөй берди. Кривой-Рогдон жана Кировграддан душман бөлүктөрүн топтоп, Никополдун алдындагы фашисттерди күчтөндүрүп жатты.

Душмандын Молочнаядагы коргонуусун жок кылып, андан Днепрдин төмөнкү агымына чыгып, фашисттик аскерлерди Крымга бекем каап, аны баш көтөрүүгө жол беришпей, уруш жүргүзүү менен жарым аралдын борборуна жарып кирүүгө Ф.И.Талбухин менен 5-сокку ургуч Армиянын командачы болуп жаны дайындалган Н.Э.Безаринге жана Г.Ф.Захаровдун 2-гвардиялык армиясына тапшырма берилди. Молочная өзөнүнүн оң жээгиндеги коргонуу чегин тез бузуп өтүү үчүн алардын жасаган аркеттери натыйжалуу болбоду. Экөө тең тажрыйбалуу аскер начальниктери Николай Элзарович теориялык жактан абдан мыкты даярдыгы жана эң зор практикалык тажрыйбасы бар. Командирдин атагы чыгып жүргөн. Анын армиясынын аскерлери татаал кырдаал болгон шарттарда да фашисттерди далай согуп, ийгиликти камсыз кыла алган. Георгий Федерович андан да чоң тажрыйбага ээ болчу.

Душмандын негизги коргонуу тилкеси Азов боюндагы дөңсөөлөрдүн Молочная өрөөнүн тике көтөрүлгөн батыш кыркаларынан өткөн. Чалгындоонун маалыматтарында коргонуу тилкелери инженердик

жактан мыкты жасалгаланган, танк өтө албай турган, 3төн 6 километрге чейинки терең траншеялардын эки үч линиясы коргонуучулар үчүн онтойлуу баш калкалар жайларга айландырылган. Немецтик 4-тоо-аткычтар дивизиясы коргоп, жаңы күчтөр менен толукталып турган. Гитлерчилер акыркы солдатка чейин салгылашууну талап кылган.

Эки командачы тең полктордогу батальондорду кыдырып, рота, взводдогу жоокерлердин даярдыктарын көрүп жүрүштү. Минемотчуларга келишкенде алар тик туруп, аскер эрежеси боюнча учурашып жатышты. Ар бир жоокер менен кол алышып, көкүрөктөрүндөгү орден, медалдарына көңүл бөлө Турдунун жанына келгенде, Николай Элзарович бир азга токтой калды да, ага кайрыла кетти.

—Жолдош ефрейтор. Бардыгынын атасындай көрүнөсүң. Эмнеге, буларга караганда сенин орден-медалдарын аз?

—Жолдош армиянын начальниги, мен Мекен үчүн күрөшүп жүрөм.

—Жолдош артиллериянын генерал майору—деп аркасында ээрчип жүргөн 5-сокку берүүчү армиядагы артиллериянын командачысы генерал-майор Костенкого кайрылып.

—Эмнеге силерде сыйлыкка көрсөтүү, тен жүргүзүлбөйт?

—Жолдош генерал—лейтенант сиздин тапшырманызды аткарабыз?

—Жолдош генерал-майор бул тапшырма эмес. Эскертүү. Же ефрейтор начар кызмат кылабы?

—Жок. Жолдош генерал майор. Жоокерлердин авангарды. Үлгү көрсөткөн ефрейтор.

—Мындай болуш керек эмес, жолдоштор, Сыйлык мурун жүргүргөндөргө эмес. Сабырдуу, эр жүрөк жоокерлерге ыйнарылышы керек. Жолдош ефрейтор батареяда эмне кызмат аткарасыз?

– Минаны атууга даярдайм, алып берем жолдош генерал-майор.

– Көргүлөчү, бардыгынардын ийгилигинер ушул ефрейтордун колунда турат. Сыйлыкка көрсөткүлө.

– Куп болот жолдош командующий.

– Жолдош ефрейтор кана экөөбүз ага-инидей сүйлөшөлүчү? Кай жерден болосун?

– Кыргызстандан жолдош...

– Жолдошту кое туралы Кыргызстандын кай жеринен?

– Ош облусу Гүлчө районунан кыргыз болом.

– Ого, кыргыздар тайманбас, эр жүрөк болушат, «Алайдын архары» туурабы? Генераль Панфиловдун жердеши турбайсыңбы.

– Так ошондой жолдош...– деди ефрейтор командачынын эскерткенин эсинен чыгарбай.

– Үй-бүлөнүз бар болсо керек?

– Ооба. Үч балам бар.

– Кат алышып турасызбы?

– Кат алышып турабыз.

– Эмне кемчиликтер бар.

– Курсак ток, кийим бүтүн.

– Анда жакшы. Ар дайым ийгилик болушун каалайм.

Командачы Турду менен кол алыша, коштошуп, беркилерге.

– Оруктан келген белектер жоокерлерге таркатылып турабы? деп, шериктерине кайрыла командующий арылай басты.

Н.Э.Безарин даңкын эчен жолу угуп, ал кандай адам болду экен? деп аны көрүүгө кызыгып жүргөн Турду, кол алышып, ал-жай сурашканына ичинен кубанды.

Душман советтик жоокерлердин алга жылышына мүмкүнчүлүк бербеске болгон күчүн жумшап жатты. Кишинев шаарынын аймагына жакынкы Дубоссары, Крнуляны шаарларын колдон чыгарбоо үчүн фашисттер

жан аяшкан жок. Шаарлар бирде душмандын колуна өтүп, бирде Кызыл Армиячылардын чабуулунан улам талашка түштү. Жан аябаган 489-полктун жоокерлери эрдигинин натыйжасында шаарлар душмандан тазаланды. Ушул согушта Днестр дарыясын кечип өтүп Молдовиянын Дубассары, Криуляны шаарларын, кыштактарын бошотууда көрсөткөн эрдиктери үчүн полктун катардагы 26 жоокери «Эрдик» жана Согуштагы сиңирген эмгеги үчүн» медалдарга көрсөтүлдү.

СССР Жогорку Кеңештин Президиумуна сунуштаган 3-Украина фронтунун 5-сокку берүүчү армиянын 489-минмоттук аткычтар полкунун командири Б.В.Котовдун 1944-жыл 13-июндагы №7 н буйругунда 6-батареянын жоокери Абдылдаев Тудунун ысмы биринчи катарда турду.

5-сокку уруучу армиянын жоокерлери ар дайым согуштун кайнаган жеринде болуп, эчен жолу көрсөткөн эрдиктеринин даңазасы фронттор арасында ташып турган. Адаттагыдай эле. Кишинев шаарына карай багытталган чабуулга аттанышты. Душман шаарды колдон чыгарбоону көздөп, жан талаша каршылык көрсөтүп жатты. Коргонууда турган немецтик күчтөргө самолеттор жардамга келип, чабуулга өткөн советтик жоокерлерди жан талаша бомбалап, алга жылдырбоого далбас уруп жатты. Асман да жер да жалбырттап, улуп-уншуган снаряддардын үнү, «күп-күп» эте жарылган бомбалоо жерди астын-үстүн кылгандай, таймаш күч алды. Канчалаган күч жумшалып, Кишинев шаарын душмандан бошотууда, канчалаган эр азаматтардын өмүрлөрү кыйылды.

489-полктун жоокерлери 5 сокку берүүчү армиянын Ата Мекендик Согуштун тарыхындагы эрдиктери Яска Кишинев операциясында 1134 күн фашисттердин колунда турган Кишинев шаарын немецтик-оккупанттардан бошотуудагы эбегейсиз зор эрдиктери бааланып, №489-армиялык минмот полкунун жоокерлеринин эрдиги

үчүн №489-армиялык минемоттук полку Жогорку Башкы Командачынын буйругу менен «Кишинев полку» деген ардактуу наамга ээ болду. Молдовиянын жана анын борбору Кишинев шаарын душмандан бошотууда 5-сокку уруучу армиянын жоокерлери душмандын 2-дивизия, 4 полкунун командирлерин 22 300 солдатын жана офицерлерин колго түшүрүшүп, немецтердин миңге жакын жарадарларын ооруканаларга жаткырышып, медициналык жардамдарды беришти.

Жаңы жылдын биринчи айынын этегинде фронттун түштүк чегинде турган 3-жана 4-Украина фронттору чабуулга өтө башташты. Февраль айынын башталышында аба ырайы кескин өзгөрүп, күндүн табы көтөрүлдү. Кар текши ээрип, талаа-түздүн баары саз сыяктуу көлкүлдөп, ылай чылагандай баткакка айланды. Белчеден келген ылайлуу жолдо курал-жарак, жүк жүктөлгөн машиналар менен арабалар гана эмес жөө жүргөндөр аран алга жылат. Узун этектерин өйдө кайрып, белдеги кемерлерине кыстарган аскерлер тизеден баткак кечип, чабуулга бет алып баратышты. Артиллеристер замбиректи минемотту ийинге салып, көтөрүп жүрүштү. Жоокерлер снаряд, миналарды ондогон чакырым аралыкка көтөрүп ташышты.

Канчалаган кыйынчылыкка карабай Никополь плацдармына чабуулга өткөн советтик аскерлердин күчүнөн улам, курчоодо калуу коркунучун сезишип, чабуулдун экинчи күнү душман артын көздөй чегине баштады. Жолдун, талаалардын ар кайсы жеринде душмандын сандаган машиналары менен арабалары, замбиректери, а түгүл танктары ылайга батып калгандыктан, фашисттер таштан кетүүгө аргасыз болушту. Ушул шарттан пайдаланып, канчалаган кыйынчылыкка карабай чабуулду уланткан советтик жоокерлер Днепр дарыясынын жээгине жетип, дарыянын

мандайкы жээгинде жайгашкан Никополь шаарына чабуул коюп, кирип барышты.

Көптөн бери тыныгуудан пайдаланган душман плацдармдын коргонуу чебин мыктылап бекитишкендиктен, ар бир түйүндү талкалап, алга жылыш оной-олтоңго турбады. Салгылашуу күнү-түнү токтобой улана берди. Душмандын каршылыгы акырындап, Никополь шаары колго тийди. Никополь плацдармына чабуул койгон кезде 5-армия биринчи эшолондо болсо, чабуул ойдогудай аяктаган соң, экинчи эшолондо болуп, полктогу жоокерлердин ал-абалы дыкат караштырылды. Муктаждыктарына жараша кийим-кече алмаштырылып, курал-жарак, ок-дары менен камсыз болууга бир күндүк тыныгуу берилди. Жоокерлер батарея-расчеттор боюнча ар кайсы жерге токтошуп, суу кийимдерин оттун табына кургатышты. Өздөрү да отко кактанышып, бойлорун тартипке келтиришти.

Турду кийимдерин кургактап, от боюнда отурганы менен кыялы тээ алыска кеткен эле. Туулган жер көзгө тартылат. Эзели төбөсүнөн кар кетпеген аппак тоолор, көл бетиндеги толкундар сымал биринен бири уланып мелтилеп жатат. Алыстан уюган айрандай көрүнгөнү менен багыт алып сапар тартканда күн жүрүшүндөй узагып, жылгадан жылгага уланып кетет. Кылымдар бою катмарланган мөңгүлөрдөн сызылып аккан мөлтүр суулар биринен бирине кошулуп, ар жылганын этегине келгенде аска-зоолорду жаңырткан дарыялар ташып, мөңкөндөгөн бойдон алыска кетет. Суу жердин каны эмеспи. Нымдуу-жерде өсүмдүктөрдүн не деген гана түрлөрү бар. Төбөдөн арчалуу токой күпүйүп, күнгөй-тескей беттерин жапса, андан төмөн дарактын аркыл түрлөрү соккон желдин эпкини менен чайпалып, көргөн жанды өзүнө тартып турат.

Жан жаныбар, жапайы ан дүпүйгөн токой ичин, черлүү жылга-жыбытарды байырлайт. Күнгөйүндө жолборс күркүрөсө, тескейинде элик бакырып, кыр-

кырда карышкыр улуп үн салышса, колотмо–колот түлкү жойлоп, бир жондон экинчи жонго улары учса, аска–зоону жаңырта кекилиги сайрап, табигаттын ажайып кооздугу көргөн адамды өзүнө суктандырбай койбойт. Ак булуттар аска–зоолордун төбөлөрүн сылай ары–бери көчүп өтсө, алп бүркүттөр дал ошол булуттарды аралай, жаай каалгыйт. Ары сүрдүү да, көрктүү да тоо арасында не деген гана сырлар жашайт. Асыл таштары айнуруна чагылышса, күрүлдөп аккан тунук суулары күн нуруна киришип, күлмүндөгөн жылдыздар көлдөрүндө көрүнүп, асман менен жер бири–бирине оошуп, жуурулушуп кеткендей туюлат. Дал ошол көркөмү көздү тайгылткан, алп тоолордун арасындагы Алай деп аталган аймакта Турду төрөлүп өстү. Киндик кан тамган айылы Корул аталып, ата–бабаларынын эзелтен берки кичи мекени. Бала кезден көбүргөндүн көбүгүн чайнап, балтырканын суу мылтык кылып ойноп, ышкын, кымыздыгын аралай кечип, тоо бетин бербеген сан гүлдөрдүн үстүндө каалаганынча оонап чоңойду.

Кой кайтарып, жылкы тоскон жылга–жыбыт, тоо–таштын баары ага жакын. Кагышкан капчыгайын жаңырта кыйкырып, жайык бет жайытында обон созуп, эчендеген чокуларга ээргип чыгып, «кой дегенге кожо жок, ай дегенге ажоо жок» албуутанган арстан, чамынган жолборс болуп, бүркүтүндөй шаңшып, булбулдай таңшып оюна келгенди ойноп, кыялына келгенди туурап эркин өстү. Бой тартып, боз улан кези келгенде өзү теңдүү курбулары менен алышып күрөшүп чер жазып, каалашынча улак тартып, эңиш–күрөшкө түштү. Булчуңдары буруюп, бой келбети келишкен Турду эл оозуна алынып «Намысты алып берер жигит» дешип, эчен доорондордо ак бата беришип, күрөшкө салышты жыгылбады, энишке кошушту алдырбады.

–Бакал бабабыздын накта урпагы ушул. Далысы жерге тийбеди, эңкейип жалдан оободу. Даңкы дабанга

кеткен балбандарга салалы деп, эл оозанып турганда төңкөрүш болуп, ыңкылап заман келди.

—Эл эми тегиз жашайт дегенде, басмачы чыгып, большевиктерге каршы турду. Кеңеш өкмөтүнүн укуругу узун экен. Тескери кеткендердин теске салды. Туура баскандарды тууган кылып, мал, жер бөлүп берди.

—Жетим эле жетилди. Тентек эле эс кирди. Элге күйөт. Элдин маалын берели дешкен туугандары, колхоздун коюн беришкен.

Турду төрөлүп-өскөн Корул айылы аягы Конур-Дөбө баш тарбы Суук-Дөбө, туурасы Ак-Таш тоосунун ортосунда жайгашып, кышы жылуу, жайы салкын. Айылдын ортосун жара кеткен жолго жанашып, ар жылгадан ийген булактар кошулуп, өйдөдөн төмөн карай агып, ал Гүлчө дарыясына келип туташат. Жаш баланын көз жашындай болгон мөлтүр булактардын тунуктугу да, тиш какшаткан муздактыгы да чаңкоону кандырып, кайра-кайра ичкисин келтирет. Айылдын ортосундагы бийик тектир тогуз булактын аты менен аталып, ар бир булактын бири-биринен айырмаланган даамдары бар. Алардын баары Ак-Таш тоосунан ийип чыгат. Айылдагы булактардын саны арбын. Мазар-Булак, Тогуз-Булак, Таш-Булак, Сары-Булак, Бой-Булак, Талдуу-Булак, Арал-Булак, Суук-Булак, Муз-Булак деги эле көп аталып менен жайлоолорду көздөй өйдөлөп кете берет.

Суук-Дөбөдөн энкүүлөп, кыялай келгенде Үч-Кара-Бөктөрдөн Курманбай-Белди ашып, Оролдун-Сазы, Арпа-Аңыздан, Коого-Катыранкыга түшүп, Капкактуу-Булактан Курбу аркылуу жол Капчыгайга өтүп кетет. Ал эми маңдайдагы жапсар тектирлер, төмөндөн өйдө карай Чап-Жылга, Тешпи, Караган-Тектир, Атаке, Мукур, Жол-Жылга, Туюк, Кең-Жылга, Эки-Мукур, Тогузгун, Күндөй-Жаңы, Тегерек Саздан, Ак-Башатка, Бел аркылуу Суук-Дөбөгө жете барат. Тескейиндеги кымыздык, ышкынын терип, күнгөйүндөгү

чүкүрү, көбүргөн, пиязын жулуп жеп, жаздан-күзгө чейин эчен түрлөнгөн гүлдөрүн аралап чоңойду. Кой жайып, кокту-колотту кыдырып, курбулары менен аска-таштарына чыккан айылынын элеси көз алдына тартылды.

Бала кезинен күрөшкө түшүп денеси чыңалса, бой тарткандан баштап, энишке түшүп улак тартып, айылынын намысын бербеди. Аба-аксакалдарына кызмат кылып, утурлап жүрүп аттарын алып, колдоруна суу куюп, колтуктап-сүйөп аттантып, ыраазылыктарын алды. Ширене, аш-тойлордо шыпылдай келип, босогого отура калып, кесе сунуп, эт туурап, устукандарды узатты. Элпек жигиттин шамдагай кыймылына, жагымдуу мамилесине ыраазы болгон карыялардын.

-Бала-чакалуу, ырыс кешиктүү бол. Бактылуу жаша. Өмүрүн узун болуп, тилеген максатына жеткин деген алкыштарын укту.

Чогу отурган карыялардан өткөн-кеткенден кеп козгошуп, санжыра айтышып, элдин намысы, журттун ариети, жаш-карынын абийири, жүрүш-туруштун, улуу-кичүүнүн ызат-сыйы, алыш-бериш, жылуу мамилелери боюнча сөздөрүн айтканда, аларды кунт кое тыншап, муюбай укту. Баатырдыкты баяндаган, эрдикти данктаган ыр, жомокторуна кулак төшөп, көбүн көкүрөгүнө жат кылды. Жарыктык карыяларда улуу касиет, түгөнбөс кенч катылып жатканын туюп, ары суктанып, ары сыймыктанып, аң-сезими, ой-чабыты байлыкка толду. Эл үчүн кылган кызмат, жерде калбастыгын, жакшылык менен жашаган ар дайым урматка жетээрин, кастарланарын, ууру-кескилик, жалган айтып, ушак сүйлөө басмырланып, элдин четинде калзарын кулагы менен угуп, көзү менен көрүп, ынанды.

Ар дайым эл намысы, ата-эне ариети тунук да, бийик да болоорун андап, адамдык милдетти өтөөнүн жооптуулугун да, татаалдыгын көп ойлонду. «Атам өлсө өлсүн, атамы көргөн өлбөсүн» деген макалдын

тууралыгын, жакшы-жаманды да эл талдаарын түшүнүп, эл кызматын чын дилинен, ак пейилинен аткаруу милдет экенин, мойнундагы парзы санап жүргөндө, согушка чакырылган болчу.

Минемоттук полк жолго чыгып калонна менен баратты. Жылуу жерде уктап, эс алышкандан уламбы жоокерлердин басышы шайдоот, кыймылдары ылдам. Минемот, станкалык племоттун көтөргөн жоокерлерге башкаларга караганда жүк оор болуп, алка-шалка терге чөмүлүшөт. Канчалык алмак-салмак көтөрүшсө да баткактуу узак жолдо кыйналгандары байкалып жатты. Согуш бирөөлөрдүн азап тартып кыйналганына, чарчап-чаалыкканына карабай турганына барына эле белгилүү болчу.

Дал ошол катаал жазда, согуш талаасындагы абалды үзбөй угуп, билип турган Гитлер: «Орустардын шайы ооду. Жаз баткактан улам чабуулга өтө албай турган орус солдатына эмсе, немец солдатына тилектеш болот» деп айтканын саясий окуу учурунда командирлер жоокерлерге айтып беришти. Чегинүүдөн заманасы куурулган аскерлердин Гитлер ушундай жалган божомол чыгарып, кайраттандырымыш болгонуна карабай табияттын катаалдыгына моюн бербей, чабуулдан чабуулга өтүп, советтик эр азаматтар душмандын артынан сая түшүп, улам илгерилей беришти. Чабуулдардын жеңиш менен аякташы, жоокерлерди ого бетер күүлөнттү. Ага да кошумча Мекендин ыйык чеги жакын калышы жоокерлерди андап бир шыктандырды.

Полктун калоннасы тынбай жүрүп, жол арбытышты. Бир жайга келишкенде тыныгуу берилди. Жоокерлер калоннадан чыгып, жолдун четине өтө баштаганда, командирлердин буйруктары менен кайрадан согушка даярдана башташты. Себеби, немецтер артка чегинип баратышып, ыңгайлуу жерлердин көбүнө коргонуу чептерин бекемдешип, аркадан келаткандарга сокку

уруунун оңтойлуу учурун күтүп, коргонууга өтүшкөн экен. Окоптор менен траншеялар даярдала баштады. Жер баткак, эми эле күрөк менен алынган топурактын ордуна баткак куюлуп, кайра толуп калат. Ага карабай өжөрлөнө иштешкен жоокерлер траншеяларды казып жатышты.

Душмандын огу жааган сайын траншеяны тез бүтүрүүнүн аракетинде, алка-шалка тердеген жоокерлер, тынбай иштеп жатышты. Баткактуу ылайдан улам солдаттардын ботинкелеринин кейпи кетип, шымдары тизеге чейин, шакмар болду. Баскан сайын ботинкенин ичине толуп ылай аралашкан суу коркулдап, анын жыртыктарынан сарыгат. Малма-малма суу кийимден дене бойлору да оорлошуп, чарчап чалыгышты. Күн бирде бүркөлүп, бирде ачылып, көнөктөп жамгыр жаады. Инир кире караандай суук болуп, кайра кар жаап кирди. Суукта суу кийим калдая тонуп кымтыланууга абал келбей калды. Окопто көчүк басып, отурмак түгүл, ары-бери баскандан заарканышкан жоокерлер тикелей турушту.

–Ушинтип үшүп отургандан көрө чабуулга өтсөк болот эле–дешет жоокерлер.

Эки күн бою окопто отура албай, же кынтаюга шарттын жоктугунан, тикелеринен–тик турган жоокерлер жамгырдан да, баткактан да, тик туруудан да жадашкан болчу. Үчүнчү күндүн кечинде, жоокерлер тамактанып жаткан мезгилде полктун командири майор Котов келди.

–Чабуулга даяр болгула! Буйрук келди деди.

Түн карангылыгы коюланып, түнөргөн асмандан жылдыздар көрүнбөйт. Душман тараптан мезгил мезгили менен октор атылып, ракеталардын жарыгы карангылыкта бир азга жарытып барып жок болот.

–Чабуулдун башкы максаты–мүмкүнчүлүктүн болушунча, ылдамдык менен душмандын алдыңкы коргонуу чебин колго алып, андан ары Васелинова кыштагына

токтоосуз кирип, эң негизгиси кыштакты душмандан бошотуш. Чабуулдун алдында полк бүтүндөй чогуу кирет. Силердин сол жак фланганарда 2-батарея, он жагыңарда 3-батарея болот. Мээлеген ориентирбиз кыштактын так ортосунда орун алган мектептин имараты-деп Котов минемоттордун атуу багыттарын түшүндүрүп жатты. Ал жайылган картаны улам белгилей, баш көтөрбөй сүйлөй берди.

-Душмандын бизди көздөй ок атуучу борборлорун жок кыласыңар-деди жоокерлерге-Коммунисттер, комсомолистер ушул кычыраган аяздын шартында, белчеден баткак кечип, коргонуу позициясында тура берүү өзүбүзгө кыйын. Кандай жол менен болсо да кыштакты ээлешибиз керек! Силер душмандын окопторун, дзотторун тамай атып, талкалап берсеңер, биздин жоокерлердин жениши-деди ал Турду баш болгон коммунисттерди кыдырата карап.

Аскердик талап, согуштук тартиптин эрежеси жана командирдин буйругу боюнча жанды аман сактап калуу менен женишке жетишүү зарыл. Бирок, атакага өтүү, душманга каршы эч нерседен тартынбай түз баруу ар бир адамдан даярдыкты, тайманбас эр жүрөктүүлүктү талап кылат. Бул кандайдыр жан кечти тобокелчилик эмес. Шартка, кырдаалга ар бир жоокердин жараша керт башына жүктөлгөн милдет, чоң ишенич экенин Турду жакшы билет.

-Мекен үчүн, эл үчүн алга! деп айгай салып, алдыга атырылып чыгыш, ар кимдин эле колуна келе бербейт. Аны командирлер жакшы билет. Коммунист, комсомол, ага мүчө болуу эң чоң сыймык. Алардын ар дайым алга жүрүшү жанындагы бардык жоокерлерди чыйралтат. Көз ачып-жумганча тендешиз кайрат-демге бөлөп, ыргып туруп, анын артынан калбай жөнөөгө мажбурлайт. Мындай алга жапырт атырылып жөнөө душмандын үрөйүн учуруп, сесин алат. Алардын согушууга болгон кайраты кайтып, чегинүүгө мажбур болот. Мындай

жеңиште сөзсүз биринчи ыргып чыгып атакага жөнөгөндүн үлүшү чоң. Бул нукура баатырлыктын үлгүсү.

Ар бир батареяда жети-сегизден коммунист бар. Командирлер, парткомдор алардын ар бири менен сүйлөшүп, эртеңки чабуулдун максат- милдети тууралуу айтышып, буйруктун сөзсүз аткарылышынын зарылдыгын айрыкча белгилешти.

—Биз бул жерде суукка тонуп, жүдөп турсак. Каргыш тийген фашисттер жылуу жерде жашырынып жатышса. Ага мүмкүнчүлүк бербейбиз. Тезинен кубалап чыгыш керек—деп жатышты жоокерлер.

Тан сүрүлүп, жерге жарык түшө баштады. Эки тараптын ортосу 250–300 кадамдай аралыкта. Айлана тунжурап тынч. Эки тарап тең алды жакта боло турган жоболунду күткөндөй. Чабуул артиллериялык жана минометтук полктор удаама—удаа үч залп бергенден кийин башталмак. Максат чабуулдун башталышын душманга билдирбей Минометтук полк, минометтук батареялар, расчеттору менен жалпы артиллериялык полктор бирге снаряд, миналары менен душмандын окоп, дзотторуна 3 жолу залп бергенден кийин аткычтар полкунун жоокерлери окоптон суурулуп чыгып, алга карай жөнөшмөк. Жер жарый электе душман кароолго илинте албастыгы алдын ала болжолдонгон эле. Биздин артиллериялык, минометтук полктордун берген залпынан жер титиреп душмандын чебин алоолонуп тегерекке бир убакка чейин жарык берип турду.

Кызыл ракета эки жолу атылгандан кийин жоокерлер ыргып турушуп, душманды көздөй атырыла жөнөштү. Эч ким үн чыгарышпады. Кадамдардын гана шыбырт-шубурт эткени угулат. Ротанын, взводдун командирлери, жоокерлерге тийиштүү буйруктарды, чуркап баратышып басыңкы үн менен берип жатышты. Душманга жетчү аралыкка жүз кадамдай калганда, көккө ракеталар атылды. Айлана жарык боло түштү. Мындай шартка маш болгон жоокерлер жер менен жер боло, жата

калышты. Ракетанын жарыгы өчүп баратканда жоокерлер «Алга!» деп чыккан кыйкырыктан чуркап жөнөштү. Катардагы жоокерлер «Ураа!» деп абаны жара коштоп кыйкырышты да душман тарапты карай ок жаадырышты.

Таңкы үрүң-баранда капыстан болгон мындай чабуулду душман көрбөгөнбү, тоскоолдук кылмай тургай ок да ата алышпады. Алдасташып чегинүүгө далбасташты. Душмандын кетенчиктегенин көрүшүп, атака жасоого жулунушкан жоокерлер кадамдарын тездетишти. Алардын племоттук точкалары менен дзотторуна мурдагыдай жамгырдай ок жаадырылбады. Улам бир жерден жырып кирип, граната ыргытып, автоматтарын ээлеп, фрицтерди баш көтөртүшпөдү. Алар айласы куруп, коргонуу чебин калтырып, жапырт чегинүүгө мажбур болушту. Жоокерлер жапырт чепти ээлеп алышты. Гитлерчилердин чептен узап кете албай калган топтору багынууга аргасыз болушту. Алдыңкы чеп эленип, түшкө жетпей Васелинованын четине кирип барышты.

Саясий бөлүмдүн жетекчиси капитан Повел Ильичтин аңгемесин угуп, жаңы маалыматтарды алган жоокерлер өз ордуларын көздөй тарай башташкан. Турду да шериктери менен взвод жайгашкан жайга баратып, толуктоого жаңы эле келген жоокерлердин жанына келгенде, фронтко биринчи келгендигиси эсине түшө калды. Дал ушул жаш солдаттардай эки тарабын элендей карап, ким, эмне айтат экен? дегендей коомайсызданган эле. Эмне жасаарын билбей, фронттогуларга аралаша албай, командирлердин гана буйругун күтүп, четтеп турчу. Жаңы келген жоокерлер да мурдагылар менен аралашып кете албай, ыңгайсызданып турушту. Араларындагы бир нече согушка катышып жүрүп, жарадар болуп, госпиталдан айыгып, кайра согушка жиберилгендер заматта эле солдаттарга араланып,

тамеки сурап чегип, анегдотторду айта коюп, тамаша-лашып жатышты. Кээлери бажандап, кол бере коюп, эски тааныштардай ал-жайларды сурашууда.

Турду жаны келгендерди аралай басып баратып, бир четте куралына сүйөнө, ойлуу отурган жигитке көзү түштү. Анын башкалардан айырмаланган буудай ырааны, пилоткасынан чыгып турган кара чачы көзүнө жылуу учурады. «Кыргыз» болуп жүрбөсүн-деди өз ичинде ойлоно. Ким экенин билүүгө кызыгып, ал тарапка бурула бергенде, өзүн көздөй келе жаткан солдатты баамдай калган жоокер боюн түзөп, тура калды да, кунт кое тиктеп:

–Турду аке!–деп кыйкыра, кучагын жайды.

Атың атап, кучагын жайган жигитке, таңдана караган Турду коомай колун узатты.

–Турду аке, мени тааныбай жатасызбы? Алайдан, иниңиз Кадырмын. Гүлчөнүн мал базарынан көрүп таанып калгамын.

Алай Гүлчө деген сөз кулагына сүйкүмдүү угулуп, аны сыга кучактады.

–Амансызбы Турду аке? Келгенден бери, биринчи кыргызды көрдүм. Ананайын акем, сак жүрөсүзбү? Мен будалыктык иниңизмин.

–Ананайын иним, кайдан бул жакка келип калдың?

–Тагдыр экен. Согушта сизди учуратам деп ойлогон эмесмин. Жалаң эле башка улуттагы жигиттер арасында, чоочуркап жүрдүм эле. Сизди көрүп, сүйүнүп кетпедимби. Мен Будалыктык Жапыштын баласы Кадырмын. Сизди мурдатан эле таанып жүрчүмүн. Мени тааныбай жатасызбы?

–Тааныдым иним. Кандай дени сак жүрөсүңбү?

–Шүгүр аке.

–Эли-журтубуз, тынчпы? Фронтко качан келдин?

–Эл тынч. Фронтко келгениме бир айга жакын болуп калды. Ага чейин алты ай окутуп, даярдап.

Пехоталык бөлүккө жиберешти. Азыр еврейтор чининде-мин.

–Үйрөнүшүп калдыңбы?

–Үйрөнбөгөндө эмне. Көнүктүк. Аскердик кызмат мажбурлап аткартат экен.

–Сүйлө Кадыр. Кыргызстанда эмне кеп?

–Э Турду аке. Бардык эле жерде «Фронт үчүн», «Жениш үчүн» деген эле аракет. Белдүү азаматтардын баары согушканы кетип, айылда кары-картаң, катын-калач, майда балдар эле калган. Кош айдаган да, эгин сепкен да, орок оргон да, чөп чапкан да, мал бакан да ошолор.

–А сен, жашын жетпей эле келип алдыңбы? деди Турду Кадырдын арык, чакан денесине солдаттык кийимдер чоң келип, жени-башы шөлбүрөп турганын баамдап.

–Бизде жумушчу батальонго деп, кыз-келиндерди, бой таркан балдарды, шахталарга, завод-фабрикаларга алып жатат. Биз Гүлчөдөгү мектепте окуп жүргөн балдар жапырт «Согушка барабыз, армиянын катарына кабыл алгыла?» –деп аскер комиссариятына кат жаздык. Өткөн жылы албады. Жылдын башталышында «Комсомолдун мүчөсүбүз. Согушка барып, эл жерди коргойбуз»–деп арыз жазып, аскер комиссариятынын имратына келип, чыкпай туруп алдык. Акыры жадаштыбы, же биздин арызыбызды туура көрүштүбү. Эки күндөн кийин келгиле» деп убада беришти. Эки күндөн кийин бойчон балдарды таңдап, аскердин катарына кабыл алышып, бул жакка жиберешти.

–Деги элдин курсагы токпу?–деди Турду, оруктагылардын абалын гезит журналдардан окуп, командирлерден угуп билсе да.

–Кайдан курсак тоет. «Бардыгы согуштагыларга» деп, элдин тапкан-ташыганын, талап кылышкан. Эл да «биз жеп-ичпесек жок. Душман менен айкашып, согушуп жаткандарга берели»–дешип, ачка отрушат. Мен чыны-

мы айтсам, согушка келгенимден бери оозум толо тамак ичип жүрөм. Турду аке, душман чегинип баратыптыр. Согуш качан бүткүдөй?

—Ээ Кадыр, душман биздин чабуулга туруштук бере албай гана чегинип жатат. Ойлоруна койсо кайрылып кайра басып алгылары бар. Каршылыктары күч алып, согушуп жатканын көрүп жатпайсыңбы?

—Эх Турду аке, жаңы келгендер, чегинген душманды ээрчип эле келе жатабыз. Кээ бир жерге келгенде командирлер «Аткыла!» дейт. Алдыга карай ок чыгарабыз. Беттешмек тургай, тирүү душманды көрө элекпиз—деп Кадыр чынын айтты.

—Шашпа, душманды көрмөк тургай, найзалашкан учурлар да болуп калат. Кудай сактасын, сак бол!

—Турду аке, көп сүйлөп, сизди жадаткан жокмунбу? Келгенден бери кыргызча сүйлөй албай, бук болуп жүрдүм эле. Сизди көрүп, сүйлөгүм эле келип жатат.

—Менин да, сени менен сүйлөшүп, черим жазылды. Тез-тез жолугушуп сүйлөшүп турабыз.

—Турду аке, келгенден бери коркуп жүрдүм эле. Согуш деген, биз ойлогондой эмес тура. Эми гана үйрөнүшүп бара жатам.

—Жолдош катардагы жоокер Абдылдаев—деди жаныңа келген дежурный кайрылып.—Командир чыкырып жатат.

—Кадыр, анан дагы сүйлөшөбүз. Мен командирге барайын?

—Маакул Турду аке. Мен да шериктериме барайын. Жердештер эки тарапка бөлүнүштү.

Турду дежурныйдын айтканы боюнча командирге келип, кайрыла кетти.

—Жолдош командир, кайрылууга уруксат этиңиз?

—Жоокер Абдылдаев чалгынчылардын маалыматы боюнча шериктерин менен минемоттун ордун алмаш-

тыргыла. Кординаттын эсеби такталып жатат. Аны силерге дежурный жеткирет. Минсмотту согушка даярдагыла!

—Куп болот жолдош командир.

Душмандын горнизону эскертүү «тревога» менен жалпы көтөрүлгөнбү кыштакка кире бериште салгылашуу ого эле катуу болду. Гитлерчилер кыштакка киргизбеш үчүн бардык күчүн үрөп жатканы билинип турду. Кыштактын чети согуш талаасына айланып, салгылашуу татаалдана берди. 489-аткычтар полку Васелиновага үч жагынан атака жасаганынан душман абдарый түшүп, анан баш-аягын жыйып, каршылык көрсөткүчө полктун жоокерлери кыштактын жарымын ээлеп алды.

Жерге жарык текши түшүп, таң аппак атканда батальон салгылашып отуруп, кыштактын ортосундагы мектептин имаратына чукул жетип барды. Немецтердин чоң таяныч пункту батальондун туш тараптан урган соккуларына туруштук бере албады. Душмандын тен жарымы талкаланып, бир тобу багынып берди. Көздөгөн жер толук ээленип, салгылашуу басандаганда жоокерлер баш-аяктарын тартипке келтиришти. Санитралар жаралар жоокерлердин жаратын көрүп, танышты. Жоготуу көп болгону билинип турду.

—Жүрүш убактылуу токтотулат—деген буйрук берилди. Себеби, 1006-жана 1010-аткычтар полктору мурда экинчи эшолондо келатышып, 489-полк Васелинова кыштагындагы душмандын чебин алганда, артка чегине качкан немецтер армиясын кубалап биринчи эшолонго өткөн эле. Ошондон улам чабуулдагы полк экинчи эшолонго өтүп, батальондогуларга эс алууга мүмкүндүк берилген болчу.

—Ефрейтор Абдылдаев, сени майор Евсеевич чыкырып жатат—деди чабарман солдат.

Турду заматта штабка жетип барды. Бөлмөгө киргенде полктун командири подполковник Борис

Василевич Котов жана анын саясий иштер боюнча орун басары майор Зубареев бардыгын көрө калды. Ал салам айткыча болбой, аны күтүп турган Котов утурлай басып келип

–Атакага өзүн биринчи болуп чыгып, артындан батальонду ээрчиткен тайманбастыгын үчүн сага алкыш айтамын!

–Советтер Союзуна кызмат кыламын–деп Турду шамдагай боюн түзөп, колун чекесине алды.

–Батарея атаканы ийгиликтүү жасап, буйрукту толук аткарды жана кыштакты ээлеп алышка шарт түздү. Сен жөнүндө дивизиондун командирине да айттым. Азаматсың! Сага дагы чоң ийгиликтерди каалайм!–деди подполковник анын колун сыга кармап.

Анын сонунда майор Зубарев, Турдунун колун силкилдетип

–Куттуктаймын деп жайдары жылмайды да полктун командирине кайрылып

–Коммунист Абдылдаев эр жүрөк дагы, жаш жоокерлерди күрөшкө үндөп, аларга атасындай камкордук кылат–деп мактай кетти.

Мактоо сөздөрүн уккан Турдунун тулку бою ысып чыкты. Чекесинен чыбырчыктаган майда тер чыгып, эмне деп айтаарын билбей, унчукпай тура берди. Атакага биринчи көтөрүлүп, элди ээрчитиш канчалык кыйын экенин, дилинде сезип турса да, командирдин мынчалык макташы аны бир аз кысынты.

–Жоокерлерди тамактандырып, ок–дары менен камсыз кыл. Жаңы буйрукту аткарууга даяр бол!–деп Борис Василевич Котов Евсеевди каралды.

–Дал ошондой болот, жолдош полковник Сиздин буйругунуз аткарылат–деп Евсеев токтолбой жооп берди.

Полктун жетекчиси экөөнү калтырып, сырты көздөй жөнөдү.

–Жолдош майор, кетүүгө уруксатпы?–деп кайрылды Турду.

–Коммунист Абдылдаев–деп Евсеев толкундана сөзүн баштады. –Атакага абдан чогуу көтөрүлдүнөр. Жоокерлердин көбүнөн айрылып калабызбы деп корктум эле. Чабуул ийгиликтүү болду. Немецтердин төрт племоттук точкасы бар эле. Эгер алар бизге каршы ок атууну өз маалында уюштурса, эки жүз кадам аралыкты чуркап өтүүдө, жоокерлерди кырып салышмак. Мурда убадалашкандай эч дабыш билдирбей чогуу жөнөдүнөр. Чынында эле немечтер байкабай калышты. Алар байкаган учурда кеч болуп калган эле. Бир секириш менен баскандай эле кылдынар. Сен азаматсың! Бирок, өзүңдү сактап жүргөндү унутпа!–деп келип, Турдуну сыга кучактап, далысынан тантады.

Чын дилден айтылган сөзгө Турду кызара түшүп, денесинен тер чыкты.

Өзүнүн чарчаганын эми туйдубу, шалдырай түштү. Аны колтуктап алган командир, сыртка кошо чыгып

–Барып тамактан да, бейкапар эс ал. Алдыда дагы эчен тапшырмалар бар–деп жылуу коштошту.

Турдуну сүйүнүчтүү кабар күтүп туруптур. Колуна кат тиери менен ал аялынан экенин билди.

«Катты алып, басылка салганыңды билдим. Почточуну ала кел десем, райондогулар «өзү келип алсын» дептир. Аны Гүлчөгө барып почтадан алдым. Жошолунун суусу кузгундап кечүү жок, эптеп өттүм. Айылдагылардын чоң–кичинесине карабай, котур жайылып кетти эле. Балдарды самындап жууганданбы, оорушкан жок. Бизден көп эле кабатыр болбо. Ырысбү. 1944–жыл»

Бала–чакасынын амандыгын билген Турдунун көңүлү бир жансыл боло, мелтиреген уйкуга баш койду.

Түштүк Буг дарыясын кечип өтүүгө батарея даярдана баштады. Сапердук батальон суудан сүзүп өткүдөй кайык сымал нерселерди ар кыл жыгачтардан,

темир челектерден түнү боюу эптеп жасашып, түнкү караңгылыкты жамына дарыянын жээгине жеткирип, билинбегендей кылып жашырып жатышты. Евсеев бардыгын чакырып алып, даярдалган кайыктардын санын жана жасалыш сапатын текшерип чыкты.

—Азыр түнкү саат жыйырма экиден он жети минут өттү. Жашырылган кайыктарды жээкке жайгаштыргыла. Душман шек албасын. Катуу дабыш чыкпасын. Эгер биринчи топтун дарыяга киргенин душман байкабай калса, анда роталарды толук бир убакта кечиргиле. Жээкке чыгарыңар менен кайыктарды кайра жөнөткүлө.

Кокусунан душман замбиректер менен ата баштаса, сууга түшкөн жерлерди так байкап, ал жерден сактанып өтүүгө аракет кылгыла. Жээкке чыкканда душмандын биринчи траншеясына жакын барганда ок чыгарбагыла. Траншеяга чукул барганда гранаталарды жапырт ыргытып, «Ураа!» деп үн чыгарып, чабуулга өткүлө. Траншеяларды ээлеген соң, токтолбостон хуторлорду көздөй чабуул коосунар. Таң сүргөндө аларды толук колго алып, тиги 89, 0 дөңсөсүн ээлейсиңер. Ошол кезде резервдеги рота менен мен барып калам—деп комбат мурда түшүндүргөнүн кайра кайталады.

—Тапшырма түшүнүктүүбү? кимде кандай суроо бар.?

—Түшүнүктүү, жолдош комбат—деди аркы тараптагы старшина

Комбаттын тапшырманы улам кайталап жатышынын себеби бар эле. Адам кысталышта, кыйынчылыкты жеңүүгө аракет кылат эмеспи, Ал эми согуш андан бетер. Сууда сүзгөндү билгендер, билбегендер да дарыядан өтүшү керек. Анын үстүнө атылган ракетадан улам душман дарыядан сүзүп бараткандарды байкап калышы да мүмкүн. Бирок, дал ошондой болду. Ракета асманга үстөккө—босток атылып, замбирек менен миномоттор ата башташты. Дарыя үстү эми күү-шау эткен добуш чыгарып, снаряд менен мина түшкөндөн улам суу

асманга көтөрүлүп жатты. Роталардын эмне болгону билинбей калды. Бир маалда аркы өйүздөн атылган октордун тарсылдаганына кошул-ташыл «Ураа!» деген үндөр угулду. Ар түрдүү калбирлүү мылтыктардан атылган октордун ызылдаган үндөрү снаряд менен миалардын жарылышы кулак тундурду.

Фашисттер коргонуу чебин мыкты курган эле. Катуу тоскоолдуктарды көргөзүштү. Акыры күчтөрү тен келе албастыгын сезип, траншеяларды калтырып, акырындап чегине башташты. Советтик жоокерлер көптөгөн жоготууга учураса да, тан сүрөйүн деп калганда батальон Червонный Маяк жана Рюминский хуторлорун толук бошотууга жетишти. Тапшырмада белгиленген 89.0 деген дөңсөнү алуу али алдыда эле.

Душмандын чегинүүсүнөн улам, ээлеген хуторлордун батыш тарабындагы 89.0 дөңсөөсүнө жакын келип жайгашкан жоокерлер окторду казууну тездетип жатышты. Командирлер жоокерлердин санын тактай башташты. Батальон адам санынан да, ок-дары жагынан да кыйла бөксөрө түшкөн. Кырдаал дале опурталдуу. Душман күч топтоп, кайра чабуулга өтүп калышы да мүмкүн болчу. Аны жоокерлер жакшы билишет. Кан күйгөн кармашуу али алдыда.

Душман замбиректери менен бир топ аткылагандан кийин тып токтоп чабуулга жапырт көтөрүлүштү да, эки танктын далдоосуна жашынып келе жатышты. Батальондун жоокерлерине караганда, душмандын колу эки-үч эсе көп экендигин байкаган командирлер, коргонуу позициясынын эки четинен жана ортосунан бирден отделениени орундарында калтырып, калгандарын хуторлорду көздөй чегинүүгө буйрук беришти. Душман тездик менен 89.0 дөңсөөсүнө жакындап кирип келишти. Калган үч отделение мурдагылан да жан үрөп каршылык көрсөтүшүп орундарынан жылышкан жок. Душман улам жакындап үстөмдүк кыла баштады. Коргонуунун алдыңкы чегиндеги жоокерлер атрка, хуторду көздөй чегинүү-

гө талап кыланды. Дөңсө фашисттердин колуна өттү. Фашисттер кичинекей ийгиликтерине шерденишип, мурда тарттырып жибереш-кен хуторлорду көздөй өжөрдөн чабуулга өтүштү. Алардын жолун тосууга мурдагы келгендерге кийинкилер да кошулушту. Күч топтолуп, аянбаган каршылык күч алды. Бирок, душман чабуулун токтотпой мүмкүнчүлүктөрүнөн болушунча салгылаша беришти. Кармаш эки сааттан ашык убакытка созулуп, хутор чаң менен түтүн арасында калып, карааны көрүнбөй калды.

Душмандын кысымы улам күч алып, советтик жоокерлер биротоло талкаланып калбоонун аракетинде Түштүк Буг суусунун жээгиндеги мурда душмандар казып, ээлеп турган окопторго келип жайгашышты. Хуторду талашкан салгылашуу душмандын пайдасына чечилди. Эки тараптын тең жан талаша салгылашып, хуторду ээлеп алуунун өзүнчө сыры бар эле. Анткени хутор коргонууга өтө ыңгайлуу жер болчу. Душман дал ошол жердин ыңгайынан пайдаланып, суудан өтүүчү кечүүнү жана анын жээктерин үстөккө-босток аткылоого алды. Кечүүдө кыйын абал түзүлгөндүктөн полктон жардам келбей жатты. Батальондун командири баш болгон көптөгөн жоокерлер уламдан-улам хуторду талашкан салгылашууда курман болушту. Жаны сак жоокерлерге караганда жарадарлардын саны арбын эле. Санчастьн командирине ок тийип, оор жараттан улам, эс учун билбей жатты. Анын эки жардамчысы жарадарларды далдоо жерлерге ташып келишип, суй жыгылышты. Окопту аралай эңкейип, кээде сойлоп, чуркап, жан алакетке түшүп, жардарларга жардам көрсөтүп жүрүштү.

Аз санда калган жоокерлердин абалы өтө оор болду. Бир саатка туруштук берүүгө болбойт. Душманга каршылык көрсөтпөй жата берүү ойго келбеген иш. Фрицтердин аткан снаряддары менен миначасынан жөндөн жөн талкаланышары белгилүү. Айдалары түгөнүп баратты. Абаллы толук байкаган Турду атышуулар

токтой калганынан пайдаланып радист аркылуу полктун командири менен байланышты.

—Биринчи, Биринчи? Бизди угуп жатасыңарбы? Биринчи? Жолдош биринчи, душман көптүк кылып, туруштук берүү мүмкүн болбой калды. Хуторду таштап кетүүгө туура келди. Күчүбүз аз. Чегинип суунун жээгиндеги душмандын окопторун ээлеп турабыз. Батальондун командири курман болду. Курмандык көп. Сак калгандар, жарадарлардан аз.

—Түшүнүктүү. Биз аракеттенүүдөбүз. Суудан өтүүгө душман жол бербей жатат. Ээлеген позицияларды колдон чыгарбагыла. Контрчабуулга өтүүгө даярдангыла! Түшүнүктүүбү?—Жооп берген подполковник Котовдун үнү эле.

—Жарайт, жолдош биринчи! Аракеттенебиз.

Майданда мындай окуялар көп кездешет. Эрте менен эле душмандан бошоткон хутордун жана тактикалык мааниси чоң 86.0 дөңсөсүн душманга алдыруу жоокерлердин ичтерин оорутуп, өкүндүрүп турган эле. Канча аракеттер жумшалып, жан талашкан салгылаштардан канчалаган жолдошторунан айрылышты. Эми анын баары текке кетип, тирүү калгандар басынып, өздөрүн алсыз сезип, унчукпай турушту. Бул да болсо согуштун ойдо жок окуясы. Душман да жеңишке умтулат. Эки тарап тең көздөгөн максат, кырдаалга карай өзгөрүп турду. Душманга болгон жек көрүү, кыжырдануу ар бир жоокердин кыймыл аракети менен айкын байкалып турду.

Немецтик аскерлер ыңгайлуу жайларга баш калкалап алган соң, тынымсыз аткылоону күч алтты. Кечүүнү такай кароолго алып, жардамга келчүү, жаны күчтөрдүн кечип өтүшүнө мүмкүнчүлүк бербей жатты. Карангы түн болсо да бир жөн. Ушул күндүзү чак түштө душмандын мөндүрдөй жааган огу астында кечүү ойго келбес иш. Полктон кабар жок. Жоокерлер чегинүүгө эч мүмкүн эместигин туура түшүнүшөт. Бир гана жол

колдон келишинче контрчабуулга өтүү. Жоокерлер курал-жарактарын тартипке келтиришип, ок-дарыларын бөлүштүрүшүп, душмандан калган курал-жарактарды да жыйнап камданып жатышты. Аягы менен тике тура алган, басууга мүмкүнчүлүгү бар солдаттар абалды туура баамдашып, алар да даярданышты. Ала булуттуу асманда күн батып, күүгүм кире баштады. Рация байланышка чыкырды.

–Жолдош Абдылдаев батареянын абалы кандай. Душман жөнүндө кандай маалыматтарды бере аласын? деди подполковник Борис Василеевич тааныш үнү менен.

–Батареяда баягы эле абал. Өз бойлору менен туруп, баса алган жараларлар бизге жардам берип кошулмал болушту. Баарыбыз бириккенде, тирүү калгандардын саны жарым батальонго да жетпейт. Душман биз ээлеген окопторго жана суунун кечүүсүнүн айланасына тынбай аткылоону токтотуша элек.

–Жолдош Абдылдаев, ал жердеги жоокерчилик коммунист катары сага жүктөлөт. Ар бир жоокерге айт! Контрчабуулга өтүп хуторду колго алышынар керек. Душманды силер алаксытып жатканынарда, биз кечүүдөн өтүп, жардамга барабыз. Тапшырма түшүнүктүүбү? Караңгы кирээри менен контрчабуулга чыккыла!

–Түшүнүктүү, жолдош биринчи. Буйругуңузду аткарабыз!

Согуш эрежеси боюнча контрчабуулдун планын түзүүгө киришишти. Чабуул үч багытта болуп, дөңсөнү кайра ээлөө бүтүмү кабыл алынды. Душманга эч кандай шек билдирбей хуторго жетип, аларга капыстан сокку урууну туура табышты. Чабуулдун шарты жоокерлерге түшүндүрүлдү.

Түн карангылыгы коюланып, шектүү эч нерсе байкалбайт. Душман чабуулду эстен чыгаргандай. Кечүү тарапты аткылап, жарык берүүчү ракеталарды ошол тарапка багыттап жатышты. Учурду сая кетирбөөнүн аракетинде Турду баштаган жоокерлер окоптордон

суурулуп чыгышып, макулдашылган боюнча эч дабыш чыгарбай душман ээлеп турган чепке-хуторду көздөй желе-жортуп баратышты. Хуторго жакындап барышканда «Ураа!» деген үн аралаш, душманга ок чыгарышты. Мындай болот деп ойлобогон душман карп-күрп чыга калып, кол салышкан советтик солдаттардын тополонунан чак-чалекейге түшүшүп, туш келди ок ата башташты. Үч тараптан аткыланган октордон улам, алар кай тарапка ок менен жооп берүүнү ажырата алышпай, шаштылары кетишти. Капыстан жиреп келген күчкө туруштук бере алышпай хуторду таштай кача башташты.

Алардын чегиниши жоокерлерди чыйралтып, эч аянбай жиреп жөнөштү. Душмандын артынан сая түшүп, сокку артынан, сокку беришип, бая эрте менен ээлеген дөңсөөнүн кыркасынан ары сүрүп, дөңсөөнү колго алышты. Күндүзү ээлеген коргонуу чебине жайланышып, ар кандай болуучу соккуга даяр болууга даярданышып, чындана кетишти. Душман капылеттен соккудан чочулашканбы бир топ жерге чегинишип кетишкенинен улам, атышуу токтоп, айлана тынчый түштү.

Турду контрчабуулдун жыйынтыгын жана чакан топтун ал-абалын полктун командирине билдирди.

–Азаматсынар! Ушул абалыңардан жазбай бекем тургула!–деп кубанган подполковник кубанычтуу үн менен трубкуны койду.

Ээлеген жердеги коргонуу иштери жөнгө салынып, өздүк состав текшерилди. Бир нече жоокер курман болгону билинди. Тан аппак аткычакты кулак тундуруп, эсти оодарган аткылоо болгон жок. Анда-санда гана атылган снаряддардын ышкырыгы угула калып, «дүп» эте жарылганы билинип жатты. Эрте менен айлана айкын көрүнгөндө душман шаштысы кеткенде чегинип баратып, эки замбирегин, замбирек үчүн казылган терең аңга түшүп кеткен бир танкасын таштай качканын көрүштү. Дал ошол куралдар кечээ күндүз жана түнү бою кечүүнү аткылап, полктон келген жардамга кедерги болуп жаткан

замбиректер менен танк экенин, кечүүнү көздөй мээленип орнотулганынан билишти.

Ошол мезгилде өйүздөн кечип, полктош командирлер менен бир топ жоокерлер, талаа ашканасына жете келишти. Тамак ичилген соң, согушчан топту катарга тизүүгө буйрук берилди. Аңгыча дивизиондун командири капитан Савва Максимович Фамиченко өзүнүн офицерлери менен подполковник Борис Василеевичти ээрчип келип калышты. Аскер тартиби боюнча топко Турду команда берди да, утурлай басып полктун командирине билдирүү жасады.

—Жолдош подполковник 2-батареянын жоокерлери тапшырылган буйрукту аткарышты. Червонный Маяк, Рюминский хуторлору толук бошотулду. Душмандын эки замбирегин, бир танкын олжого алдык. Билдирүү жасаган ефрейтор Абдылдаев—деп токтоду.

Мурда полктун командирине билдирүү жасап көрбөгөндүктөн өтө эле узак сүйлөгөндөй туюлуп, Турду ичинен кысыла түштү. Бирок, подполковник билдирүүнү көңүл коюп укту. Жоокерлер менен амандашкандан кийин, катардагыларды бир сыйра карап

—Силер душмандын күчү көптүгүнө жана ыңгайлуу коргонуу чебин ээлегенине карабай, берилген буйрукту өз маалында аткарып чыныгы эрдикти көрсөттүңөр. Эрдигиңер үчүн алкыш айтам—дегенде турган топ бир ооздон «Советтер Союзуна кызмат кылабыз!» деп жооп беришти. Подполковник ыраазы болгондой башын ийкеди.

Ыңгайсыздана, ээрдин тиштеп турган Турдунун жанына жакындашкан Фомиченко менен Котов «Жарайсын, азамат!»—дешип колдорун кысышты. Жогорку баскычтагы командирлерден уккан алгачкы ыраазычылыкка толкунданган Турду шериктерине Бошсунар! —деп айтууну унутуп, башы айлана, көзү ымыр чымыр жүзү албыра кетти.

Турду кызмат кылган 489-минемоттук полк 5-сокку уруучу армиянын катарында ар дайым фронттун алдынкы тилкесине жайгашчу. Чалгынчылар тарабынан аныкталган душмандын дзоту, же калибирлүү племоттору жайгашкан түйүндөрдү бутага альпшчу. Артиллериялык атуудан соң, советтик аскерлер чабуулга аттанганда аларга сүрөөнчү болуп, так мээленген түйүндөргө минанын огу жиберүлчү. Минемоттун командири менен минемоттун наводчиги (мээлегичи) эсепти алып, координатты тактоого өзгөчө маани бурушчу. Ар дайым минемотчулардын өмүрү кыл учунда турган. Душман беттешүүдөбү, коргонууда болсун каршы тараптагы минемоттук түйүндү эң алгач талкалоону көздөөчү. Эң бир коркунучтуу коргонуу түйүндөрү, дзот, дзоттор жок кылынган соң, чабуулга жол ачылаары эки тарапка тең белгилүү болгондуктан минемотчулар улам-улам орун которуп, душманды координаттан азгырып, көчүп турушчу.

Минемоттук полкто 120 миллиметрлик минемоттук батереядан башка да 76 миллиметрлик танкка каршы ок ата турган замбиректердин батереясы бар. Алар полктун аткычтар батальондорунун аркасында ар дайым жердин ылайыгына жараша жайгаштырылып, пехотанын чабуулга өтүшүнө жардамдашып, душмандын чабуулун кайтарууга көмөк көргөзөт. Көбүн эсе душмандын танкалык чабуулу боло турган жакка жайгаштырылат. Согуш эрежеси өтө эле татаал, өтө эле опурталдуу. Айрыкча минемотчулардын орду өзгөчө. Бир жерден жаңылса эле жүздөгөн адамдар өмүрүнөн ажырайт. Минемоттук бөлүк (расчет) ар дайым өз милдеттерин туура жана так аткаруусу тийиш. Согуштук операцияларда артиллерия менен минемотчулардын каталыгы-пехотанын чабуулга аттанууда жана коргонууда өзгөчө билинет. Муну Турду минемоттук батареяда мина алып берүүчү, андан соң минемоттун октоочусу болуп жүргөндө байкады.

Днестр дарыясынын жээгиндеги плацдармды койдон чыгарбоого душман болгон аракетин жумшап жатты. Суу, кар аралашкан жамгыр, утурдан-тетири уруп эки-үч күнгө токтободу. Окоптогу жоокерлер суу болуп, шөлбүрөштү. Түн кирээри менен кар зампарлап жаап, суук күчөдү. Шамал жүрүп, уйгу-туйгу ышкырат. Жоокерлер жүдөсө да алдынкы түйүндөн көз айрыбай, орундарында. Командирлер келишип, текшерүү жүргүзүшүп, жоокерлердин абалынан кабар алып жатышты. Бекем орношуп, мыктылап даярдык көрүп алган душман, аларды көздөй чабуул койгон полкко катуу каршылык көргөзүшүп, жакындатышпады. Дивизиянын негизги күчтөрү алыс калгандыктан, фрицтер чабуулга өтүштү. Жоготууларга учурап, аралыктары алыс болуп калган полктун батальондору туруштук бере албай, айласыз артка чегине башташты. Душман алдынкы чекти элөөгө аракеттенип, окторун аяшпады. Батареядагылар I-аткычтар батальонунун жоокерлери менен бирдикте коргонууга өтүштү.

Аткычтар полку көп узабай өз күчүн бириктирип, кайрадан чабуулга кирди. Чабуул күчөп душман кетеничтей баштады. Маңдайдагы жапсарда орношуп алган душмандын племоту алга жылууга мүмкүндүк бербей, окту мөндүрдөй жаадырып токтободу. Батареянын командири улуу лейтенант Поддубный минемотчуларга племотту талкалап, жок кылууга буйрук берди. Душман орношкон жай минемотчулардын туура тарабында болуп, далдоодон көрүнбөйт эле. Алар орун которууга шашып калышты. Чабуулдагылар жер менен жер болушуп, далдаланууга жай табышпай, алдасташты.

Минемоттун командири сержант Алексеенков кенже сержант минемоттун мээлегичи Бодарев менен мина алып берүүчү катардагы жоокер Турдуну орун которууга буйруп, ыңгайлуу жайды божомолдоп, сойлоп жөнөдү. Минемоттун бөлүктөрдү ажыратууга алектенишкен Бодарев менен Абдылдаев анын артынан жетүүгө үлгүрө

алышпай калышты. Мындай кысталыш кезде алдастап калуу өтө коркунучтуу эле. Экөө тең шыпылдай кыймылдашып, ажыратылган бөлүктөрдү жондоруна сала, ооктон чыккан топуракка далдааланышып, сойлоп жөнөштү. Минемотту кай жерге жайгаштыруу ыңгайлуу болоорун билген шериктер, атылып жаткан племоттун мандай тарабына жетип, минемотту кураштырууга шыпылдап, киришишти. Алардын жылып баратканын көргөн минемоттун огун ташып жеткирүүчү сержант Мирзаев Юлдаш менен минемотту октоочу ефрейтор Мухамедгалиев Хайдар минемоттун октору салынган ящиктерди сүйрөп, алардын артынан сойлоп келе жатышкан. Дал ошол чакта душман тараптагы племотчу байкап аларды көздөй ок жаадыра баштады. Ошол учурдан пайдаланып, алдыда баш калкаланып жаткандар снаряд, мина тийип чукурайган жайларга бой урушту.

Минемоттун огун сүйрөп келе жаткан экөө да эштеп чуңкурларга жетишти. Ага чейин Алексеенков, Бодарев, Абдылдаевдер минемотту кураштырууга үлгүрүштү. Атууга ок таппай кайсактап калышты. Алардын абалын байкаган Мирзаев менен Мухамедгалиев баш көтөрүшүп, кайра жата калышып, сойлоп жөнөштү. Душмандын племотчулары улам чуңкурду көздөй сойлоп, далоолонууга аракеттегендер менен алек болгон чакта, ок минемотко жеткирилди. Алексеенков кординатты мээлеп, так эсепке алып жатканда ок жаңылды. Минемотту октоочу Мухамедгалиевди күткөн Турду ага бурула берип, чалкасынан оор дем алып жатканын көрө, абалды түшүнө койду да кординатка мээленген стволго окту удаа-удаа салды. Атылган миналар удаасы менен бая жан койбой атылып жаткан племот жайгашкан жайга тийип, чаң көтөрүлдү. Душмандын племотчуларынын жиги билинбеди.

Полк поездге отуруп жол тартты. Кайда барары командирлер гана билет. Жөө жүргөнгө көнүп бүткөн жоокерлерге поезд менен бараткан жомоктогудай эле сезилди. Жүк тарткан вагондордо, тактайдан жасалган нарга жамбаштап жатып алып, же вагондун керегесине жөлөнүп отуруп аркы-беркени айткан жоокерлердин черлери жазылды. Акыры бир станцияга жетип токтошту. Команда боюнча бардыгы курал-жарактарын алып вагондон түшүшүп, взвод-взвод болуп колонна менен кандайдыр бир тарапка жөө жөнөштү.

Ковель деген шаарга келиптирбиз-деп жоокерлер өз ара күбүр-шыбыр боло башташты. Бирок, ал шаар кайсы аймакта, кайсы жерде жайгашканын билген жоокер болбоду.

-Ковель-Польшага жакын жайгашкан Украинанын түндүк-батышындагы чакан шаар-деп капитан М.Ф. Стреляев айтып баратты, -Согушка чейин Украинада окуп, ушул жерде иштегем. Эл, жеринин шартын жакшы билем-деди шериктерине.

Ушул шаарга токтоп, жайланышабыз-деп ойлогон жоокерлер шаардын түндүк жагындагы токойго жетип, келишти. Ал жерде бир күн түнөп, күүгүм киргенде сапар дагы уланды. Жалан түнкүсүн жол жүрүшүп, кезиккен айыл-кыштак, жер-суунун аттарын да тыңгылыктуу билишпейт эле.

Түндөрдүн биринде Брест шаарынан өтүп токтобостон илгерилеп баратты. Күн-түн дебей бир жума боюу жүрүп отуруп, кызыл карагайлуу токойго келип токтошту. Буйрук болору менен жоокерлер аркайсы жерден жер төлө казышып, төбөсүн байкалбагыдай кылып, жашыл бутактар менен жаап салышты. Дупман менен салгылашуу бетме-бет жүрбөсө да, тактикалык салгылашуулар, саясий-тарбиялык иштер күн сайын кадимкидей өтүп жатты.

Ошол сокку уруучу 5-армия фронттун түштүгүнөн 3-Украина фронтунан толугу менен бөлүнүп чыгып, 3-

Белорус фронтуна кошулганы ага К.К.Рокоссовский жетекчи болгону жоокерлерле маалым болду. 1-Белорус фронту Варшаванын советтик германдык фронттун борборунда тургандыктан ал түптүз Берлин шаарын көздөй багыт алганы жалпысына түшүнүктүү болду.

Полк мурдагыдан да бир кыйла толуктоолорду кабыл алды. Саясий иштер боюнча орун басарлыкка капитан Петр Василеевич Зубков, штабдын начальниги болуп лейтенант Борис Яковлевич Копейкин келди.

Полк душмандын мыктылап курулган коргонуу чебине сокку уруунун айла-амалдарына пайдаланып, утурдан-утур тасыгып жаткан машыгууну көргөзмө катары өткөрүүгө тапшырма берилди. Бир нече жолу өткөрүп, тасыгып калган жоокерлер чабуулду мыкты орундатып, алдыга коюлган милдеттер так аткарылды. Буга командиерлер гана эмес, жоокерлер да ыраазы болушту. «Чабуулда душмандын чебине» аттуу кыйраткыч сокку ургандан кийин полк токойдун четиндеги ачык аянтка тизилди. Алардын алдына саналуу кадам аралыкта женил машиналар ээрчише келип токтоду. Андан бейтааныш генералдар, офицерлер чыгышты Армиянын командири генерал-лейтенант Н.Э.Берзарин маршалдык погонун тагынган, орто бойлуу, чымыр денелүү кишини жана офицерлерди коштоп келди.

Полктун командири, полковник Борис Викторович Котов тизилип турган полкко команда берди да, тигилерди утурлай басып, маршалга рапорт менен кайрылды. Маршал тизилип тургандар менен учурашып, жоокерлерди бир сыйра кыдырата карап, сөз баштады.

-Жолдош жоокерлер! Бүгүнкү машыгууда билгичтигинер менен кайраттуулугуңарды, согуштук чеберчилигинерди дурус көрсөттүңөр. Бардыгыңарга алкыш жарыялайм. Барыңар жакшы билесинер, алдыбызда айыгышкан салгылаштар турат. Душман али да болсо күчтүү. Кызыл Армия Германиянын чек арасына жакындап бараткан сайын душман аябагандай каршылык

көрсөтүшүп, бардык күчүн, мүмкүнчүлүгүн жумшап жатат. Алдыдагы салгылаштарда силер берилген буйрукту так жана ойдогудай аткара аларыңарга ишенем! Силерге ден соолук, ийгилик калаайм!

Маршалдын сөзүнөн кийин тизилген жоокерлерге, өз ордуларына барууга команда берилди. Алар кетип баратышып, Жуковдун атын атап жатышты.

Маршал Г.К.Жуковтун көргөзмөсү менен 5-сокку уруучу армиянын ичинен өзгөчө соку уруучу отряд түзүлүп, анын катарына 206-дивизиянын 1006-аткычтар полку, 220-өзгөчө танк бригадасы, 89-өзгөчө оор танк полку, 507-танкка кары артиллерия полку, 360-өзгөчө өзү жүрүүчү артиллерия дивизиону, 489-минемот полкунун 2-дивизиону (анын ичинде 6-батарея), 94-минамот полкунун 2-дивизиону 303-зениттик артиллерия полку жана снайпер роталары кирген. Ал отрядга кыска мөөнөттө Польшадагы немецтик фронту жарып өтүп немецтердин эбегейсиз күчтүү куралдуу үчтөрүн, инженердик коргонуу чептерин бузуп өтүп Одер дарыясынын Сол жак жээгин ээлеп, армиянын алдынкы күчтөрү келгиче кармап туруу. Алдынкы отрядка немецтердин калган күчүн талкалоого алектенбей алдыга гана чабуул жасоо тапшырмасы берилген. Немецтердин калдыктарын талкалоо армиянын өзүнө жүктөлгөн.

Кызыл Армия Румыния менен Болгариянын, Венгрия менен Чехословакиянын, Югославия менен Польшанын көп жерлерин фашисттерден бошотуп, согуш эми чыгыш Пруссиянын аймагына өткөндүгү саясий окуулар, газеталар аркылуу жоокерлерге жетип жатты. Кубанычтуу кабарлар жоокерлердин көңүлүн көтөрүп, алдыда боло турган орчундуу окуяларга даярдыктар шайма-шай жүргүзүлдү. Декабрь айынын акыркы күн-

дөрүндө полктогуларга жолго чыгууга буйрук келди. Түнкү жүрүш уланып, таң сүрүлө бергенде, бараткан жолдон бурулуп, токойго кирип токтошту. Кечке тыныгуу болуп, көз байланган чакта кайра жолго чыгып, түн боюу токтобой Висла дарыясынын жээгине келишти. Андагы пантон көпүрө аркылуу өтүп, жээктеги плацдармда коргонууда турган полктор менен орун алмашылды. Ал Варшава шаарынын түштүк тарабында жайгашкан Мангушевский пландармынын мурдатан даярдалган алдынкы катарындагы чептерине полктун батальондору орношту.

Европанын бейтааныш кышы. Жер бетин кар чүмкөгөн. Душмандын замбиректери менен минемот-торунан жааган октор жердин бетин калтырбай онурайтып, оюп таштаган. Мина менен снаряддан асманга бүркүлгөн топурак жер бетине себеленип, айлана-тегеректин баары кара кочкул түскө айланды. Тан сүрүлгөн маалда душмандын позициясына советтик эки жарым миң замбиректен реактивдүү установка менен минемоттон октор төгүлдү. Бул капыстан 1-Белорус фронтунун чабуул баштаар алдындагы артиллериялык даярдыгы 2 саат 35 минутага созулду.

Тирүү жандын үшүн кетирген дүңгүрөк заман кууруйт. Баш көтөргөн бир да жоокер жок. Баары тең кулактарын басып, жер өбөктөп калышкан. Добул сынары жарылган снаряддардан жер солкулдап, окоптордун кырлары эшилип түшүп, топуракка толуп калды.

—Чабуулга! деген белгиден кийин жоокерлер көтөрүлүп жөнөдү. Чабуулдун тактикалык планы боюнча жөө аскерлер алгачкы жылышты артиллериянын ата баштаган учурунда эле белгиленген чекти ээлешип, акыркы снаряд менен кошо душманды баш көтөртпөй кирип барышты. Снаряддан улам топуракка көмүлгөн фашисттер каршылык көрсөтүүгө үлгүрбөй кол көтөрүп беришти. Душмандын эс учун кетирген замбиректердин октору-

на удаалаш танктар аралай чаап жүрдү. Согуш өнөрүнө маш болуп, согуш тактикасын мыкты өздөштүргөн полктогулардын Висл-Одер операциясынын даңазасы ашып, жалпыга угулду.

Алдыңкы саптагы жаны түзүлгөн өзгөчө соку уруучу алдыңкы отряд, андан кийинки эшалондо бараткан танкалык армиялар, аны менен катарлаш жүргөн, механизациялашкан жөө аскерлер жолдо учураган тоскоолдордон жабыр тартпай чабуул артынан чабуулга өтүп, алга карай жыла берди. Одер дарыясына жеткенче көп жерде душманга кездешкен салгылашуу болду. Биринчиси Польшанын Ворта дарыясынын жээгинен орун алган Леден-Герг жана Коло аттуу шаарларында душмандын күчтүү гарнизону жайгашып катуу каршылык көрсөтүү. Алар көп күчүнөн кол жууп, акыры толук курчоого кабыларын сезип, түн жамына качып кутулушту. Экинчиси Ландеберг шары жана ошол багыттагы токойдо талкаланган ар кайсы полктордун калдыктары биригип, каршылык көргөзүштү. Салгылашууда курама аскерлер биротоло талкаланып, миңге жакын солдат, офицер туткунга алынды.

Өзгөчө сокку уруучу отряд күндөп-түндөп жол жүрүп Висладан Одерге чейинки ыкчам чабуулдук жүрүшүндө 17күндүн ичинде 570 километр жол басып, Одердин чыгыш жээгине жетип барды. Биринчи эшалондо бараткан алдыңкы отрядтан кийин 1006-аткычтар полку жана армиянын башка күчтөрү Кюстрин шаарынын түндүк тарабындагы Кинитц станциясына жеткенде, аларга удаалаш Турду кызмат кылган полктогулар «Одер плацдармына» токтоду. Андан Берлинге чейин 60-70 километр гана калган болчу.

Ошол түндүн танында полктун алдыңкы катардагы отряддары Кинитц станциясын алууга болгон чабуулда толук ээлешти. Душманды тек сүрүп чыгарышпастан душмандын Берлинден келген эшалонун, 6 замбирегин,

13 офицерин жана артгиллериялык окуу жайынын 62 курсантын колго түшүрүп алышты.

Генерал-лейтенант Ф.Е. Боков «Висладан Одерге чейинки ыкчам чабуулдун жүрүшүндө сокку уруучу 5-армия 17 күндүн ичинде, беш жүз жетимиш километр жол басып, Одерден чыгыш жээгине жетип барды»-деп белгилеген.

31-январдан 1-февралга караган түнү полк Одерден өтүп, анын батыш жээгиндеги Кинигтц аттуу темир жол станциясы Кюстрин шаарынын түндүк тарабы баарына белгилүү болгон. Одер плацдармы Берлинге чейинки алтымыш, жетимиш километр аралыкта жайгашкан эле. Ошол күндөрү генерал лейтенант Ф.Е.Боков «Салгылаштар 13-14-февралда авиациянын жана артиллериянын колдоосу менен Гитлердик тандалган бирикмелердин 266 жана 248-аткычтар дивизияларынын бөлүктөрүнө күчтүү сокку урган кезде өткөрө курч болду. Согушка киргизилген «Берлин» жөө аскерлер дивизиясы, «Деберип» жөө аскерлер дивизиясынын 300-полку, запастагы 67-батальон жана башка бөлүктөр Кинацага качып киришти» деп белгилеген.

Алдынкы сокку уруучу отрядтын Одердин батыш жээгинде ээлеген плацдармдын бар болгон аянтынын узундугу 6 километрге созулат. Жээктен ары тереңдиги эки жарым километр. Ошол алакандай жерди душмандын замбиректери менен минемотторунун аткылоосун эске албаганда да, 5008 жолу душман самелеттору менен бомбалашкан. Душман күн сайын чабуулун токтотпой, үстөккө-босток жан талашып жатты. Бирок, сокку уруучу 5-армиянын негизги күчү келгичекти плацдармды колдон чыгарбоо үчүн душмандын тажаалданган чабууларына туруштук берип, мизин кайтарып туруу милдетин алып, туруштук берип, чыдашты.

-Кандай да болбосун плацдармды колдон чыгарбайбыз. Артка бир кадам да чегинүүгө болбойт. Биздин

плацдарм Берлиндин эшиги! деген чакырык ошол күндүн ураанына айланды.

—Канча кылганы менен биз Германияга келдик!

—Мына Германия! Элге бүлүк салган фашисттик Германия!

Душмандын кезектеги чабуулун кайтарганда жоокерлер бири-бирине ушул сөздү айтып жатышты.

Плацдармдагы окуя ар бир саат сайын оор боло берди. Гитлерчилер согушка жаңы-жаңы күчтөрүн киргизип жатышты. Айыгышкан салгылашуулар кээ бир мезгилде бетме-бет кармалуушаларга өтүп жатты. Танктардын самолеттордун минемотторунун үнү, бомбалардын, снаряддардын жарылышы, мылтык, племоттордун атылышы бир минутка да басылбады. Төгүлүп жаткан металдын соккусунан адам эмес, жер да чыда-боочудай сезилди.

Салгылашуулар кыска мөөнөткө созулуп турса да, абал өтө оор болду.

—Биз Германияга келдик. Фашисттерди өз жеринде жок кылабыз—деген ишеним ар бир жоокердин дилинде мөөр болуп басылып тургандыктан, душмандын соккуларына кебелбей туруштук беришти.

Күн сайын полктон офицерлер келип, алдыңкы отрядтын ал абалын көрүп, армиянын негизги күчтөрү плацдармга жакындан калганын. Дарыянын музу ээрип, аган пантондон көпүрө салуу кыйынга туруп, анын натыйжасында азык-түлүк, курал-жарак менен өз учурунда жабдуу үзгүлтүккө учурап жатканын айтышып, кырдаалдын шарты бекем турууну өктөм талап кылгандыгын билдиришти. Учурдун жооптулугу баарына белгилүү эле.

Душман плацдармга үстөкө-босток чабуул коюу менен эле чектелбеди. Негизги күчтөр дарыянын аркы өйүзүнө келип, кечип өтүүгө камданып жатышканын билип, кечүүнү замбирек менен тынымсыз аткылап, бомбалап жатышты. Чабуулга өтүүнүн ар түрдүү ыгын

колдонушуп, утурдан-утур танктарга далдоолонуп аткылоону токтотушады.

Сокку уруучу 5-армиянын командованиясине фронттун командачысы Г.К.Жуковдун жиберген телеграммасы кыйын жагдайды толук чагылдырган эле.

«Сокку уруучу 5-армияга өзгөчө жоопту милдет –Одер дарыясынын батыш жээгиндеги тартып алынган плацдармды бекем сактап, анын узундугу жок дегенде 20 километрге, жазылыгын 10–20 километрге чейин кеңейтүү милдети коюлду. Өзүңөргө тапшырылган милдетти аткарууда тарыхый жоопкерчиликти түшүнүүнүздөрдү баарыңыздардан суранамын. Бул жөнүндө бардык жоокерлерге жеткире кабарлап, алардан өзгөчө туруктуулуту, каармандыкты көрсөтүүнү талап кылыңыздар.

Тилекке каршы, биз сиздерге авиациялык жардам бере албайбыз. Анткени аэродромдор баткакка айланып, самолеттор уча алышпайт. Душмандын самалеттору болсо Берлиндин бетондолгон аэродромдоруна учуп жатат. Менин кеңешим:

–жерде теренирээк казып жайгашкыла,

–массалык түрдө зениттик ок–атууну уюштургула.

–белгилүү максатты көздөгөн түнкү чакан чабуулга өткүлө.

–күндүз душмандын чабуулдарынын мизин кайтаргыла,

–эки–үч күн өткөндөн кийин душман алынан тайыйт.

Сиздерге жана сиздер жетекчилик кылган Куралдуу күчтөргө тарыхый мааниси бар Женишке жетишүүнү каалайм. Ал Женишке жетише алмак тургай, аны камсыз кылууга милдеттүүсүздөр. Г.Жуков 4-февраль, 1945-жыл».

Күн жылып, жердин тону кетип, ала шалбырт башталгандан снаряддар менен бомбалардын жарылышынан оюлган жерлер баткакка айланды. Чабуулга өткөн душмандын күчтөрү мурдагыдай ыкчамдык кыла албай, баткактан улам жүдөй башташты. Жөө солдат эмес, танктар да тыгылып, алардын зыян тартуусу арбыды. Өлармандык менен кайра-кайра жасаган чабуулдары ишке ашпай, кыжырлануулары күчөп, тынымсыз бомба таштап, замбиректер менен аткылап турушту. Тамтыгы калбай тытмаланган жер-жердигинен гана чыдагандыгы коргонуу чептеринен, балжа-булжасы чыккан окоптордон айкын көрүнүп турду. Жер баткак. Аба ырайы бузулуп, айланасы жөө туман каптап, жакынкы аралык көрүнбөйт.

Чабуулга чыгуугу даярланууга буйрук келди. Чанкай түш ченде советтик замбиректер душмандын алдыңкы чегин аткылай баштады. Артиллериялык аткылоо аяктагандан соң, чабуулга өтүүнү туюнткан ракета атылды. Окоптордон жапырт суурулган эр азаматтар, душманга бет алып жөнөштү. Жердин баткагы алардын чуркоосуно тоскоол болгондугуна карабай ылдамдап, чабуулду улантышты. Аларды замбирекчилер колдоп, окоптон баш көтөрүүгө буяма-сын келтирбей аткылашты. Бирде жөрмөлөп, бирде чуркап баратып, мээлебей эле божомолдоп атылган ок оңойлук менен тийбейт эмеспи. Алдыңкы үйгө жайгашкан племот тынымсыз «сайрап» жатты.

Эки капталдан орой, чабуулга өткөн эр жигиттер племотчуну тынчытып, андан ары жылышты. Бирок, андан кийинки үйдө жашынып жаткан фрицтин аткан племотунун октору мөндүрдөй жаап, бир нече солдаттын өмүрүн кыйды. Таамай атып, гранаталарды дал ыргыткан аскерлер ар бир кезиккен тоскоолдуктарга моюн бербей алга жыла беришти. Душмандын аман калган тобу, жалтанбаган чабуулга каршы тура албай

чегинишкендиктен, атылган мылтыктын үнү угулбай, терebel тынчтана түштү.

Чарчаган жоокерлер туш келген жерге отуруп, дем ала башташты. Ошол учурда рацияга батальондун командири байланышууга чыкырды.

—Душманды кубалап белгиленген жерге келдик. Кеч кирип кеткендигине байланыштуу чабуулду токтоттук. Жолдош Биринчи! Жоготуу анча деле көп эмес. Эми тактап жатабыз. Жолдош биринчи эгер мүмкүнчүлүк болсо, түн бою Ок-дары, ашкананы жиберсениз? Ооба ок-дары аз. Жоокерлер эртеден бери тамак иче элек. Аткарабыз! Жарайт! Павел Дмитриевич отурган жоокерлерди, аралай басып келди да, кыдырата тиктеп туруп калды. Манилүү өзгөрүү бардыгын туйган солдаттар жапырт кулак түрүштү.

—Ротанын командирлери мага келгиле!-деп жанаша турган үйдүн далдоосуна өттү.

—Бүгүнкү чабуулда, душманды белгиленген чекке чейин кубалап келдик. Тапшырма боюнча 2-жана 3-батальондогулар душмандын катуу каршылыгын жарып өтө албай, мурдагы орундарында кала беришиптир. Полктун командири арттагы батальондор келгенче бизди тегерете коргонууга буйрук берди. Тезинен коргонууга өтүшүбүз зарыл.

Фелоренко картаны жайып, ротанын командирлерине, алар ээлеп турган жерлерди белгилеп көрсөткөнчө сүйлөп жатты.

—Павел Дмитриевич коргонуунун тактикалык талабы боюнча батальондун ээлеген жерин үч түйүнгө бөлөлү. Волков команда кылган 1-рота түндүк батыштагы түйүнгө, Бодаревдин ротасы түштүк батыш багыттагы түйүнгө, ал эми Каменевдин ротасы батыш түйүнгө коргонууга өтөсүнөр. Мындай коргонуу биз үчүн жаңы эмес. Мурда эчен жолу ушундай коргонуу тактикасын баштан өткөргөнбүз. Тапшырма түшүнүктүүбү жолдоштор!

–Түшүнүктүү жолдош командир!

Роталардын командирлери жарыша жооп беришти.

–Ар киминер өз ордунарга ээлеп, коргонуу ишине токтоосуз өткүлө! Командирлер өз роталарын көздөй жөнөштү.

Күүгүм киргенден кийин, күн бүркөлүп, жамгыр себелеп кирди. Солдаттар ачкалыктарына карабай окопторун казышты. Алар канчалык чарчаса да, окопторду казып бүтүштү. Шамал соккон суук түндө, ачка калыш канчалык кыйын эле. Ылайлуу топуракты ыргытып, алка-шалка терлеген жоокерлер чарчап-чалуугудан улам, окоп ичинде уктап калышы да мүмкүн эле. Күзөттөрдү улам эле алмаштырып, уктаган жоокерлерди ойготуп, аларды алагды кылган командирлер тез-тез келип, кабар алып жатышты. Бирок, жоокерлер сак болууга көнүшкөндөн, балчыкка баткан окопто укташпады.

Эртенки салгылаш кыйын болоорун, душман сөзсүз чабуул коерун, андай болгон курчоодо калышаарын, ок-дары да ченелүү чакта курчоодогу согуштун жайы кандай болоорун, жоокерлер билип, таңдын атышын чыдамсыздык менен күтүп жатышты.

Таң агара баштаганда Федеренко ротанын командирлерин өзүнө чакырды. Аларга абалды ачык айтып, так түшүндүрө кетти.

–Полктун командири менен сүйлөштүм. Тамак-аш, ок-дары жөнөтүүгө мүмкүнчүлүк жок. Кандай гана болбосун ээлеген позицияларды колдон чыгарбагыла! Туруштук бергиле! деп буйруду.

Душман а дегенде танкалуу чабуул коет. Бизде танкага каршы ата турган ок түгөндү. Танк жакындап келгенде гранатаны пайдалансак. Танкага далдаалаган жоокерлерди жакын жолотпойлу. Абалды жана тапшырманы жоокерлерге түшүндүргүлө!

Командирлер өз роталарына барып жайгашканда, жерге жарык түшүп, жердин бети айкын көрүнө

баштады. Душман тараптан моторлордун күркүрөгөн үнү угулду. Асмандан катарлаша учуп келе жаткан самолеттор көрүндү. Алар күркүрөп-шаркырап учуп өтүп, артта калган, полк жайгашкан аймакты бомбалашты. Аларга каршы зениттик замбиректердин аткылоосу башталды. Бир тараптан бомбаларын таштаган самолеттор кайтып жатса, экинчи жактан алардын ордун алмаштыргандай учуп өтүп, тынбай бомбалай беришти.

Бомбалоо жарым саатка созулуп, андан соң душмандын замбиректеринин снаряддары эсепке алган жайларда жарылгандары угулуп, жер кадимкидей солкулдап турду.

—Окоптон чыкпагыла! Жашынгыла! деген үндөн солдаттар жер менен жер болуша баш көтөрбөй, бортоктоп жер кучакташты. Замбиректик атуу токтоп, айлана калың түтүнгө чүмкөнгөн. Түтүндөн суурулган танктар. Эми катар боло ээрчише, төрт танк көрүндү. Алардын сонунда-улам жортуп, келе жаткан жөө солдаттар.

—Согушка! деген буйрук берилди.

Окоптогулар ансыз да, демдерин ичке алышып, кармашууга даяр турушкан.

—Шашпагыла! Танктар өтө берсин! Менин буйругумсуз ок чыгарбагыла! —деп кыйкырды командир. Анын буйругу жоокерлердин биринен-бирине угулуп жатты.

Душмандын танктары окопко кырк-элүү кадамдай калганда токтоп, минемот племоттор орнотулган жай деп ойлошконбу, топурак дөн боло үймөлөктөлгөн жерди аткылап кирди. Танктардын огуна удаа жөө аскерлер автоматтарынан ок жаадырышып, алга карай чуркап жөнөштү.

—Аткыла! Ок чыгаргыла!

Буйрукту чыдамсыздык менен күтүп турган жоокерлердин куралдары душманды ок менен тосуп алды. Алардын катары суюла түштү. Өлүүсү да, тирүүсү да

билинбей, бары тең жер кучактап, жатып калышты. Атышуу токтоп, жымжырттык өкүм сүрдү. Душмандын тирүү солдаттары баш көтөрө окопту көздөй туш келди аткылап, танк да, ага далдоолонгон солдаттар да алга жыла башташты.

—Ок атууну токтоткула! деген буйрук жоокерлерге жете келди.

Аны уккан жоокерлер анкайыша бирин-бири суролуу карашты.

—Окту коротпойлу. Душмандын солдаттары танка жашырынып алып, бирден мээлеп атып жатат. Сактанбасак болбойт. Качан алар баш көтөргөндө ата баштайлы.

Буйрукка жоокерлер ынанышты. Ок атылбагандыгын билген душмандын танкы, алга жыла баштады.

—Гранаталарды камдагыла! —деген буйрук угулду.

Танктар снаряддарын үстөккө-босток жаадырып, төртөө катарлаша жылып келатты. Алардын артында — автоматтарынан ок жаадырган жөө солдаттар.

—Танктарды өткөрүп жибергиле! Жөө солдаттар келе берсин. Буйруктун иши буйрук! Окопту тебелеген танктар, күркүрөп-шаркырап окоптун үстүнөн өтүп жатышты.

—Ок чыгаргыла!

Буйрук толук солдаттарга жетээри менен жапырт ок атылды. Жабалап келе жаткан немец солдаттары, офицерлери чалгы чапкан камыштай сулады. Тирүү калган бирин-серин баш көтөргөндөрү кароолго алынды. Окопторду тебелей өтүп кеткен танктар снаряддары түгөнгөндө кайра кайрылышты. Тирүү калган немецтер танктардын алдына түшүп жашырынып жөнөштү.

—Азамат! Эр жүрөктүүлөр. Чабуулдун мизин кайтардык.

Жоокерлер кубанычтуу бирин-бири кутгукташа, мактанып жагышты.

–Жолдоштор. Бул душмандын алгачкы чабуулунун башталышы. Алар катарын толуктап кайра келишет. Бизди жок кылмайынча алар тынышпайт. Биз аларга даяр турушубуз керек. Окутү үнөмдөп, полк келгиче туруштук берели!

–Жолдош майор! Сизди биринчи чакырып жатат?

–Радист Федеренкого кайрылды.

–Угуп жатам, жолдош Биринчи. Батарейанын абалы дурус. Душмандын алгачкы чабуулу майтарылды. Атуучу курал жоктугунан душмандын төрт танкы аман кайтып кетти. Жөө аскелеринин көбү кырылды. Ооба душмандын кийинки чабуулуна даярданып жатабыз. –Жолдош Биринчи! Бизге жардам... Аткарабыз! Рацияны койгон Федеренко кабагын бүркөй, шериктерине кайрылды.

–Душман түштүк-батыш тараптан күч топтоп чабуулга өтүп жатыптыр. Ээлеген позицияны колдон чыгарбагыла! Туруштук бергиле! деди топтун командири.

–Эми душман азыркы жолу менен келбейт. Бодарев сен сак бол! Артка бир кадам да жылууга болбойт. Жылганда да, бара турган жер жок. Волков сен Коменевге каптал жактан жардам кыл. Кокус курчоодо калбайлы, өз ордунарга баргыла!

Ротанын командирлери кетүүгө камдана баштаганда Федоренко.

–Эгер абал өтө эле оордоп баратса, өзүбүздүн замбиректерден биз турган позицияга ок атууну сурайм. Муну ар бирин эсине сактап, туура түшүнгүлө! деп эскертти.

Ансыз да абал командирлерге түшүнүктүү эле. Ок-дары түгөнсө, душманга туткун болгуча, бул чечкиндүү бүтүм эле.

Ротадагы жоокерлер полктон жардам келээрин чыдамсыздык менен күтүп, чоң ишенимде турушкан. Абалдын оордугу жана жооптуу милдетти аткарууда

душмандын чабуулун кайтарууга шыктандырган командирлер, ар биринин даярдыгын кайрадан текшерешти.

Бирок, күндөн улам асман бозомук тартып, айлана тумандай сезилет. Душман тараптан танктар, алардын артынан жөө аскерлер бая эрте менен келген талаага салбай, чоң жолду бойлой келатканы көрүндү. Аралык улам кыскара берди. Төрт жүз, беш жүз кадамдай калганда душмандын замбиректери батальондун позициясын аткылай баштады. Снаряддардын жарылышынан жер дүңгүрөп, кулак тунду. Баткактуу топурак окопторго чачылып, көмкөрөсүнөн түшкөн жоокерлерди көөмп, тим эле жер тегизделгендей болду. Дүңгүрөк басылып, душман чабуулга өттү. Кармашуу көпкө созулду. Душман канчалык чамынышса да, окоптогу жоокерлер аларды каршы алып, мизин кайтарды.

Күч-кубаттары азайып, жоокерлердин арасынан чыгым болуп, жарадарлар көбөйүп жатты. Көз байланып, кеч кирип келди. Жоокерлер сойлоп барышып салгылашуу жүргөн жерден душмандын көз жумган солдаттарынын мылтык, автоматтарын октору менен кошо жыйнап, окопторго келип жатышты. Эки күн толук, үчүнчү күнгө чейин наар албаган жоокерлердин чарчаганы, ачкалыктан алсырай баштаганы билине баштады. Полктогулардын келишин чыдамсыздык менен күткөн батальондогулар түнү менен эртеңки чабуулга даярданышып, кезек менен уктап эс алгылары келишсе да, суунун жоктугу, ачкалык аларды кыйнап турду.

Радисттин чакыруусу менен Федеренко байланышка чыкты.

—Жолдош Биринчи, угуп жатам. Абал туруктуу. Бирок, ок-дары түгөнүп баратат. Душмандын өлгөн солдаттарынын куралдарын, окторун чогултуп алууга аргасыз болдук. Жоокерлер да аз калды. Душмандын төрт жолку чабуулун кайтардык.

–Жарайт! Кашык кан калгыча салгылашабыз. Багынбайбыз. Окопторду тереңдетип казып, коргонууга даярданууга буйрук болду.

Жер жарыганда тизиле учкан самолеттор учуп өтүп, полк жайгашкан плацдармды, бомбалай баштады. Самолеттор кетээри менен замбиректер аткылап, адаттагы салгылашуу башталганы билинди. Андан көп өтпөй танктар, аны ээрчиген дешмандын солдаттары көрүндү. Жүз, жүз элүү кадам калганда замбиректерден аткылап киришти. Ылдамдыкты күчөтүшүп, окопко жакындашты.

–Даярдангыла–деген үн угулду.

Душмандар жетип келген жерге снаряддар түшүп, жарыла баштады. Айлана кым–куут болуп, немецтик солдаттар жашынууга жай издей баштаган чакта, окоптордон ок атылып, душман жоготууга учурады.

–Окоптордон чыкпагыла! Өзүбүздүн замбиректерден дал ушул кординанттарга атышын сураймын. Жоокерлерге эскерткиле, кабатыр болушпасын. Душман бардык күчүн полктогуларга жумшап, бизди оңой эле жок кылабыз деп ойлошот окшойт.

Федоренкону радист чакырды.

–Угуп жатам, жолдош Биринчи. Биринчи чабуулдун мизи кайтарылды. Ооба, элүүдөй солдат, эки танк менен чабуул коюшту. Түшүнүктүү... Жарайт! Рацияны таштап, ал шериктеринин жанына келди.

–Тигил жакта бир топ оор экен. Душман бар күчү менен чабуул коюп жатыптыр. Жардам жок. Акырына чейин кармашабыз деди, шериктерине кайрылып.

Ошол күнү душман кайра–кайра чабуулга өттү. Ротанын командирлери Волков менен Каменов баш болгон бир топ жоокерлер курман болушту. Үчүнчү жолу душман өлөрмандык менен каптап кирип келди.

Ок-дары түгөнгөн. Саналуу жоокерлерде гана үнөм-дөлгөн ок калган.

–Жолдош Биринчи! Угуп жатасыңарбы? Душман чабуулга өтүп жатат. Ок түгөндү. Белгилүү координатка ок чыгарууну өтүнөм?

Федеронконун үнү рация аркылуу кетип жатты.

Душман окопторго жакын калганда, зуу-зуу эте снарядтар учуп келип, «дүн-дүн» эте жерге тийип, жарылып жатты. Немецтер качууга үлгүрүшпөдү. Чакчелекейди түшүргөн замбиректердин огу жердин бетин тытмалады. Бир нече убакыттан соң, зениттик атуу токтоду.

Федеренко байланышка чыкты.

–Жолдош Биринчи! Кардинат так алынган. Душмандын колу талкаланды. Ооба. Күтөбүз.

Командир рацияны кармаган бойдон тургандарга күлмүндөй карады.

–Полктогулар понтондон көпүрөнү салып бүтүшкөн окшойт: Биздин танктар плацдарм келе баштаптыр. Душмандын курчоосунан аман калдык.

Жоокерлердин жүздөрү албырып, кубанычтары билинип турду. Эртеси таң алды менен полк жайгашкан тараптан күрүлдөгөн танктардын үнү угулду. Аябай чарчап-чаалыгып, ачкалыктан алсыраган жоокерлер, кулак түрүшүп, полктогулардын кирип келишин чыдамсыздана күтүп жатышты.

Советтик аскерлерди Берлин багытына өткөрбөөнүн аракети Одер дарыясынын айланасында өзгөчө чыңдалган эле. Одер дарыясы Чехословакиядан башталып, түштүктөн түндүктү көздөй 725 кмге созулат. Ратибар шаарынан тартып деңизге чейин кеме жүрүүгө ылайыктуу келип, манилүү катылуу милдетин аткаруу Опельн шаарынан тартып, Клестринге чейинки дарыянын агымы орточо кендиги 100дөн 225 метрге созулат. Ал эми Негсе менен Ворта дарыясы Одерге куйгандан соң 300 метрге жазы болчу.

Фашисттик командование бул коргонуу чегине зор маани берген. Одердин жанына анын куймасы Вортанын кошулган жеринде Кюстрин крепосту менен чыгыш Германиядагы зор коргонуу чеби бар. Кюстрин крепосту Берлинге түз баруучу жолдорду бекитип тургандыктан, анын германдык борбордун «дарбазасы» деп аташчу. Одердеги коргонуу чеби Бреслау бар. Ал Прагага жакын Дрезден менен Лейпцигге баруучу жолду бөгөйт.

1-Белоруссиялык фронттун командачысы Г.К.Жуковдун фронтун аскерлеринен 1945-жылдын 30-январына чейин Вольдау, Прейхс, Фридланд, Гульч, Шарфенорт, Опаленица, Грец, Велихова, Крючевге чыгуу милдеттерин койгон.

Фронттун командачысы Одерден батышты карай 5-сокку уруучу армия Берлиндин түндүгүндө турган Бернауга, 8-гвардиялык армия-Букковго, Альт-Ландебергге, Вайсизмге, 69-армия Франкфуртка, Бюссенге, Херфелдге үч армия тең Берлинге айланып барып курчоого багытталган.

Душман менен болгон согушта Коло, Ландеберг, Вайсензес, Фридеберг, Кюстрин, Зеелов шаарларын жана башка чептерин алуудагы көрсөткөн эрдиктери үчүн 5-сокку уруучу армиянын артиллериясынын башкы командачысы генерал-майор Костенконун буйругу менен Абдылдаев Турду «Кызыл Жылдыз» ордени менен сыйланды.

45-жылдын согуш жазын Советтик Армия фашисттик Германиянын өз жеринде тосушту. Берлин фронттун алдыңкы чектеринен ондогон километр гана аралыкта. Согуш анын эшигин тарсылдата тээпкилеп турган. Кюстрин плацдармында турган армия жакында чон чабуулга өтөөрүнө шек жок эле. Гитлердик командованиянын февраль, март айларындагы аракеттери ийгилик алып келгендиктен, коргонууга өтүштү.

Советтик армия күн сайын гана эмес, саат сайын плацдармды кенейте берди.

Чабуулга өтүү жөнүндө буйрук басылган 1-Белорус фронтунун Аскер Советинин кайрылуусу.

«Жоокер достор! Душманга акыркы соккуну уруу мезгили келди... Душманды талкалап, согушту жениш менен бүтүрүү мезгили келди... Берлинди биз кубаттуу сокку уруу жана баатырлык штурм менен алабыз.

Биздин Советтик мекен үчүн! Алга, Берлинге!» кайрылуу жоокерлердин көңүлүн көтөрүп, бойлорун чыйралтты.

Адаттагыдай эле фронттук түн. Эртең болуучу акыркы чоң чабуул жөнүндө. Берлин шаарын алып, женишке жетебиз, деген кыял бардык жоокерлердин сезиминде болуп, толкундантты.

Эртеңки күнгө болгон камылга эч кимди уктатпады... Кырк бешинчи жылдын апрель айынын он алтысы. Мезгил таңга маал. Атактуу «Катюшалардын» биринчи залпынан соң, жүздөгөн замбиректер бир мезгилде ок атып киргенде айлана дүңгүрөп, жер солкулдады. Ошол учурду генерал-лейтенант Ф.Е.Боков «Ошол плацдармда чабуулга өтүүнүн алдында сокку уруучу 5-армияга туурасы тогуз километр гана келген тилке бекитилип берилген. Армия ушул кендикте гана чабуулга чыкмак. Жыйырма беш минутага созулган артиллериялык ок атууда замбиректерден душманды көздөй элүү миң снаряд атылды. Бул кичинекей аралыкта, жер жалындап күйгөндөй сезилди» деп белгилеген.

Артиллериялык атуу бүткөн кезде асманда жүздөгөн самолеттор пайда болду. Жер каптаган танктардын калоннасына аралаш «Ураа!» деген кыйкырыктар көтөрүлүп, жоокерлер алга атырылышты. «Цепин-Лечин» коргонуу чеби катуу каршылык көрсөтө баштады. Кеч киргенде душмандын өлгөндөн калган аскерлери курчоого алынып колго түшүрүлдү. Эреси

күнү душманды кубалап, генерал Берзариндин 5-сокку уруучу армиясы Альт-Одер дарыясын кечип өтүп, жээк ээледі. Советтик жоокерлер Альте-Одер жана Хаунт каналдарынын жээктериндеги коргонуунун биринчи тилкесин жарып өтүштү. 5-сокку жана 8-гвардиялык армиялардын бөлүктөрү душмандын коргонуу чебин жарып өтүшүп, Альт-Резенталь-Гельсдров, Вайнтерг көлүнүн жээктерин толук ээлешти. Андан соң 23-апрелде Марцан шаары алынып, жоокерлер Берлинге кирип келишти. «Берлинге кирдик» деген кабар ар бир жоокерди кубандырды. Берлиндин борборуна болгон чабуулда 1-Белоруссиялык фронттун 2-гвардиялык танкалык, 3-жана 5-сокку берүүчү, 8-гвардиялык армиялары чабуул коюнун өктөмдүгүн көргөзүштү. Баардык багыттардагы кармашуулар өтө айыгышкан мүнөздө болду. Душман шаарды коргоого болгон күчүн жумшаган болчу. Чабуул күн түнү токтогон жок. Душман каршылыгын күчөтө берди. 3-жана 5-сокку уруучу армиялар Шпренен жээктерин ээлешти.

Ошол күнү полктун комсоргу лейтенант Громов Берлиндеги бийик мунарага кызыл желекти орнотту. Аны көргөн немецтин бир офицери менен үч солдаты, аркасынан мунарага чыкканга ок ата башташты. Громов аларга каршы кармашууга чыгып, үч солдатты атып өлтүрүп, офицерди туткунга алды. 28-апрель күнү полктун командиринин буйругу боюнча Берлиндин ратушасынын чокусуна Громов полктун Кызыл Туусун экинчи жолу орнотту. Ал эрдиги үчүн Громов Советтер Союзунун Батыры деген ардактуу наамга ээ болду.

Полк 30-апрелден 1-майга караган түнү Шпренен дарыясына жакын Фридрихштрассе көчөсүнө чыкты. Фашисттердин рейстагы ошол жерде эле. Немецтердин эчендеген чабуулдарынын мизин кайтарууга туура келди. Рейхстаг талашка түшүп, ал жердеги горнизон курчоодо калган болчу. Фрицтер канчалык өжөрлөнсө да ошончолук ок мөндүрдөй жаады. 1-май күнү «Чабуулду

токтоткула!» деген буйрук келди. Көрсө иш эчак эле чечилип, гитлерчилердин акыркы жандалбастаган аракеттери экен. Дал ошол күнү Берлинде Советтик жоокерлер Совет элинин эч качан жеңилбестигин далилдешти. Берлиндин бийик имараттарынын төбөсүнө кызыл туулар илине баштады. Тан сүрө колдоруна ак желек көтөргөн немец солдаттары, офицерлери ар көчөдөн чыгып, колго түшүп жатышты.

Турду улуу жеништен улам жүрөгү өрөпкүп, өзүнө батпай эригип турду. Кечээ башкы командачынын айтканы анын эсинен чыккан жок.

–Берлиндеги эң бийик имараттардын төбөсүнө кызыл тууну алгачкы илген жоокер эң жогорку сыйлыкка көрсөтүлөт-дегени улам кулагына жаңырып жатты.

–Мен эмне башкалардан кемминби? Койнумда кечээ таратып берген туу бар. Мен ал тууну эң бийик имаратка илемин деген ойдо алдыга умтула бергенде, капылеттен жанына сержант Мирзаев Юлдаш келип кайрыла.

– Турду аке, эмне эле ойлонуп калдыңыз? деп сурай кетти.

–Элге окшоп мен да тууну тээ, бийик жерге илгени турам.

–Жеңишке жеткенибиз чоң каниет, Турду аке. Бул оюңуздан кайтыңыз. Үйүңүздөгү бала чакаңыздын күтүп жатканын эстен чыгарбаңыз! Ана, караңызчы аз эле убакыттын ичинде немецтин снайперлери тууну илем деген үч-төрт жоокерди улам атып, жер сүздүрүп койду. Сизди эмне, Ала-Тоолук деп, аяп коюшат беле? Бала чакаңызга аман баруунун айласын кылыңыз. Жеңиш сиздики. Алган орден медалдарыңызды кудайым кут кылысын!

Турдунун оюна Кыргызстаны андагы күткөн үй бүлөсү кылт эте түшүп, сагынычтын каны денесин дүргүттү.

–Жеңиш! Жеңиш! Ураа! Ураа! деген кыйкырыктар абаны жарды. Полктун жоокерлери Шпре дарыясынын

жээгинде митинге чогулушту. 5-сокку уруучу армиянын командири генерал лейтенант Н.Э.Берзарин, артиллериянын генерал майору П.И.Косенко жана саясий бөлүмдүн начальниги полковник танктын үстүнө чыгып,

–Кымбаттуу майдандаш досторум! Баарыбыз дегдеп күткөн Улуу Жеңиш менен куттуктайм! Бул жеңиш оной–олтон келген жок. Биздин миндеген курбулар ушул бактылуу күн үчүн өмүрлөрүн кыйышты. Алардын унутулгус элеси үчүн баарыбыз таазим кылып эскеребиз! – деп баш кийимин алып энкейгенде, тургандардын бардыгы таазим кыла тунжурашты. Согушта курман болгон курбулардын ар биринин элеси көз алдыга тартылды.

Берлинге чабуул коюшкан советтик аскерлердин баатырдыгы бүткүл элге белгилүү болду. Тапшырманы аткарууда курман болгон киши гана баатыр болбойт. Өз өмүрүн тобокелге салып, тапшырманы аткарууга жетишкен жана тирүү калган адам андан эки эссе баатыр–деген түшүнүк ар адамдын жүрөгүндө жашап калды. Дал ошол тирүүлөр ишти аягына чыгарышты. Бирок, өзүнүн бүткүл өмүрү менен жеңишке жол салган бир дагы жоокер белгисиз бойдон калууга тийиш эмес!

–Сүйүктүү Ата–Журтубузга, совет элине бул зор жеңишти белек кылып, кубаныч менен жеңиш менен элге кайтууга убакыт келди. Эми мындан аркы ийгилигинер, бакты–таалайынар менен куттуктаймын!

–Ураа! Ураа! деген жоокерлердин үнү жаңырды.

Жеңиш! Биз, жалпы эл чыдамсыздык менен күткөн жеңиш. Канчалаган көз жаш, кайгы–капа, канчалаган санаа, сагыныч, канчалаган өмүрдү кыйган апаат. Энелердин балдардын, жетим–жесир байкуштардын көз жаштары дайрадай акты. Ажал бүрккөн ок алдында курман болгон эр азаматтардын каны көл болуп көлкүдү. Канчалаган муң–зар, кайгы жеңишти душмандын суук колуна акыры тартып алды. Бул күн адамзат тарыхын–

да-мурунтан болбогон өзгөчө күн, өзгөчө жеңиш! Бул жеңиштин кадыры эч качан унутулбайт!

Германияны жеңген Жеңиштин Улуу Күнү да келди. 1945-жылдын 9-майында И.В.Сталиндин жалпы элге кайрылуусунда-Мекенибиздин көз каранды эместигин жана эркиндиги үчүн сарпталган улуу жоготууларыбыз, согуштун жүрүшүндө элибиз баштан өткөргөн сансыз ажыроолор менен азап-тозоктор Ата Журт үчүн тылдагы жана майдандагы жан аябаган эмгек текке кеткен жок жана душманды толук жеңүү менен аяктады!-деген сөздөрү басып өткөн жолдун катаалдыгын, эл үчүн мекен үчүн болгон күрөштүн ченемсиз баасы экендигин айгинелейт.

Канча жыл бою элдердин ырайымсыз, таш боор, мыкаачы душманы Гитлердин буйругу менен сокур сезимге жетелеткен фашисттик Германиянын, Берлиндин ач калган калкы ашканаларды тегеректеп, калтыраган-титиреген колдору менен советтик жоокерлердин колуна нан алып, тамактанып жатышты. Арыктап, ачкалыктан аран кыймылдашкан шаардыктар, советтик жоокерлерге кезиккенде жалтайлап, «согушка биз күнөөлүү эмеспиз» дегенсишип, жер карашат. Андай да Турдунун ички сезими:

-Мен кыргыз уулу Абдылдаев Турду Берлинге совет элинин жоокери катары, фашизмди талкалап, калкка боштондук алып берген Жеңишчил жоокердин бири катары келдим-деп өзүн тааныштыргысы келет.

Жеңиштин туусу рейхстагда желбиреди. Беш жылга созулган дүйнөлүк согушта канчалаган азап-тозок, кайгы-мун, өлүм өкүм сүрүп, канчалаган адамдардын көз жапты селдей акты. Боору бүтүн үй-бүлө калбады. Тестиер балдардан тартып, алтымыш жашка жакындаган эркек аттуулар колуна курал алып, мекенди коргоодо душманга каршы турушту. Алар үйлөрүнө кайрылып

келишкен жок. Аман кайткандардын анда-сандасынын гана алты саны аман болбосо, көбү ден соолуктарынан ажырашты. Мунжу, майыпка айланышты.

Оруктагы кары-картан, кыз-келиндер, боконосу ката элек жаш балдар фронтко кеткен эркектердин жумушун аткарышып, согушуп жаткандарга ок-дары курал-жарак, азык-оокат, кийим-кечелерди камдап, тарткан азапка, ачарчылыкка чыдап, ооздорундагы тамактарын, үстүлөрүндөгү кийимдерин жоокерлерге арнашты. Ок менен дары басып, снаряд менен мина тебелеп, бомба менен жалын чүмкөп, алардын чаңы менен түтүнү жер бетин каптаган жылдардын акырында Жеңиштин күлкүсү менен шаттыгы жаңырып, аалам шаңга бөлөндү. Элдин үмүтү акталып, жеңиш күнү-жарк эте колго тийди. Дүйнө кубанычка толуп-ташыды.

Улуу Жеңиш колго тийгенден кийин жоокерлер өз мекенине, туулуп өскөн жерине кайтууну дегдепти. Үйдөгү ата-эне, тууган-урук сүйгөн жары менен балдарына эртерээк жетүүнү самашты. Жогорку командованиянын атайын чечимине ылайык эң алгач жаш курактары өйдөлөп калган жоокерлер, андан соң эл чарбасына зарыл адистер, мугалимдер баш болгон ар түрдүү кесип ээлери аскердик кызмат өтөөдөн бошотулду. Алардын катарында тажрыйбалуу минемотчик, ефрейтор Турду да бирге согушкан жоокер, офицерлер менен кучакташып коштошуп өз мекени Кыргызстанга, үй-бүлөсүн көздөй жол алды. Ал Берлинден Москваны көздөй биринчи болуп жөнөтүлгөн армиядан бошотулган жоокерлерди ташууну атайын поездге отуруп, андан Кыргызстанга чейин бир нече жолу улам башка поезддерге орун которуп, мурдагы согушка аттанган Кара-Суу шаарын көздөй келе жатты.

Кең талаада аркырап, вагондорун сүйрөгөн поезд станцияга келип токтооруна карабай сырка шашылып, жерге түшөөрү менен мандайындагы шаңкайып чоку-

ларын булут жапкан, ак карлуу тоолор көзүнө не бир сүйкүм боло тартыла түштү.

–Женишти алып келдиңби уулум? деп эзелтен булуттардын түнөгү болгон Алай тоолору төбөлөрүн тирештире сырдуу да, сындуу да тиктеп, кучагын кенен жайып тургандай көрүндү.

Сүйүнүчтөн жана сагынычтан улам денесиндеги кан тамырлары дүргүн, жүрөгү ээ жаа бербей, дүк дүк согуп булкунду. Көздөрү ымыр–чымыр. Сууланган жүзүн аарчыган сайын алкынган сезим көкүрөгүнө батпай ташый берди.

–Караанындан кагылайын туулган жер! Эчен айлардан бери санаага батып, сагынып жүрүп өзүнө келип турам. Сен талап кылган талшырманы аткарып, ишеничинди абийирдүүлүк менен актап, жениш менен келдим. Сени аман көргөнүмө, мин мертебе ыраазымын!

–Кут болсун женишин, ак жолтой уулум! Алмустактан бери ата бабаң жердеген, касиети улук, туулуп өчкөн эли–жерин сага ыраазы! Мойнундагы милдетти так аткарып, алып келген женишин эли–жерине кут болсун! Ыйык мекенинде тынчтык түбөлүк орун тапсын!

–Бир кезде жетим элем, жетилдим. Бошон элем чыйралдым. Элдин бири болуп, колума курал алып мекенимдин коргоодо чыныгы уулу катары, тынчтыкты орнотууга, күрөштө эрдик кылып, сыйлык алдым. Ата–энем болгондо бул ийгилигиме сыймыктанышат беле. Бирок, мага окшогон канчалаган эр азаматтар курман болушуп, балдары жетим калышты.

–Сенин эрдигиң сыймыкка татыктуу. Жетиммин деп өксүбө. Эли–бар эр азамат, жетим эмес. Сен айткан жоокерлердин аты Жениш. Жениш бар элдин балдары жетим эмес. Тынчтыгы бар эл бөксөрбөйт. Ак жолтой арымын чыгыштан батышка жетип сага окшогон миңдеген эр азаматтар күрөш менен душмандын кандуу ченгелинен бакыты тартып алдыңар. Силердин

эрдигиңер адилет. Эл ырыскысы эгиз. Тынчтыктын кучагында бакыт жашайт. Бактылуу күндөрдө балдарыңды бапестеп, мээнеткеч, мекенчил кылып тарбияла. Сенин тарткан азап-тозогунду элин, балдарың унутпай барктап, баалайт. Эми, ак жолтой кадамыңды арбытып, айылыңа жет!

—Биссимилла—деп ары ырым кылып, ары көкүрөгүңдө толуп-ташкан сезиминен шашылып, аптыга арымын кере таштаган Турду адатынча жонундагы жүгүнүн оордугун этибарга албай, Алайды көздөй жеңиштүү сапарын улады.

—Сүйүнчүү! Эл—журт, сүйүнчү!

Арык атынын көл-шал боло тердегенине карабай, өнгүл-дөңгүл, аңгек-жарды этибарга албай, айылдан айылды аралай чапкылап, ээрден башы араң чыккан жаш бала, кокту—колотту жаңырта кыйкырып баратты.

Жагымдуу кабарга зар болгон айылдаштар ичип жаткан ашын, карманып жаткан ишин ташташып, дүрдүгө ортонку көчөнү көздөй чуркашты.

—Сүйүнчү айткан ким? Эмнени сүйүнчүлөп жүрөт? дешип, бирине бири суроо беришет.

—Сүйүнчүсү Турду келиптир!

—Кайсы Турду?

—Баягычы, баягы...

—Жетим Турдубу?

—Ооба. Ошол «жетим» Турду.

—Ырас болгон тура!—дешти көпчүлүк.

—Дени соо, алты саны аман бекен?

Бири—биринен сурап жатышты.

—Өз бою менен басып келди дешти.

—Тан ай. Согуштан соо келген солдаты көрө элекпиз. Аман болсо эле болду,—деди бириси.

—Жүргүлө, барып—учурашып келейли?

—Ооба. Бала—чакасынын бактысына кан кечкен кармаштан жоону жеңип аман келиптир. Барып көзүбүз менен көрүп, учурашып келейли—деп кубатташты.

Айылдагылар Ырысбүнүн алачыгын көздөй агылып, биринин артынан экинчиси келип, Турдуну талаша кучакташып, учурашып жатышты. Көпчүлүгү ыйлап-сыкташып, согушка кеткен балдарын «Көрдүңбү?» дешсе, кээлери али күнгө чейин келбеген жакындарынын даректерин сурап, кээлери курман болгон балдарын эстешип, эзиле ыйлап, кайгы да, кубаныч да аралашып жатты.

Ортодогу Турду, кимисине кандай жооп берерин билбей, курман болгон, дареги алиге чейин билинбеген курбуларынын, айылдаш ага-инилерин атын угуп, ичинен эзилди. Келгендердин ар бири анын орден, медал толгон көкүрөгүнө баштарын жөлөшүп, өксүп-ыйлап, кайгы-мундарын билдирип жатышты.

—Кубанычың кут болсун!

—Жубайың экөөң бактылуу жашап, балдарыңардын убайын көргүлө! дешип Турду менен Ырысбүгө куттук айтышкандар улам көбөйө берди.

—Кан күйгөн уруштан аман келгениң бакыт.

—Ылайым жамандык көрбө.

—Ээ туугандар. Турдуну таламайга салбай, мындай-раак болгулачы? Сөз сурайлы. Көргөн-бакканын айтып берсин—деди бакылдаган Райымкул абасы.

—Ии, акем туура айтат. Бу «жетим баланы» бала-чаккасынан тартып алып, омочоктоп жатабыз. Бир-бирден учурашалы? деди Турдунун жакын жеңеси, жабалактаган көпчүлүккө карап.

—«Жетим балаңыз» бала-чакасына дале ашат. Согуштан аман келген солдатты көрмөк тургай, атын уккан да эмеспиз. Жеңиш алып келген колунан кармап, бетинен ырымдап өбөлү-деп тамаша-чыны аралаштыра бириси сүйлөсө, экинчиси...

—Ээ. Жене «Жетим балаңыздын» көкүрөгү алтын күмүшкө толуп кетиптир. Эми келиниңер экөөң бөлүп албай, бизге да бергиле. Жеңиштин ырымы кылып, эстеликке чачпакка, моюнга тага, ала жүрөлү.

–Ии, кайнимин алтын-күмүшүнө жетүүгө, эчен кыз–келиндер зар болоор. Баланын баркы эми билинет.

–О жене, «жетим» атын өчүрүп, эми тергегиңиз келсе «Баатыр бала» –деп айтыңыз–деп дагы бири кыйкыра кетти.

–Ооба. Балабыз жетим эмес. Эли–журту, бала–чакасы бар. Баатырдыгы анык. Мындан ары «Баатыр бала» деп эле атайм –деди жеңеси.

Айылдын аксакалы ортолукка отуруп, чогулгандарга алаканын жая батасын берди.

–Туугандар! Элибиздин жениши, балабыздын аман келиши баарыбыз үчүн той. Эли жерибиздеги тынчтыктын кучагындагы бактыбыз мөмөлөй берсин. Жениш баарыбызга кут болсун.

Чогуу тургандар ак тилекке кошулушуп, кубанычтары коюндарына батпай, тынчтыктын түбөлүктүүлүгүн самашып жабыла кубатташты.

–Оом–иин!

Атабаздын ариети ардак

Атанын аты, кадыры бала үчүн канчалык кымбат. Ата намысын ардактап, аброюна так түшүрбөй, кастарлоо баланын милдети. Ким канчалык денгээлде ал милдетти өтөй алат? Аны турмуш өзү ырастайт. Атабыз Турду жетим өсүп, чоңоюптур. Ата-энесинен эрте ажырап, алардын жүзүн да көрбөптүр. Турмуштун оордугунан, күйөсүнөн жаш калган анын апасы чүргөктөгү баласын көтөрүп, Арпа-Тектирге атасынын колуна келет. Көп убакыт өткөрбөй жубайынан ажыраган кызын атасы Кара-Суу тарапка Акмат дегенге күйөөгө берип, баласын алып калат. Аны он жашка чыкканга чейин тагалары багып чоңойтот. Райымкул, Өмар баш болгон анын туугандары таятасына, «баккан акың»—деп мал беришип, Турду атабызды өз колдоруна алыптыр.

Ата-энесиз өсүп, ар кимдин колун караган атабыз айылындагы байдын коюн багат. Эр жеткенде Топчубай аттуу таятабыздын кызы Ырысбү апабызга үйлөнөт. Ал экөө жокчулуктун азабынан алачыктан үй курушуп, өздөрүнчө түгүн булатышып, ортолуктун койлорун багышат. Үч балалуу болгон чакта, атабыз Турду 1942-жылдын октябрь айында, согушка аттанат. Апабыз Ырысбү үч баласы менен тагаларыбыздын колунда калат.

Атам согуштун оор азап-тозогун тартып, батышта жүрсө, апам ымыркай балдары менен колхоздун коюн багып, эгин оруп, машак терип, эптеп жан багат. Экөө эки тарапта аманат жандарын кудайга тапшырышып, оор азапты баштарынан кечиришет. Апабыз аны бизге көп айтаар эле.

—Атанар фронтто жүргөндө эжеңер Бүажарды, аганар Артилбек, Бурканбекти багам деп оор турмушту башыман өткөрдүм. Кудайга шүгүр тагаларыңар коюн-колтуктарына алышып, бизди ачкачылыктан өлтүрбөй аман алып калышты.

Бир жолу атанар фронтон жиберген посылкасын Гүлчөнүн почтасынан алып келем деп, Жошолунун дарясынын (кышта кузгундап, кечүү берчү эмес) шагалан музунда тайгаланып жыгылып, сууга куладым. Көпүрө ал убакта жок болчу. Шар суу ала салдырып, агызып жөнөдү. Аргам кетип, кыйкырууга дарманым келбеди. Кайдан жайдан атчан киши жете келип, ат үстүнөн эңкейе мени кармап, жээкке алып чыкты.

—Кайдан келдиң? Кимдин кызысың? деп сурады.

—Корулдун Тогуз-Булагынан Топчубайдын кызымын.

—Бирөөлөрдүн келишин күтүп, абайлабайсыңбы?

—Күйөөмөн келген посылканы алганы Гүлчөгө келдим эле.

—Балам, суу эмес, шамал учура турган сөлөкөтүн менен неге дарыяны кечтин? Эх... кудайым, бул каргашалуу согуш качан бүтөр экен? Барыбыздын түбүбүзгө жетмей болду го,—деп үшкүрүнө атын бастырып кетти.

Өлүмдөн куткарган кишинин аты-жөнүн сурабапмын. Ал жылдары адамгерчилик деген, өтө жогору эле. Бири-бирине жакшылыгын аябай, жарты нанын да бөлүштүрүп берер эле. Эгер ошол киши болбой, агып кеткенimde, он балам-силер болмок эмесиңер. Колуңардан келчү жакшылыкты эч кимден аябагыла. Жакшылыгыңар бир убакта кайтат—дечү апам, баарыбыз чогуу отурганда.

Кийимдин жыртылганына, курсактын ач калганына кайыл болуп, эртерээк эле жеңиштин келишин саргара самаган жубайлардын тилектери кабыл болуп,

1945-жылы жайдын этегинде атабыз согуштан аман кайтат.

Атам согушта жүргөндө коммунисттик партиянын катарына өтүп, партиялык билетин кошо ала келген экен. Корул айылынын ичинде партиянын катарына өткөндөр аз болгондуктан, бардык иште аны «партия Турду дешип, чогулуш боло калганда, майрамдарда эл алдына өткөрүшүп ардакташчу. Көкүрөгү орден, медалга толгон атам, ар дайым солдаттык гимнастеркасын үстүнөн түшүрчү эмес. Айылдагы жеңелери «баатыр бала», «партия бала» деп тергешсе, кийинки жылдары туугандары жалпы эле көпчүлүк «Турду партия» деп сыймыктана аташчу.

Съездге делегаттыкка, бир нече жолу шайлоолордо депутаттыкка көрсөтүлүп, сыйлыктын алды атама берилчү. Ата-энебиз койчулукту колдон чыгарышпай, согуштан кийин беш уул, эки кыз он балалуу болушат. Тилекке каршы элдин көзүнө көрүнүп калган, алп мүчөлү чоң агам Асилбек колхоздун коюн кайтарып жүрүп 16 жашында кар көчкү алып кетип тогузубуз калдык.

1953-жылы алтыга чыгып, оюнкараак шок бала кезим. Атам менен апам Тогуз-Булактын башындагы Ак-Теректин үстүндөгү жайытта бизди 2,5,7 жашар балдарын боз үйгө калтырып, бир жакка батага кетишкен. Жогорудагы эскертип кеткен агам Асилбек экөөбүз очоктогу оттун чычаласын ыргытып ойноп жатканбыз. Бир чычала керегеге төшөлгөн ак чөпкө түшүп, от жалбырт дей түштү. Шашкалактаган экөөбүз, өчүрүүгө эч нерсе таппай, кереге башында илинүү турган атамдын аскердик күпайкасын алып, жалынды чапкыладдык. Алоолонгон от ого бетер күчөп, жалыны боз үйдүн кышаларына жармашып, кийиз, кереге-ууктары, жүн, териден жасалган көлдөлөң, бостектер жалбырттап өрттөнгөндүктөн, агам экөөбүз алоолонгон өрттү өчүрө албай, иним Рахманды жетелеп, ыраак кокутка качып кеттик.

Алыстан жалынды көрүп кыйкырып, аттарын чаап келе жаткан тагаларымы көрүп, үчөбүз кырга чыга качтык. Жалбырттаган жалынды, уюлуган түтүндү көрүшкөн өөндөгү эл, түп көтөрүлө келишкенде, боз үй күйүп бүтүп калган эле. Аттарын чапкылап жетип келген, атам менен апам баштарын койгулап, өбөктөшө, күддү сапырышып, бизди издешет. Апамдын жүндөн ийриген жиптери ар-ар жерде чала күйүп тоголок болуп жатса, экөө тең «Балдарым ай, балдарым» дешип ысык күддү чапчышып, эстери ооп жыгылат. Беттерине суу чачышкан Маматкарим, Аматкул тагамдар:

—Эй Турду, эсинерге келгиле. Жаман жорукту айтпагыла! Тигине балдарыңар. Коркуп, кырга чыгып кетишиптир дешет.

Аман калганыбызга кубанышып, алар биз тарапка чуркашса, биз андан тетири өргө качтык.

—Балдар коркконунан, Ак-Таштын аскасынан кулап кетишпесин деп, көпчүлүк бизди алдап кармап сакташып, үйгө алып келишкен.

Ата-энебиз урмак тургай, баса кала өпкүлөп, боорлоруна кысышты. Көпчүлүктүн арасындагы кемпирлер кесеге суу сузуп келишип, баштарыбыздан тегеретишип, апантап, кесеге түкүртүштү.

Апабыздын колу усулдуу болуп, өрттөн кийин боз үйдүн туурдуктарын, кийиз, бир нече шырдамал жууркан төшөктөрдү тигип, атам уук-кереге жасап, үйдү кайра толтурушту. Кой-козулардын терилерин өңдөп, ар бирибизге тон, тебетей тигип берди.

Атабыз согуштан кайтып келээри менен колхоздун коюн багып, чабан болуп иштегендиктен короодогу козулуу койлорду саап, сүттү күүгө бышып, май алып, айран уютуп, койдун жууратына тоюп, ач калган жокпуз. Ала-шалбырт кар-жамгырда, же күн ысыкта кой саадырыш тозок болчу. Чоң койлор туткурбай, туткурса да саадырбай дыргаяктата сүйрөп, жылаң аяк буттарыбызды эчен ирет, айра тебелеген. Кечинде жарылган

буттарыбыз канап, кам каймак, эчкинин майын койсо ачышканына чыдабай, эчен жолу зенгүрөгөнбүз. Кийин баарыбыз билим алып, адистикке ээ болуп келген чакта, атабыз өтүп кетип, биздин тапканыбызды кийип, сыйыбызды көрө албады. Үйүбүздүн төрүндө отуруп, балдарыбызга баштарынан өткөндөрдү жомок кылып айтканга үлгүргөн жок. Мен сельсовете жоопту катчы болуп биринчи айлыгыма маасы-көлөч алып бергенимде атамдын кубанычын азыр сүрөттөй албайм. Экинчи айда атам ааламдан өтүп кетти.

Мен бала-чакалуу, неберелүү болсом да, картайган карыларды, ак саамайлуу байбичелерди, ак сакалдуу абышкаларды көрө калганда ата-энеми эстейм. «Ата-энем тирүү болсо, каалагандарын алып берип, ардактап, бөпөлөбөйт белем-деп ойлоно кетем. Улуулардан атам тууралуу сөз уксам, негедир каным дүрдүгө, толкуп кетем. Атамдын жөнөкөйлүгүн, токтоо, сабырдуулугун эстеп, ошол жакшы мүнөздөр менде барбы?-деп өзүмө өзүм суроо коём.

Атам алып келген жеңишке жетимиш жыл болуптур. Анын кармаган буюмдары, согуштан калган эстеликтери баягы эл суктанган, сыймыктанган парт билети, орден, медалдары, документтери, күбөлүктөрү күйүп кеткен болчу. Дал ошондогу тентектигиме ар дайым өкүнөм.

Атам эл-жерди коргоп, согушка катышып, жеңишке өз үлүшүн кошту. Бизди тарбиялап өстүрдү. Деги анын ойлогон ою, тилеген максаты канчалык деңгээлде ишке ашты экен? Кан күйгөн согушта жүрүп, кандай эрдик жасап, кандай сыйлык алды экен? Элдин колхоздун малын багып, делегат, депутат болуп жүрүп эмнеге жетишти экен?-деп ойлоном. Бүгүкү жаштардын жүрүш-турушун, улууларга болгон мамилесин көрүп-билип, жеңиштин кадырын сезеби, баалай алабы? Улуулардын тарых барагындагы издери аларды ойлондурабы?-дейм. Сыртка чыксам көчөлөрдө, эл араласам мектептерде, айылдарда ар кимдин ысымдары илинип турат. Бул

жакшы. Балдары аталарынын ысымдарын, ар түрдүү жолдор менен койдурушту. Бирок, алардын тарыхта канчалык изи бар? Эртең алардын эмгектери таразаланатбы?

Бир туугандарым менен бүгүнкү маалыматтык кылымда, көптөгөн жерлердеги архивдер, музейлер менен байланыштык. Интернетке чыгып маалыматтарды алдык. Бизди кызыктырган атамдын согуштагы басып өткөн-Алайдан-Берлинге жетип, жеңиш алып, келген өмүр жолу. Алган сыйлыктары. Эмгегибиз талаага кетпей атамдын орден медалдарынын документтери интернеттен табылды. «Эч ким, эч качан унутулбайт» деген сөз, ташка тамга басылгандай, ар бир адамдын жүрөгүнө жетип, улуу күндөрдөгү эр азаматтардын эрдиктери тарыхта өчпөс болуп калгандыгын айгинеледи.

Тоолук, жөнөкөй бир кыргыз уулунун Улуу Жеңишке кошкон салымы, жакынкы тууган-уруктарга, небере-чөбөрөлөрүнө маалым болуп, айтыла жүрсүн деген ниетте, колуңардагы китептин жаралышына көмөктөштүк.

Бул биздин атабыздын рух-арбагына болгон сыйыбыз деп билиңиздер.

*Турду уулу Шадыбек,
Экономист, эмгектин ардегери.*

Абдылдаев Турдуга ыйгарылган сыйлыктардын көчүрмөлөрү

П Р И К А З

16
СЕКРЕТНО
Экз. № 2

Командующего артиллерией 5 Ударной армии

31 МАРТА 195 г. № 020 / Н

Действующая армия

От имени Президиума Верховного Совета Союза ССР за образцовое выполнение боевых заданий Командования на фронте борьбы с немецкими захватчиками и проявленные при этом доблесть и мужество — НАГРАЖДАЮ:

ПО 489 АРМЫЙСКОМУ ИСПОЛНЕНИЮ КИЛЕВСКОМУ ПОДВО

ОСРЕДНОМ * ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ ПЕРВОЙ СТЕПЕНИ *

1. Старшего лейтенанта	ОБРУДОВА
Андрей Иванович | Командира 3 батареи. |
|------------------------|-----------------------------|----------------------|

ОСРЕДНОМ * ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ ВТОРОЙ СТЕПЕНИ *

1. Серванта	АЛЕКСОНКО
Иван Александрович	Командира мины.
2. Младшего серванта	В Л О К А
Иван Александрович	Телефониста.
3. Калугина	ГАРАЩЕНКО
Иван Иванович	Начальника военно-технического снабжения полка.
4. Старшего серванта	ГОРОВОЦ
Александр Александрович	Начальника мины.
5. Старшего	ГУЛАРЕНКО
Василий Иванович	Старшего телефониста.
6. Младшего серванта	З И К О В А
Сергей Иванович	Командира отделения связи в войсках управления полка.
7. Младшего серванта	КОЛЕОНИКОВА
Иван Александрович	Телефониста старшего.
8. Серванта	Л А Ш И Н А
Антон Александрович	Командира отделения связи в войсках управления.
9. Старшего	ОБРУДОВА
Василий Александрович	Старшего телефониста 2 линии.
10. Старшего	В Л А Х И Н А
Антон Александрович	Разведчика.
11. Старшего лейтенанта	ПОДЛУБНОГО
Василий Александрович	Командира взвода управления 1 батареи.

18

12. Рядового	ПОНОВА
Михаил Гаврилович	Телефониста
(посмертно)
13. Лейтенанта	ТЕПЛИНСКОГО
Петра Степановича	Командира огневого взвода.
14. Старшего сержанта	ФЕДОРЕНКО
Павел Дмитриевич	Командира отделения связи.
15. Рядового	ШАЛОМИКОВА
Петра Григорьевича	Разведчика - наблюдателя.

СВЯЗЬ * КРАСНАЯ ЗВЕЗДА *

1. Врежтора	АБДУЛЛАЕВА
ТУРДУ	Полночная мн.
2. Рядового	АСЕВОВА
Магомед Загирович	Шофера
3. Рядового	РАХИР
Басидия Иванович	Старшего разведчика - наблюдателя.
4. Младшего сержанта	БОЛАРЕВА
Илья Павлович	Наводчика миномета.
5. Сержанта	ВОЛКОВА
Александр Алексеевич	Командира миномета.
6. Сержанта	ГЕРБАИ
Петр Давидович	Командира отделения тяги.
7. Сержанта	ГРЕДАСОВА
Николай Павлович	Командира миномета.
8. Врежтора	ГУЦ
Федор Архипович	шомра миномета.
9. Рядового	ДЕЙНА
Михаил Дмитриевич	Шофера.
10. Старшину	ДОДУЛИНА
Григорий Давыдович	Командира отделения радио
11. Старшего сержанта	ИВРАГИМОВА
Хажмат	Шофера
12. Врежтора	ИВАНОВА
Филипп Иванович	Телефониста.
13. Старшего сержанта	ИЮНИКОВА
Александр Аркадьевич	Шофера.
14. Старшего лейтенанта	КАМЕНЕВА
Федор Васильевич	Командира огневого взвода.
15. Рядового	КАРПУХИНО
Николай Григорьевич	Шофера.

16. Рядового	КИСЕЛЕВА Григория Семеновича	Кузнеца паркового взвода полка
17. Рядового	КОВАЛЕНКО Давида Петровича	Наводчика миномета.
18. Старшего сержанта	КОСАРЕВА Ивана Степановича	Старшего разведчика.
19. Старшего сержанта	КРЕТОВА Леонид Назарович	Старшину артиллерийского парка полка.
20. Водителя	КРИХТА Ивана Пелладевича	Шофера
21. Рядового	НАЗАН Седора Ефимовича	Телефониста
22. Сержанта	МИРЗАЕВА Юдаша	Наводчика миномета.
23. Младшего сержанта	МИРОНОВА Николая Николаевича	Телефониста старшего
24. Сержанта	МОРГУНОВА Александра Сидоровича	Командира миномета.
25. Водителя	МУХОМЕДОВИЧ Каидар	Заряжающего миномета.
26. Старшину	ПИМУК Александра Иосифовича	Командира миномета
27. Старшину	ПИРОГОВА Ивана Михайловича	Бригадира-слесари паркового взвода полка.
28. Старшего сержанта	РЫБОВЕНКО Николай Назарович	Командира миномета.
29. Младшего сержанта	СВИШОВА Петра Тимофеевича	Телефониста
30. Младшего сержанта	СЕМЕНЦОВА Петра Ефимовича	Бригадира паркового взвода полка.
31. Рядового	СОШНИКОВА Георгий Павловича	Связиста 3 батареи.
32. Рядового	СТЕПОВЧКИНА Виталия Викторовича	Номера миномета.
33. Младшего сержанта	СУРНИНА Александра Павловича	Связиста.
34. Водителя	ДУКИНА Андрей Иванович	Старшего телефониста.
35. Сержанта	ЮДАШЕВА Ассана	Командира отделения пяти дивизионов.
36. Водителя	ЮСУПОВА Рахис Асупович	Радиста-телеграфиста старшего.

19

МЕДАЛИ * ЗА ОТВАГУ *

1. Рядового	КОВАЛЕВА
Игнатий Игнатьевич	Номера миномета
2. Врежтора	КОДУЖОНОВА
Александра Даниловича	Шофера
3. Рядового	ПРЫСЬ
Павла Никифоровича	Разводчик - наблюдателя.
4. Врежтора	НИРИКОВА
Николая Алексеевича	Телефониста
5. Рядового	ВЕРБИНА
Петра Даниловича	Шофера.

МЕДАЛИ * ЗА ЛЮБЫЕ ЗАСЛУГИ *

1. Рядового	ЛЕТИНОВА
Ивана Дмитриевича	Шофера хозяйственной части полка.
2. Рядового	ЧЕРНЫШЕВА
Марка Филановича	Шофера - слесаря паркового хозяйства полка.

КОМАНДУЮЩИЙ АРТИЛЛЕРИЕЙ 5 УД.АРМ.
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР АРТИЛЛЕРИИ
(КОСЕНКО)

Косенко

отп 4 экз
1-2-СК 5 УА
3 - СК УКА 1 бф
4 - в дело
изд. ЗАРАНИКОВ
ВО. 3.45 г
Фп

НАЧ ОЦД КАДРОВ АРТИЛЛЕРИИ 5 УА
МАЙОР

Косенко (ПОДПИСАЛ)

1. УЧАСТИЕ В ВОЙНЕ *1894-1905 г. в Манчжурии*
2. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
3. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
4. ПОСЛЕДСТВИЯ *1905 г. в Манчжурии*
5. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
6. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
7. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
8. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
9. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
10. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
11. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*
12. ВОЙНЫ *1894-1895 г. в Манчжурии*

История войны

1. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 2. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 3. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 4. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 5. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 6. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 7. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 8. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 9. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 10. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 11. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии
 12. Действие в период войны с Китаем в Манчжурии

Министр

Copyright © 2004 John Wiley & Sons, Ltd.

Learning Objectives are provided at the end of each chapter.

University of Illinois

1996

entirely correct

15 JUL 2012

single product (Bioscience Resource
Project, 2000).
Copyright © 2000, Department of
Biology, University of Illinois at Chicago

Am. J. Pharm. Sci. 1961; 54: 103-104.

[illegible]

PHOTOGRAPH COURTESY OF JIMMYE

The authors wish to thank

0306-3701/98/0000-0000\$10.00/0

Woods and G. Thompson, eds. 1993. *1993*

www.elsevier.com/locate/jmb

[illegible]

Абдуллаев Турда 1905г.р.

Медаль «За отвагу»

1 Приказ(указ) о награждении и
сопроводительные документы к нему

Подлинг

он 20.08.44 года несмотря на артиллерийский обстрел противника пол
разбивая вражеских снарядов бесстрашно работал пулеметом крупного
калибра. При этом огнем миномета было уничтожено два пулемета и
левая батарея противника.

1992

U.S. AIR FORCE, WASHINGTON, D.C. 20330
"1" 1944 FORM, 1-770 - ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED
DATE 10/1/01 BY 60322 UCBAW

[illegible][illegible]

10. Номера записки + дата: прочтите записку и скажите, что он для от Писарева 30 тысяч рублей купленного, подаренного для него, прощание с женой и чаем. Записки в руках коммюна + записки в почта. Прочтите и скажите, что он купил записку, подаренную 5 декабря, записку в почта и скажите, что он купил записку.

1907 г. вступил в брак. Жена: Мария Ивановна
Павлова в девичестве Архипова Кошарникова
д. 28-й сельской общины.

11. 2008年10月10日

Кремлевский архив внешней политики России

1. *Journal of the American Medical Association*, 2000; 283: 2686-2692.

Norton

United Nations

Nations Unies

Certificate of Appreciation

This Certificate is presented to:

Ms. Kalia Turdueva

In recognition of completion of the

United Nations Headquarters 2004 Spring Internship Programme
In the Office for Coordination of Humanitarian Affairs

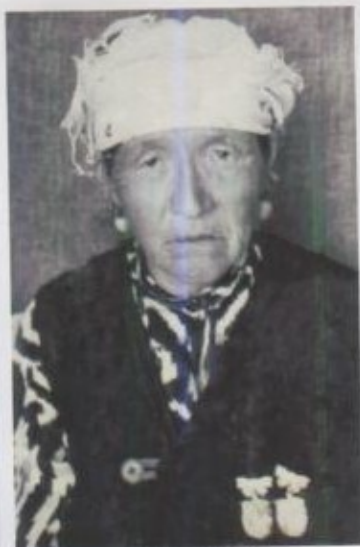
Kofi A. Annan
Secretary-General

Thematic, 12 March 2004
Ref: 04/03/04/001

Турдунун Калыга Бириккен Улуттар Уюму тарабынан координатор
болуп иштөөгө берилген сертификаты

Пайдаланылган адабияттар жана маалыматтар:

1. А.М. Василевский «Бүт өмүрлүк ишим». Ф. 1977.
2. Г.К Жуков «Эскерүүлөр жана ой жүгүртүүлөр» 2 т.
3. В.И. Чуйков «Үчүнчү рейхтин ойрон болушу» Ф.1976
4. К Үсөнбеков «Ыйык милдетти аткарып» Ф. 1985.
5. В.М. Шатилов «Рейхстагдын үстүнө сайылган туу» Ф.1977.
6. Ф.Е. Боков «Жеңиш жазы». М.1979-ж.
7. 1944-жылдын 20-июндагы буйруктун негизинде.
3-Украина фронтундагы 5-сокку уруучу армиянын
489-минемоттук полкунун 1944-жылдын 13-июлдагы
№7 буйругу. менен «Эрдиги үчүн» медалына
көрсөтүлгөн архивдик документ.
8. 5-сокку уруучу армиянын артиллериялык
командачысынын 1945-жылдын 31-мартындагы
мина алып берүүчү ефрейтор Абдылдаев Турдуну
«Кызыл Жылдыз» орденине көрсөткөн №020/н
буйругу.
9. 1945-жылдын 22-январындагы Польшанын Кола
шаарын алууда өзүнүн минемоту менен душмандын
15 солдатын жана офицерлерин жок кылгандыгы,
Лансберг шаарын алуудагы душмандын
батареясындагы 1 племотту, взводундагы солдаттар
менен офицерлерди жок кылгандыгы жана
1945-жылы 2-февралда Одер дарыясынын жээгинде
өзүнүн минемоттук расчету менен контр чабуулга
чыккан батареянын тобундагы 2 племотчу жана 20
солдат-офицерлерди 2 племоту менен жок
кылгандыгы боюнча сыйлоо.
10. баракчасы боюнча архивдик маалыматтардын
көчүрмөсү.

Абдылдаев Турду, байбичеси Ырысбү

Турдунун урпактары

Турдунун уулдары Бурканбек, Шадибек

*Турдунун кыздары Бүгөзар, Канымбү жана небереси
Калия*

Турдунун урпактары

Шадибектин үй-бүлөсү

*Шадибектин жубайы Айниса, кызы Калша,
небереси Лилиса*

Турдунун неберелери

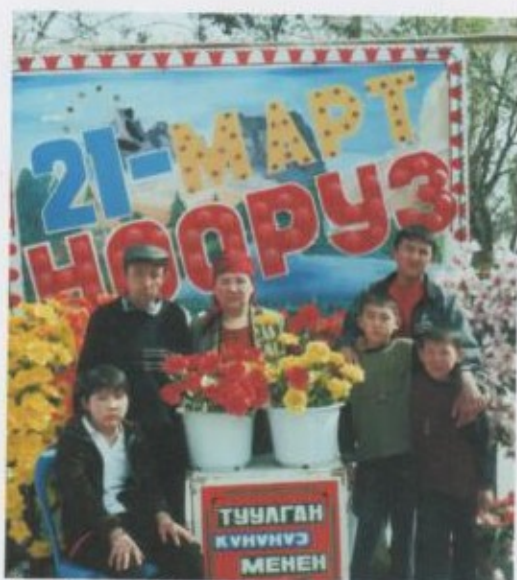
Турдунун неберелери

Шадибектин жээни Алым

Турдунун уулу Исабектин үй бүлөсү

Турдунун Кенже кызынын үй бүлөсү

Турдунун уулу Кабоз

Турдунун небереси Эсен

Турдуев Рахманали-жогорку категориядагы врач-терапевт, Саламаттыкты сактоонун отличниги

Турдунун жээн неберелери

Суранчы Жетимишов

Алайдан Берлинге

Редактору: А.Султанов
Техредактору: Тойчубаев Акылбек
Корректору: Суранчиев Бекмамат
Компьютерге түшүргөн: Суранчиев Бекболсун
Көркөмдөгөн Ыкыбал уулу Элдияр

Басууга 10.02. 2015-ж.
Кагаздын форматы 60x84 ^{1/16} 12,25 Көлөмү басма табак.
Нускасы 200. Буйрутма №07 Офсеттик ыкма менен басылды.
Ош шаары, Курманжан датка көчөсү-236
0779 77 77 89, 0770 13 02 02